

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΗΣΕΚΑΣ

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΕΣΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΗ ΣΥΚΕΩΝΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Επιβλεπουσα καθηγήτρια: Δρ Αφροδίτη Πασαλή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

University of West Attica
Faculty of Engineering
Department of Civil Engineering
Postgraduate Study Programme
Architectural and Structural Rehabilitation
of Historic Buildings and Complexes

ΙΟΑΝΝΙΣ ΖΙΣΕΚΑΣ
The church of Nativity of Mary in Sikeona, Karditsa
Diploma Thesis

Supervisor professor: Dr Afroditi Pasali

Trikala 2024

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΟΜΟΣΤΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ:

Ο Ναός του Γενέσιου της Θεοτόκου στη Συκεώνα Καρδίτσας

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

Α/Α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ / ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1)	Γεώργιος Βαρελίδης	Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ	
2)	Νικόλαος Πνευματικός	Διπλ. Πολ. Μηχ. Ph.D.	
3)	Αφροδίτη Πασαλή	Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Ιωάννης Ζησέκας του Δημητρίου, φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική και Δομοστατική Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων του Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών της Σχολής Μηχανικών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής με αριθμό μητρώου 27 δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια, την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο Δηλών

Ιωάννης Ζησέκας

Ευχαριστίες

Στην επιβλέπουσα Καθηγήτρια Αφροδίτη Πασαλή για την επιλογή του θέματος και την καθοδήγηση, καθώς και την οικογένεια μου για τη συνεχή υποστήριξη σε όλο το διάστημα των ακαδημαϊκών μου αναζητήσεων.

Πίνακας περιεχομένων

1	
ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	4
Ευχαριστίες	6
Περίληψη	9
Abstract	10
Εισαγωγή	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	12
1.1 Γεωγραφική Θέση	12
1.2 Ιστορικά στοιχεία της περιοχής	12
1.2.1 Η Συκεώνα ως Μουσαλάρ, οικισμός της δυτικής Θεσσαλίας	15
1.3 Εκκλησιαστική Ιστορία της Περιοχής	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	20
2.1 Ο Ναός του Γενέσιου της Θεοτόκου στη Συκεώνα Καρδίτσας	20
2.1.1 Θέση του μνημείου	20
2.1.3 Οικοδομικές φάσεις	37
2.1.4 Χρονολόγηση	37
2.1.5 Ξυλόγλυπτα	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	53
3.1 Εικονογραφικό Πρόγραμμα	53
Διάγραμμα Εικονογραφικής Διάταξης	53
3.2 Εικονογραφική ανάλυση	55
3.2.1 Τρούλος-Φουρνικό	55
3.2.2 Κόγχη Ιερού Βήματος και Ανατολικός τοίχος	56
3.2.3 Νότιος τοίχος	71
3.2.4 Δυτικός τοίχος	101
3.2.5 Βόρειος τοίχος	116
3.2.6 Νότια τοξοστοιχία (νότιο μέτωπο)	140
3.2.7 Νότια τοξοστοιχία (βόρειο μέτωπο)	148
3.2.8 Βόρεια τοξοστοιχία (νότιο μέτωπο)	159
3.2.8 Βόρεια τοξοστοιχία (βόρειο μέτωπο)	170
3.3 Γραπτά Κοσμήματα	177
3.4 Τεχνοτροπικές Παρατηρήσεις	178
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	180

4.1 Αιτίες πρόκλησης φθορών των τοιχογραφιών.....	180
4.2 Τεχνολογία κατασκευής των τοιχογραφιών	184
4.3 Παθολογία Τοιχογραφιών	184
4.4 Προτεινόμενες Εργασίες Συντήρησης.....	185
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	190

Περίληψη

Ο εξεταζόμενος ναός του Γενεσίου της Θεοτόκου βρίσκεται στη Συκεώνα, μικρό χωριό της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας, όπου έχουν ανευρεθεί προϊστορικοί οικισμοί, τα ευρήματα των οποίων απασχολούν τους μελετητές έως σήμερα. Πρόκειται για τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με μεταγενέστερο νάρθηκα στα δυτικά, ίσου πλάτους με τον ναό και ξυλόστεγη στοά στη νότια πλευρά. Το εσωτερικό του ναού είναι κατάγραφο από τοιχογραφίες που φιλοτεχνήθηκαν το 1836 από Σαμαριναίους αγιογράφους, όπως μαρτυρείται στην κτητορική επιγραφή.

Η μελέτη περιλαμβάνει την ανάλυση της αρχιτεκτονικής, της τυπολογίας και της μορφολογίας του ναού, των επιγραφών, των ξυλόγλυπτων, του τοιχογραφικού διακόσμου και των εικόνων του τέμπλου. Επίσης γίνεται σύντομη έρευνα στις αιτίες που προκάλεσαν φθορές και βλάβες, κυρίως από φυσικά φαινόμενα, στον τοιχογραφικό διάκοσμο. Οι φθορές αντιμετωπίστηκαν στο παρελθόν, ενώ σήμερα ο ναός στο μεγαλύτερο μέρος του έχει αποκατασταθεί. Παραμένουν, ωστόσο, κάποιοι ενεργοί φθοροποιοί παράγοντες, για τους οποίους στην παρούσα εργασία προτείνονται μέθοδοι αποκατάστασης.

Abstract

The examined church of the Nativity of Mary is located in Sykeona, a small village in the Regional Unit of Karditsa, where prehistoric settlements have been found, the findings of which preoccupy scholars to this day. It is a three-aisled, wooden-roofed basilica with a later narthex to the west, the same width as the temple, and a wooden-roofed portico on the south side. The interior of the church is covered with frescoes created in 1836 by iconographers from Samarina, as evidenced in the founding inscription.

The study includes the analysis of the architecture, typology and morphology of the temple, the inscriptions, the wood carvings, the fresco decoration and the icons of the iconostasis. There is also a brief investigation into the causes that caused wear and damage, mainly from natural phenomena, to the mural decoration. The damage was dealt with in the past, while today the temple has been mostly restored. There remain, however, some active corrosive agents, for which conservative methods are proposed in this work.

Εισαγωγή

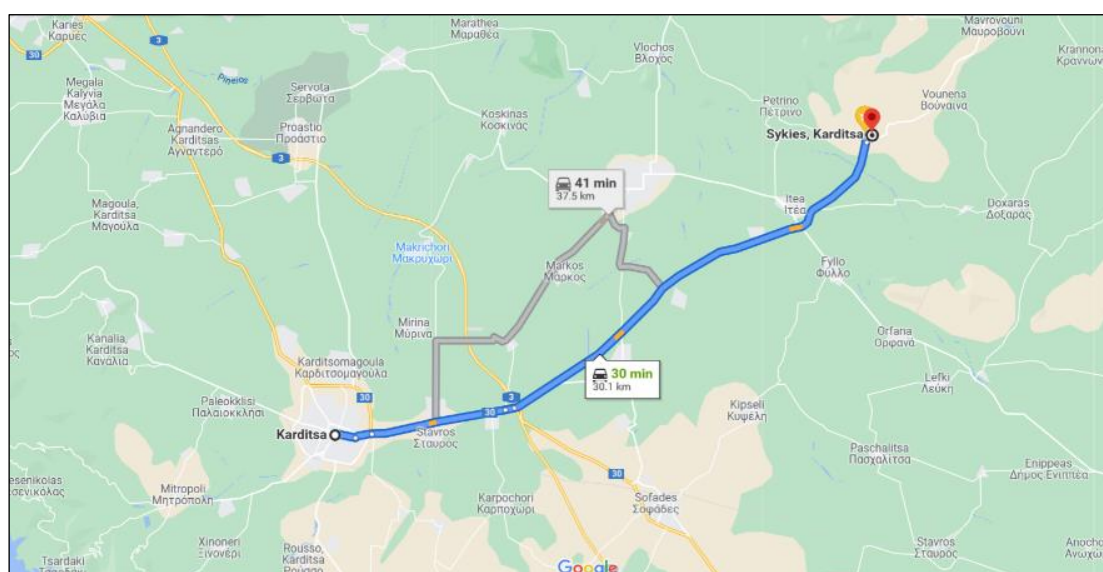
Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής με τίτλο *Αρχιτεκτονική και Δομοστατική Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων*. Περιλαμβάνει τη μελέτη της αρχιτεκτονικής και του τοιχογραφικού διακόσμου του ναού του Γενέσιου της Θεοτόκου στη Συκεώνα Καρδίτσας, καθώς επίσης και την πρόταση αποκατάστασης των βλαβών των τοιχογραφιών.

Έγινε αποτύπωση και σχεδιασμός της υφιστάμενης καταστάσεως του μνημείου, πλήρης και λεπτομερής φωτογράφιση, γεωγραφική τοποθέτηση και σύντομη περιγραφή της ιστορίας του οικισμού και της εκκλησιαστικής ιστορίας της περιοχής. Στη μελέτη περιγράφονται η αρχιτεκτονική, η τυπολογία και η μορφολογία του ναού, οι επιγραφές, τα ξυλόγλυπτα, ο τοιχογραφικός διάκοσμος και οι εικόνες του τέμπλου. Επίσης γίνεται σύντομη έρευνα στις αιτίες που προκάλεσαν φθορές και βλάβες στον τοιχογραφικό διάκοσμο. Ολοκληρώνοντας, διατυπώνονται προτάσεις αποκατάστασης της παθολογίας και γίνεται συγκριτική ανάλυση του εξεταζόμενου μνημείου σε σχέση με αντίστοιχα μνημεία και καλλιτεχνικά ρεύματα της εποχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Γεωγραφική Θέση

Η Συκεώνα είναι μικρό χωριό που βρίσκεται 27 χλμ. βορειοδυτικά της Καρδίτσας, κοντά στον ποταμό Ενιπέα, βόρεια της Εθνικής οδού Λάρισας Καρδίτσας, σε υψόμετρο 116 μέτρα (Εικ. 1). Ανήκει στον Δήμο Παλαμά - Δημοτική Κοινότητα Φύλλου και είναι προσβάσιμη από την Εθνική οδό Καρδίτσας - Λάρισας.

Εικ. 1: Χάρτης της περιοχής (googlemaps)

1.2 Ιστορικά στοιχεία της περιοχής

Η ιστορία της περιοχής ξεκινάει από τη Μέση Νεολιθική περίοδο. Η περιοχή Ζευγαρολίβαδο της Συκεώνας, ερευνάται συστηματικά από το 1988. Σε πρόσφατες έρευνες, που έγιναν κατά την εκτέλεση έργων στον

αυτοκινητόδρομο που συνδέει την Καρδίτσα με τη Λάρισα, ήρθαν στο φως στοιχεία σχετικά με την κατοίκηση της περιοχής¹.

Από τη συγκεκριμένη ανασκαφική έρευνα προέκυψαν στοιχεία για τρεις ή τέσσερις φάσεις κατοίκησης (ορύγματα 23-30) κατά τη διάρκεια της Μέσης Νεολιθικής περιόδου, που αποτυπώνονται στα αρχιτεκτονικά υπολείμματα. Από τα ευρήματα ξεχώρισε τμήμα κτηρίου αποτελούμενο από δύο τοίχους με λασπότουβλα πάνω σε λίθινη θεμελίωση χρονολογούμενο στη φάση Τσαγκλή - Λάρισα της Ύστερης Νεολιθικής περιόδου (Εικ. 2). Ανάμεσα στις τοιχοποιίες βρέθηκαν δύο εστίες με τη βορειότερη να χρησιμοποιούνταν ως φούρνος (Εικ. 3). Βρέθηκαν δύο ταφές (σκάμματα 15 και 23), οι οποίες τοποθετούνται χρονικά στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο (Εικ. 4).

Εικ. 2 (πάνω αριστερά): Σωζόμενο τμήμα οικίας και Εικ. 3 (πάνω δεξιά): Εστία εσωτερικά της οικίας, Εικ. 4 (κάτω αριστερά): Ταφή σε λάκκο (Λ. Χατζηαγγελάκης, 2009, σελ. 80)

¹ Λ. Χατζηαγγελάκης, Νέα Δεδομένα από τον Συκεώνα. Οικιστικό Σύνολο της Μέσης Νεολιθικής, Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος, 2009, σελ. 71.

Η συστηματική έρευνα στην περιοχή έφερε στο φως, απαντήσεις για τους νεολιθικούς οικισμούς της Θεσσαλίας. Περισσότερα από 700 ευρήματα ανακαλύφθηκαν (τετραποδικά και τριποδικά ειδώλια, πήλινοι και λίθινοι πεσσοί, λίθινα εργαλεία και πηνία). Η κεραμική παρουσιάζει γραπτή κεραμική πυκνού ρυθμού (Εικ. 5)².

Εικ. 5: Αντιπροσωπευτική κεραμική και πήλινο τετραποδικό ειδώλιο
(Λ. Χατζηαγγελάκης, 2009, σελ. 80)

Στην περιοχή του σύγχρονου οικισμού της Συκεώνας εντοπίζεται, επίσης, αρχαία πόλη των ιστορικών χρόνων, η οποία δεν έχει έως τώρα ταυτιστεί. Η πόλη αυτή βρισκόταν σε στρατηγική θέση, στο δρόμο που συνέδεε την ανατολική με τη δυτική Θεσσαλική πεδιάδα³. Με την πόλη αυτή συνδέεται ταφικός τύμβος, ο οποίος βρισκόταν στα ανατολικά του σύγχρονου οικισμού της Συκεώνας και ερευνήθηκε με σωστική ανασκαφή το 1983⁴.

² Λ. Χατζηαγγελάκης, 2009, ό.π. σελ. 76.

³ Ε. Νικολάου, Σ. Κραβαρίτου (επιμ.), *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας & περιόικων περιοχών*, Λάρισα, 2012, σελ. 87-88.

⁴ Λ. Χατζηαγγελάκης, *Ανασκαφή τύμβου στη Συκεώνα του Ν. Καρδίτσας*, Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά 2-3 Ιουλίου 1994, L. Degiorgio (επιμ.), Καρδίτσα, 1999, σελ. 219-259.

1.2.1 Η Συκεώνα ως Μουσαλάρ, οικισμός της δυτικής Θεσσαλίας

Κατά την οθωμανική περίοδο διοικητικό κέντρο της Δυτικής Θεσσαλίας, σύμφωνα με το κατάστιχο 105, αποτελεί το Φανάρι και όχι η Καρδίτσα, παρότι η τελευταία αναφέρεται ως πόλη. Ο διαχωρισμός των οικισμών γίνονταν σε πεδινούς και ορεινούς, με τους πεδινούς να υπάγονται στο Φανάρι (Εικ. 6), την πλειονότητα των ορεινών να υπάγεται στα Άγραφα και τους υπόλοιπους να υπάγονται στο Ραδοβίσιδι. Συνολικά αναφέρονται 227 οικισμοί, κάποιοι από τους οποίους χαρακτηρίζονται ως έρημοι ή αταύτιστοι. Πηγές για την καταγραφή αποτελούν οι απογραφές 1454/1455, 1485 και 1520, με τους οικισμούς να αυξάνονται προοδευτικά στο πέρασμα των χρόνων⁵.

Εικ. 6: Άποψη του Φαναρίου Καρδίτσας το 1885 (<https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/volos/karditsa-eikastiko-project-ksanagyriste-sto-fanari/>, 10/01/2022).

Από τους οικισμούς που αναφέρονται στην απογραφή του 1521 στην περιοχή που ανήκει σήμερα στον Νομό Καρδίτσας, 115 είναι χριστιανικοί, 73 μεικτοί, 27 μουσουλμανικοί, ενώ 8 οικισμοί είναι έρημοι και 4 απλώς αναφέρονται. Από τους χριστιανικούς οικισμούς, οι 63 είναι ορεινοί και

⁵ Λ. Καγαρινάρ – Κ. Σπανός, Οι Οικισμοί της Καρδίτσας στο Οθωμανικό απογραφικό κατάστιχο 105 (1521), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 70ός τόμος, Λάρισα, 2016, σελ. 274, 276.

δεν αποτέλεσαν τόπο εγκατάστασης μουσουλμάνων κατοίκων, ενώ στους 52 πεδινούς οικισμούς είτε παρουσιάζεται μεικτή κατοίκηση είτε έχουν προκύψει από αποίκηση μουσουλμανικών πληθυσμών. Συγκεκριμένα, από τους 227 συνολικά οικισμούς, οι 49 ιδρύθηκαν από μουσουλμάνους, με τον αριθμό τους να μειώνεται είτε λόγω της ελονοσίας που επικρατούσε στη γεμάτη έλη Θεσσαλική πεδιάδα είτε λόγω της σταδιακής μετακίνησης σε άλλους κοντινούς οικισμούς. Στην απογραφή του 1881 αναφέρονται μονάχα επτά (7), με τον αριθμό των Οθωμανών να μην ανανεώνεται πλέον εξαιτίας της έκρυθμης -πολιτικά και στρατιωτικά- κατάστασης μεταξύ του Νέου Ελληνικού κράτους και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κατά προσέγγιση, υπολογίζεται ότι η περιοχή κατοικούνταν από 74.136 άτομα, με το 85% του συνόλου να είναι χριστιανοί και το υπόλοιπο 15% μουσουλμάνοι⁶.

Ο αριθμός των κατοίκων το 1521 (Πίνακας 1) διαμορφωνόταν ως εξής:

Οικογένειες Χριστιανών	11.149
Μονογονεϊκές οικογένειες	1.685
Ενήλικοι άγαμοι	1.031
Ρυζοκαλλιεργητές	11
Οικογένειες μουσουλμάνων	435
Ραγιάδες ζευγίτες	810
Γιουρούκοι ζευγίτες	714
Μουσουλμάνοι ρυζοκαλλιεργητές	41
Μουσουλμάνοι ραγιάδες	44
Μουσουλμάνοι άγαμοι	377
Χήρες	2
Τσαμπάσηδες (Ζωέμποροι)	2

Πίνακας 1: Στατιστική των οικογενειών της περιοχής
(L. Kayarinar – K. Σπανός, ό.π., σελ. 276-277)

⁶ L. Kayarinar – K. Σπανός, ό.π., σελ. 275.

Το Μουσαλάρ ανήκει στους μουσουλμανικούς οικισμούς με λίγες χριστιανικές οικογένειες⁷. Η σημερινή Συκεώνα του Παλαμά, ως οικισμός μουσουλμάνων, *Müsalār*, σύμφωνα με την απογραφή του 1454-1455 είχε 25 οικογένειες και 4 χήρες, ενώ στα μέσα του 17ου αι. αριθμεί μονάχα 7 οικογένειες. Κατά τον 19ο αι. κατοικείται κυρίως από Γιουρούκους⁸ και λίγους Έλληνες, οι οποίοι ήταν κολίγοι στα τσιφλίκια τον Οθωμανών. Με την πάροδο των χρόνων, ο πληθυσμός των Ελλήνων αυξήθηκε προοδευτικά, με αποτέλεσμα στην απογραφή του 1881 να φτάνει τους 306 κατοίκους.

Στη συγκεκριμένη αναφορά ο οικισμός αναφέρεται ως Μισαλάρ και εντάσσεται στον δήμο Φύλλου. Η κοινότητα Μουσαλάρ συμπεριλάμβανε από το 1912-1940 και τον οικισμό *Τσιαμπασλάρ*, ενώ μετά το 1940 το Μουσαλάρ μετονομάστηκε σε *Συκεαί* και το Τσιαμπασλάρ σε *Βούναινα*, σχηματίζοντας τη σημερινή κοινότητα Συκεώνας. Σύμφωνα με τη Στατιστική Υπηρεσία, ακόμη και σήμερα η περιοχή καταχωρείται ως Συκεαί της κοινότητας Συκεών. Στις απαρχές του 20ού αι. μετακινήθηκαν σε αυτήν πολλές οικογένειες, κατά κύριο λόγο κτηνοτρόφων, από τις δύσβατες ορεινές περιοχές της Αργιθέας, με συνέπεια την αύξηση του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, το 1928 ο πληθυσμός άγγιξε τους 524 κατοίκους, ενώ το 1940 εξαιτίας του πολέμου και των στερήσεων, μειώθηκε στους 384. Ακόμη, στην απογραφή του 1951, τεκμηριώνεται ότι ζούσαν στον Συκεώνα 572 κάτοικοι, ενώ το 1961 ο αριθμός αυτός ανέρχεται στους 647⁹. Η αστυφιλία που χαρακτήρισε την αμέσως επόμενη περίοδο, απόρροια της οποίας υπήρξε η συγκέντρωση του πληθυσμού της υπαίθρου στα αστικά κέντρα, επηρέασε μοιραία και τον πληθυσμό της περιοχής. Έτσι στην απογραφή του 1971 οι κάτοικοι είναι 524, ενώ στη συνέχεια η

⁷ L. Kayarinar – K. Σπανός, ό.π., σελ. 275.

⁸ Νομαδική φυλή Τούρκικης καταγωγής.

⁹ Χ. Πολέζε, Οι Βολιώτες αδελφοί Τοπάλη, αγοραστές του τσιφλικιού του Μουσαλάρ (Συκεών) της Καρδίτσας (1899), *Θεσσαλικό ημερολόγιο*, 59ος τόμος, Λάρισα, 2011, σελ. 198.

μείωση είναι προοδευτική. Το 1981 ο πληθυσμός ανέρχεται στους 362 κατοίκους, το 1991 στους 331, το 2001 -παρουσιάζοντας μια μικρή αύξηση- ανέρχεται στους 380 για να παρουσιαστεί ξανά μειωμένος το 2011, όταν καταγράφονται μόλις 257 κάτοικοι¹⁰.

Μια ακόμη πηγή άντλησης πληροφοριών, για την ιστορική διαδρομή που ακολούθησε η Συκεώνα ως Μουσαλάρ, είναι τα συμβόλαια πώλησης γης. Ο οικισμός, που κατοικούνταν και καλλιεργούνταν ως τσιφλίκι, κυρίως από την οικογένεια Γιουρούκων Musa, αναφέρεται ως πεδινός και τοποθετείται στα όρια του νομού Λαρίσης. Η απελευθέρωση της Θεσσαλίας οδήγησε πολλούς από τους ιδιοκτήτες γης να πουλήσουν την ιδιοκτησία τους σε Έλληνες ή σε κάποιους από τους παραμένοντες Οθωμανούς. Πάντως κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 πουλήθηκαν και οι τελευταίες ιδιοκτησίες Οθωμανών σε Έλληνες, λόγω της ανασφάλειας που επικράτησε την ταραχώδη εκείνη περίοδο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τσιφλίκι Μουσαλάρ, το οποίο άλλαξε χέρια μεταξύ Οθωμανών, πριν περιέλθει στην κυριότητα του Ρειχάν Αγά Μουσταφά, ο οποίος εν τέλει το πούλησε στους αδελφούς Τοπάλη από τον Βόλο¹¹.

¹⁰ Χ. Πολέζε, ό.π., σελ. 198.

¹¹ Χ. Πολέζε, ό.π., σελ. 199.

1.3 Εκκλησιαστική Ιστορία της Περιοχής

Ο ναός εκκλησιαστικά υπάγεται στη Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδας και Φαναριοφερσάλων. Η αρχαιότερη εκκλησιαστική επαρχία της Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων είναι η Επισκοπή Φαρσάλων, γεγονός που αποδεικνύεται από την αναφορά για τη συμμετοχή των επισκόπων Περρεβίου και Στεφάνου¹² στη Σύνοδο της Εφέσου το 431 μ.Χ. Ανά τους αιώνες η μητρόπολη αναφέρεται άλλοτε ως Επισκοπή υπαγόμενη στη Μητρόπολη Λαρίσης, άλλοτε ως Αρχιεπισκοπή Φαρσάλων υπαγόμενη στον Οικουμενικό Θρόνο.

Η έτερη εκκλησιαστική επαρχία, το Φανάρι, εμφανίζεται είτε ως Επισκοπή που ανήκει στη Μητρόπολη Λαρίσης είτε ως Επισκοπή της Αρχιεπισκοπής Αχριδών είτε ως Αρχιεπισκοπή που ανήκει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ο τίτλος της Επισκοπής ή Αρχιεπισκοπής αλλάζει κατά καιρούς. Αναφέρεται αρχικά ως Επισκοπή Καππούης και Φαναρίου, ενώ αργότερα ως Επισκοπή Φαναρίου και Νεοχωρίου¹³.

¹² Β. Ατέσης (Μητροπολίτης Πρ. Λήμνου), *Επισκοπικοί κατάλογοι της εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα*, Ανατύπωση εκ του «Εκκλησιαστικού Φάρου» Τ.ΝΣΤ' και ΝΖ' (1974 και 1975), Εν Αθήναις, 1975, σελ. 72.

¹³ Β. Ατέσης (Μητροπολίτης Πρ. Λήμνου), *ό.π.*, σελ. 71.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

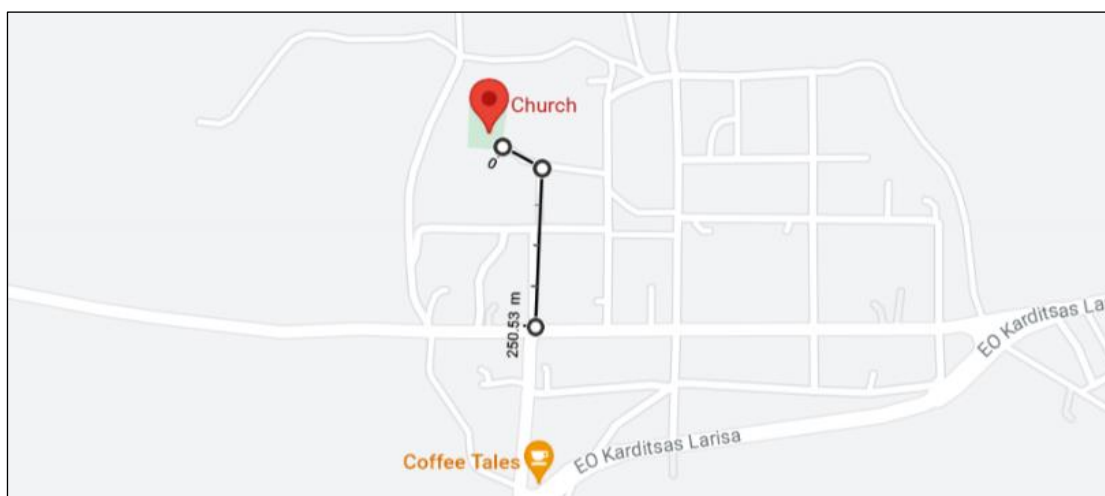
2.1 Ο Ναός του Γενέσιου της Θεοτόκου στη Συκεώνα Καρδίτσας

2.1.1 Θέση του μνημείου

Ο ναός βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο του οικισμού (Εικ. 7) και είναι προσβάσιμος μέσω ασφαλτοστρωμένου, ελαφρώς ανηφορικού δρόμου που ξεκινά 250μ. από τον κεντρικό οδικό άξονα που διασχίζει το χωριό (Εικ. 8).

Εικ. 7: Αεροφωτογραφία του οικισμού της Συκεώνας με τη θέση του ναού.
(google maps, 10/01/2022)

Εικ. 8: Απόσπασμα χάρτη με την πρόσβαση στον ναό από τον κεντρικό οδικό άξονα.
(google maps, 10/01/2022)

Ο ναός είναι κοιμητηριακός. Βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο του χωριού, στο νότιο άκρο του κοιμητηρίου. Στα δυτικά του ναού υπάρχει οστεοφυλάκιο από οπποπλινθοδομή, διαστάσεων 5.00x5.00μ. Ανατολικά του ναού υψώνεται δώροφο κωδωνοστάσιο από αργολιθοδομή, διαστάσεων 2.20x2.50μ. Νότια του ναού έχει διαμορφωθεί υπαίθριος χώρος αναψυχής με κιόσκι και βρύση (Εικ. 9).

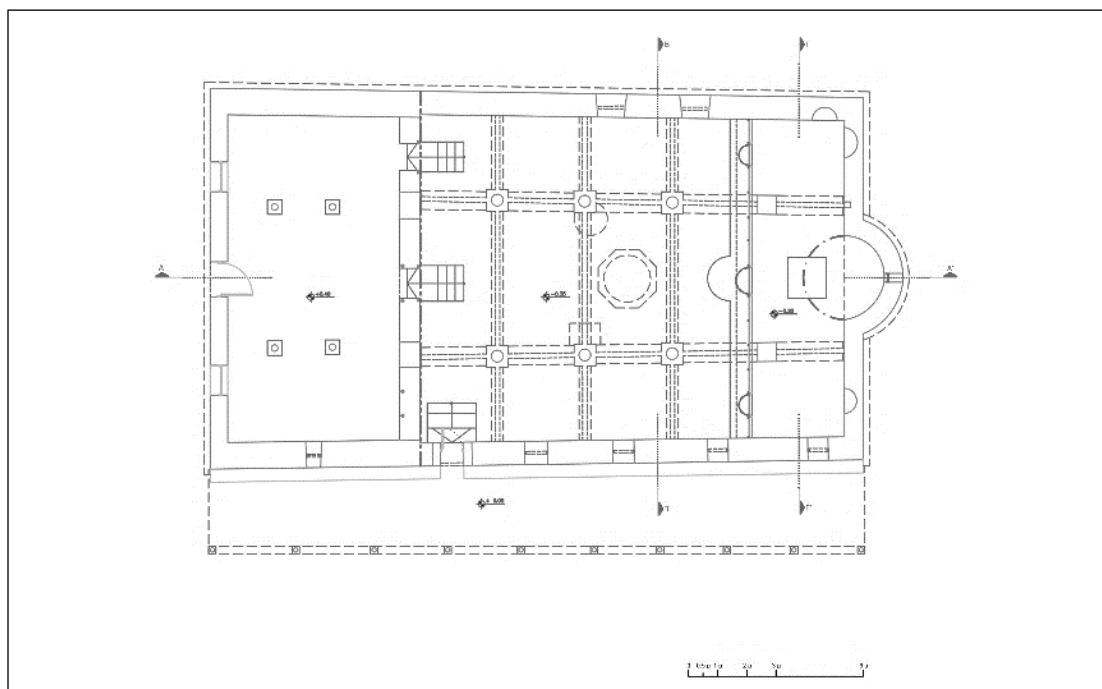

Εικ. 9: Αεροφωτογραφία του κοιμητηρίου με τον ναό.
(google maps, 10/01/2022)

2.1.2 Η Αρχιτεκτονική Περιγραφή, Μορφολογία, Τυπολογία

Αρχιτεκτονική περιγραφή

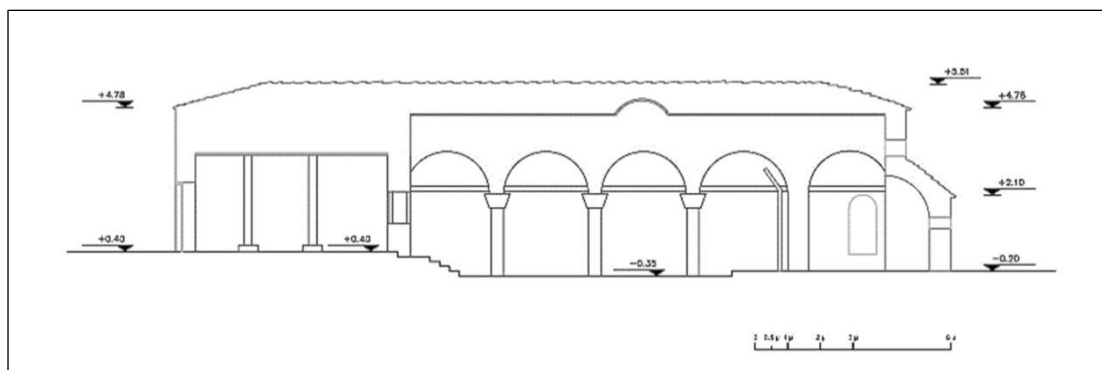
Ο ναός έχει κηρυχθεί από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο¹⁴. Πρόκειται για μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με μεταγενέστερο νάρθηκα στα δυτικά, ίσου πλάτους με τον ναό και μεταγενέστερη ξυλόστεγη στοά στη νότια πλευρά, πιθανόν στη θέση παλαιότερης (Εικ. 10). Είναι ένα κτίσμα σχεδόν ορθογωνικού σχήματος (η ανατολική και δυτική τοιχοποιία είναι παράλληλες σε αντίθεση με τη βόρεια και νότια, οι οποίες ελαφρώς αποκλίνουν). Εξωτερικά έχει μήκος 22.40μ. στη βόρεια και 22.45μ. στη νότια πλευρά, ενώ το πλάτος του είναι 13.05μ. στη δυτική και 12.41μ. στην ανατολική πλευρά. Η κόγχη του Ιερού και η στοά, πλάτους 2.90μ., δε συμπεριλαμβάνονται στις παραπάνω διαστάσεις. Η κόγχη του Ιερού έχει ημικυκλικό σχήμα και προεξέχει από το μέτωπο της ανατολικής τοιχοποιίας κατά 1.36μ.

Εικ. 10: Κάτοψη του ναού.

¹⁴ Υ.Α. ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧΒ1/Φ32/ΥΠΠΟ/ ΓΔΑ/ΑΡΧΒ1/Φ32/59493/1750/29-11-2000
(ΦΕΚ1535/Β/15-12-20000)

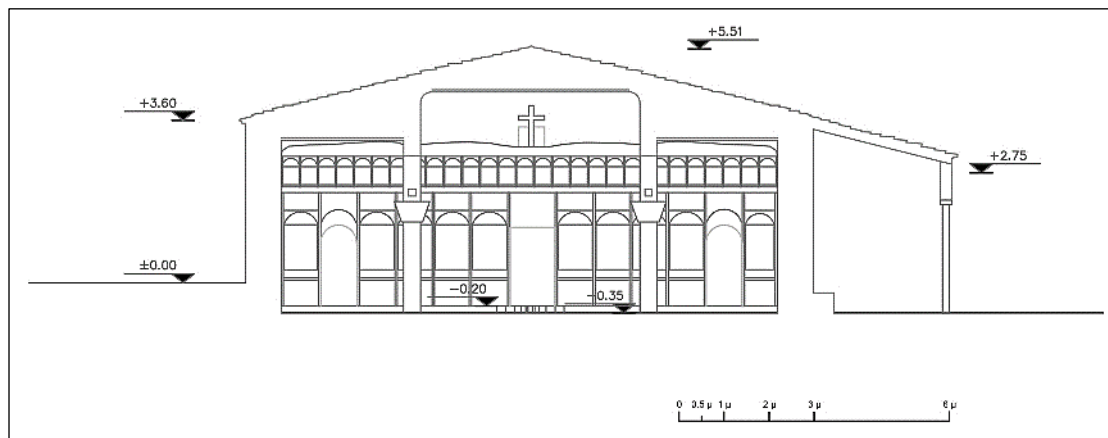
Δύο κιονοστοιχίες διαιρούν εσωτερικά τον κυρίως ναό σε τρία κλίτη (Εικ. 10-11). Η κάθε μία από αυτές αποτελείται από τρεις κίονες και έναν πεσσό (διατομής 0.65x0.65μ.) στο άκρο προς το Ιερό Βήμα. Οι κίονες με διάμετρο 0.40μ. είναι μονολιθικοί και πατούν απευθείας στο δάπεδο, χωρίς βάση. Η επιχρισμένη επιφάνειά τους διαθέτει πλούσιο τοιχογραφικό διάκοσμο με φυτικά μοτίβα. Φέρουν ξύλινα κιονόκρανα διακοσμημένα με ανθέμια. Οι κίονες και οι πεσσοί των δύο κιονοστοιχιών στηρίζουν δύο τοξοστοιχίες (ύψος κλείδας 3.80μ.) που προχωρούν σε όλο το μήκος του ναού, από τον ανατολικό τοίχο του Ιερού έως τον δυτικό τοίχο του κυρίως ναού. Σύστημα ξύλινων ελκυστήρων σκληρής ξυλείας, τετραγωνικής διατομής 0.16x0.16μ., στο ύψος των επιθημάτων των κιονόκρανων και των γενέσεων των τόξων δένει τα τόξα των κιονοστοιχιών μεταξύ τους σε ύψος 2.60μ. Επάνω από τα τόξα συνεχίζεται τοίχος, πάχους 0.65μ. ίσου με το πλάτος των τόξων.

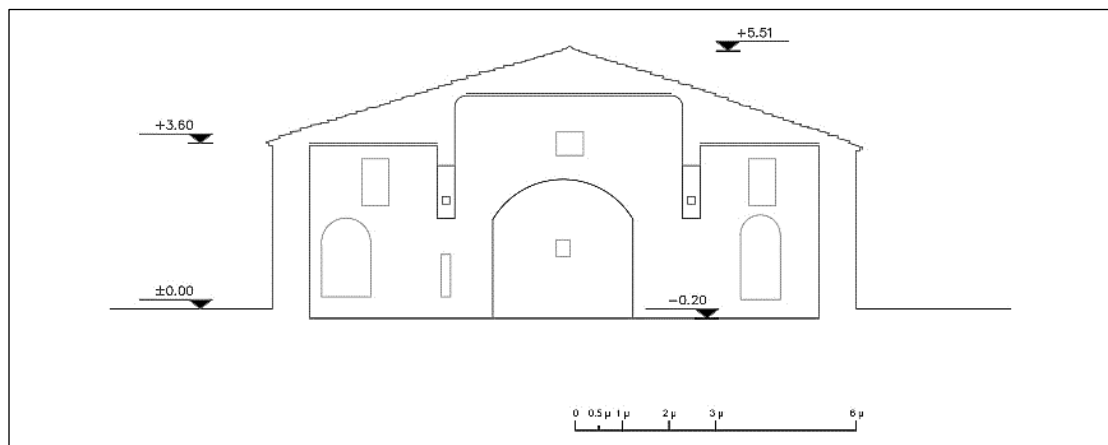
Εικ. 11: Τομή Α-Α.

Ο χώρος του Ιερού Βήματος, με εσωτερικές διαστάσεις (χωρίς την κόγχη) 3.16x10.83μ., είναι ενιαίος με δάπεδο από σκυρόδεμα ελαφρώς υπερυψωμένο (0.15μ.) σε σχέση με το δάπεδο του κυρίως ναού. Το Ιερό Βήμα χωρίζεται από τον κυρίως ναό με ψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο (Εικ. 12) που τοποθετείται εξωτερικά των πεσσών, προς την πλευρά του κυρίως ναού. Επικοινωνεί με τον κυρίως ναό μέσω των τριών θυρών του τέμπλου. Η κεντρική θύρα, Ωραία Πύλη, ενώνει το ιερό με το κεντρικό κλίτος και οι δύο θύρες εκατέρωθεν αυτής, η πύλη της πρόθεσης στα

βόρεια και του διακονικού στα νότια, ενώνουν το ιερό με το βόρειο και νότιο κλίτος αντίστοιχα.

Εικ. 12: Τομή Β-Β.

Εικ. 13: Τομή Β-Β.

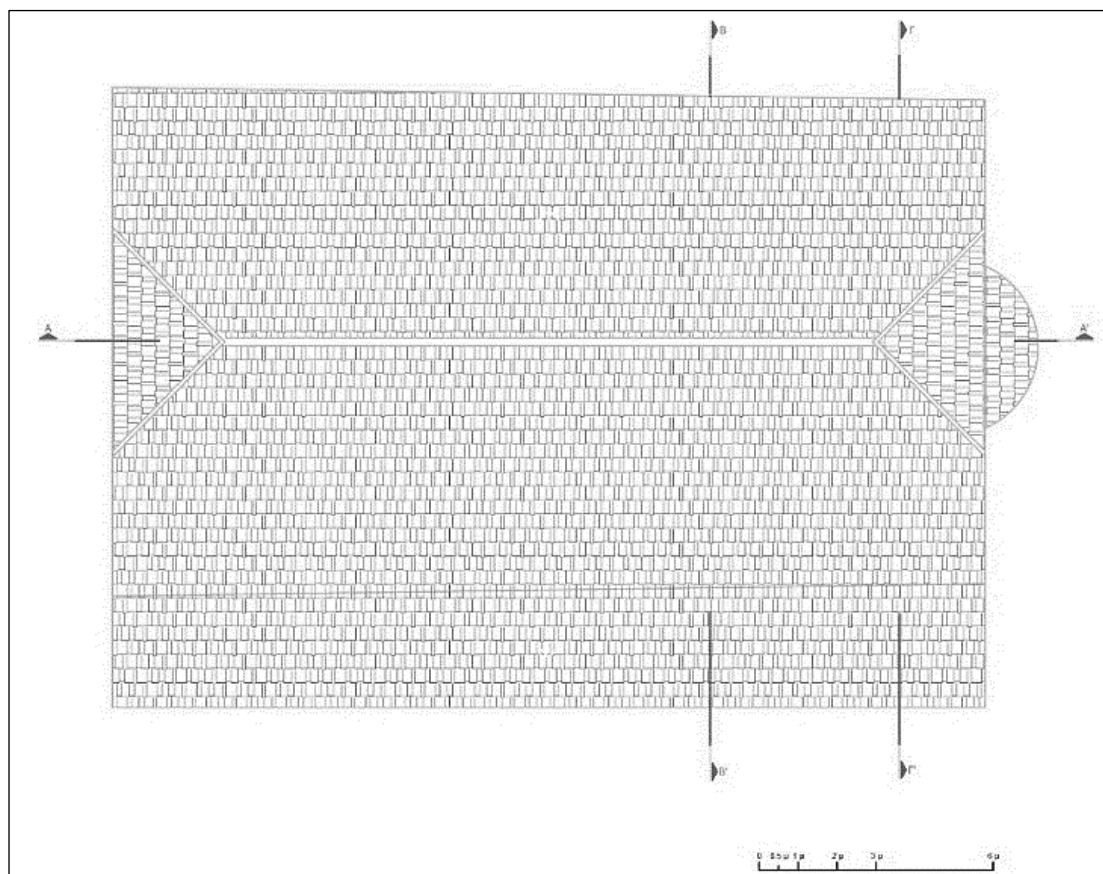
Στο εσωτερικό του Ιερού εκτός από την ημικυκλικής κάτοψης μεσαία κόγχη με διάμετρο 2.87μ. υπάρχουν εκατέρωθεν αυτής η κόγχη της πρόθεσης και η κόγχη του διακονικού, αμφότερες ημικυκλικής κάτοψης, εγγεγραμμένες στο πάχος (0.65μ.) της ανατολικής τοιχοποιίας. Η κόγχη της πρόθεσης έχει διάμετρο 1.05μ., ενώ η κόγχη του διακονικού 0.85μ. και ξεκινούν 0.46μ. και 0,40μ. άνω της στάθμης του δαπέδου του Ιερού αντίστοιχα. Και οι τρεις κόγχες του Ιερού καλύπτονται εσωτερικά με τεταρτοσφαίρια. Στον βόρειο τοίχο της πρόθεσης υπάρχει ημικυκλική κόγχη σε κάτοψη, με διάμετρο 0.85μ., εγγεγραμμένη στο πάχος (0.80μ.) της τοιχοποιίας και ημικυκλική απόληξη προς τα επάνω, η οποία ξεκινάει 0.52μ. άνω της στάθμης του δαπέδου του Ιερού (Εικ. 13).

Η Αγία Τράπεζα έχει λίθινη βάση πάνω στην οποία είναι τοποθετημένη λίθινη ορθογωνική πλάκα διαστάσεων 1.30x1.40μ., η οποία δεν είναι ορατή διότι καλύπτεται με διακοσμημένο ξύλινο κιβώριο.

Στη δυτική πλευρά του ναού υπάρχει ισοπλατής νάρθηκας εσωτερικών διαστάσεων 11.23x5.90μ., του οποίου το δάπεδο είναι υπερυψωμένο κατά 0.75μ. σε σχέση με το δάπεδο του κυρίως ναού (Εικ. 10-11). Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ο διαχωρισμός του από τον κυρίως ναό, αλλά και καλύτερη ορατότητα. Ο νάρθηκας διαχωρίζεται από τον κυρίως ναό με τοίχο πάχους 0.70μ., ενώ επικοινωνεί με αυτόν με ανοίγματα και στα τρία κλίτη. Στο βόρειο και κεντρικό κλίτος τα ανοίγματα, πλάτους 2.58μ. και 4.23μ. αντίστοιχα, καταλαμβάνουν σχεδόν όλο το πλάτος των κλιτών και φέρουν στο κέντρο τους εσωτερικές κλίμακες, πλάτους 1.03μ. και 1.23μ. αντίστοιχα, που παραλαμβάνουν την υψομετρική διαφορά που υπάρχει μεταξύ του δαπέδου του νάρθηκα και του κυρίως ναού. Στο νότιο κλίτος το άνοιγμα, πλάτους 2.49μ., είναι παράθυρο επιτρέποντας την οπτική επικοινωνία μεταξύ νάρθηκα και κυρίως ναού, εμποδίζοντας δε τη διέλευση από τον έναν χώρο στον άλλο. Εντός του νάρθηκα υπάρχουν τέσσερις κίονες, διαμέτρου 0.23μ., οι οποίοι στηρίζονται πάνω σε τετράγωνες βάσεις διαστάσεων 0.50x0.50μ. και ανά δύο ακολουθούν τη γραμμική διάταξη των κιονοστοιχιών του κυρίως ναού χωρίζοντας με τον τρόπο αυτό και τον νάρθηκα σε τρία μέρη κατ' αντιστοιχία των τριών κλιτών.

Ο ναός εσωτερικά και στα τρία κλίτη, συμπεριλαμβανομένου και του Ιερού Βήματος, διαθέτει ξύλινη επίπεδη οροφή διακοσμημένη με γεωμετρικά μοτίβα. Η οροφή αυτή, η οποία είναι τοποθετημένη κάτω από τη στάθμη των ξύλινων ζευκτών εμποδίζοντας την ορατότητα τους, δεν είναι ενιαία και οριοθετείται σε κάθε κλίτος με ξύλινο πλαίσιο. Στο κέντρο της επίπεδης οροφής του κεντρικού κλίτους υπάρχει ξύλινη ημισφαιρική κατασκευή εν είδει ψευδοτρούλου, διαμέτρου 1.60μ. Το σύστημα αυτό δε συνεχίζει και στον χώρο του νάρθηκα, ο οποίος διαθέτει επίσης οριζόντια οροφή, χωρίς κανένα διακοσμητικό στοιχείο.

Εξωτερικά ο ναός επικαλύπτεται από ενιαία δίρριχτη στέγη (Εικ. 14) με κορφιά στον άξονα ανατολής δύσης, η οποία στη νότια πλευρά στεγάζει και τη στοά, πλάτους 2.90μ., η οποία αναπτύσσεται σε όλο το μήκος της νότιας πλευράς και είναι οριοθετημένη στα νότια με κιονοστοιχία με τοξωτή απόληξη. Η στέγη διαθέτει ελάχιστο γείσο και καλύπτεται με κεραμίδια γαλλικού τύπου, ενώ στα δύο άκρα της, ανατολικά και δυτικά, σχηματίζει αποτμήσεις, οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικό της μεταβυζαντινής εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Η κόγχη του Ιερού καλύπτεται εξωτερικά με μονόριχτη ημικωνική στέγη με ίδιου τύπου κεραμίδια και έχει ελάχιστο γείσο κατ' αναλογία του κυρίως ναού. Το συνολικό ύψος του ναού εξωτερικά (μετρώντας από τη δυτική πλευρά) μέχρι τον κορφιά είναι 5.10μ.

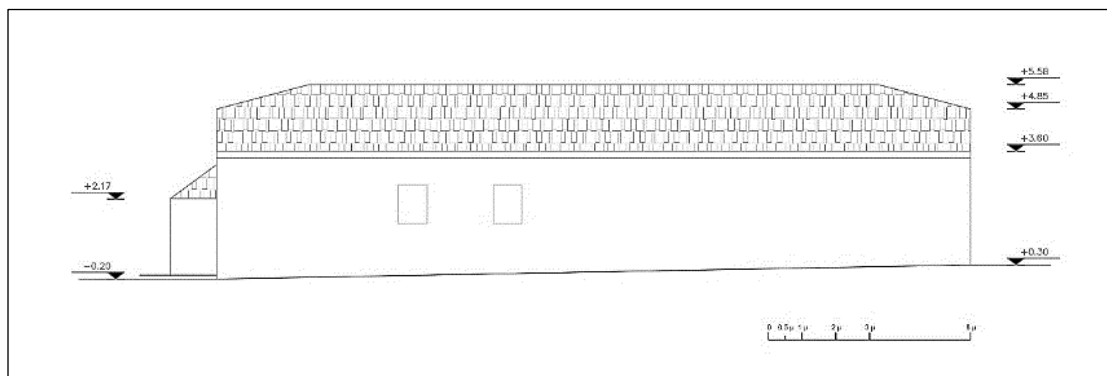

Εικ. 14: Κάτοψη στέγης.

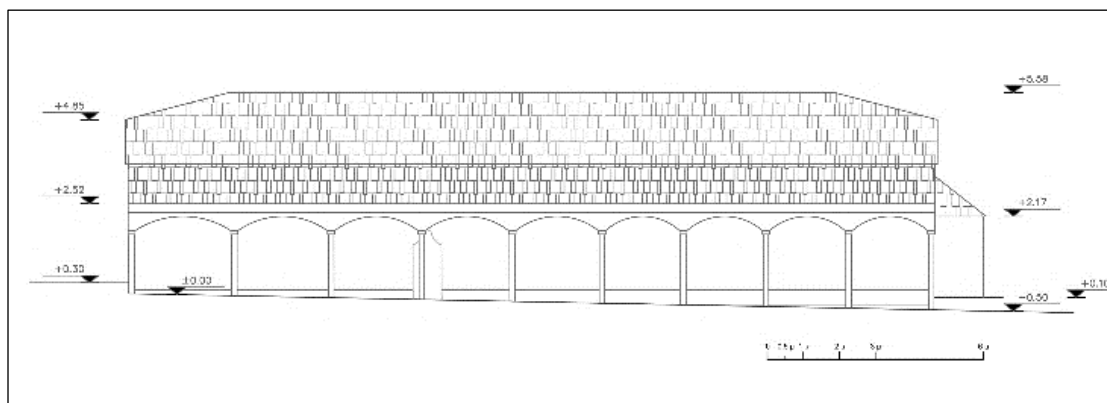
Η πρόσβαση στο εσωτερικό του κυρίως ναού επιτυγχάνεται μέσω δύο θυρών. Μία μεταλλική θύρα, διαστάσεων 0.80x2.10μ., στον νότιο τοίχο

κάτω από τη στοά, η οποία αποτελεί την κύρια είσοδο του ναού και μία δεύτερη, επίσης μεταλλική, διαστάσεων 1.20x2.10μ. στον δυτικό τοίχο του νάρθηκα.

Ο φωτισμός του κυρίως ναού γίνεται με πέντε ορθογώνια παράθυρα, δύο στον τοίχο της βόρειας και τρία στον τοίχο της νότιας πλευράς (Εικ. 15-16). Τα δύο βόρεια παράθυρα (διαστάσεων 0.90x1.15μ. και ποδιά 2.90μ.) είναι μεγαλύτερα σε σχέση με τα νότια παράθυρα (διαστάσεων 0.70x1.00μ., με ποδιά 3.05μ.) και η τοιχοποιία στη θέση που βρίσκονται διευρύνεται εξωτερικά επιδιώκοντας ξεκάθαρα τη μεγαλύτερη διείσδυση του φωτός στο εσωτερικό του ναού.

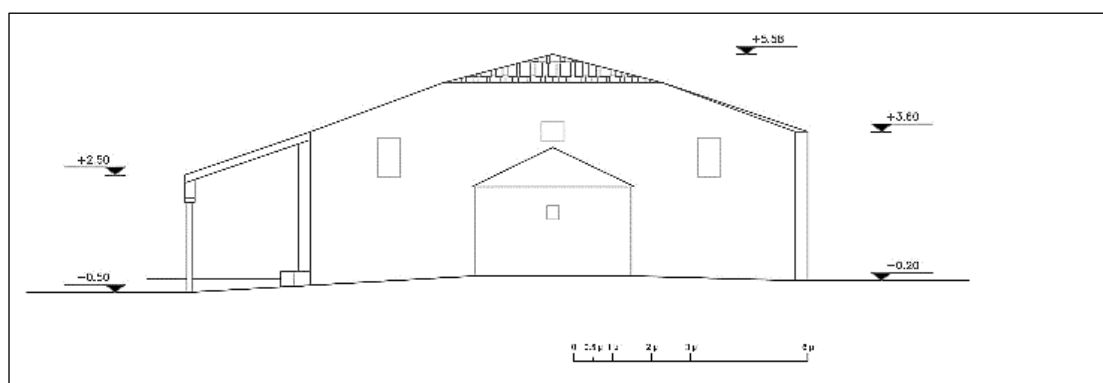
Εικ. 15: Βόρεια όψη.

Εικ. 16: Νότια όψη.

Ο φωτισμός του Ιερού Βήματος του ναού γίνεται με πέντε ανοίγματα (Εικ. 17 – φαίνονται τα τέσσερα από τα πέντε ανοίγματα). Το πρώτο, ορθογωνικού σχήματος, άνοιγμα βρίσκεται πάνω από την κόγχη του Ιερού, έχει διαστάσεις 0.58x0.50μ. και βρίσκεται σε ύψος 3.47μ. από το

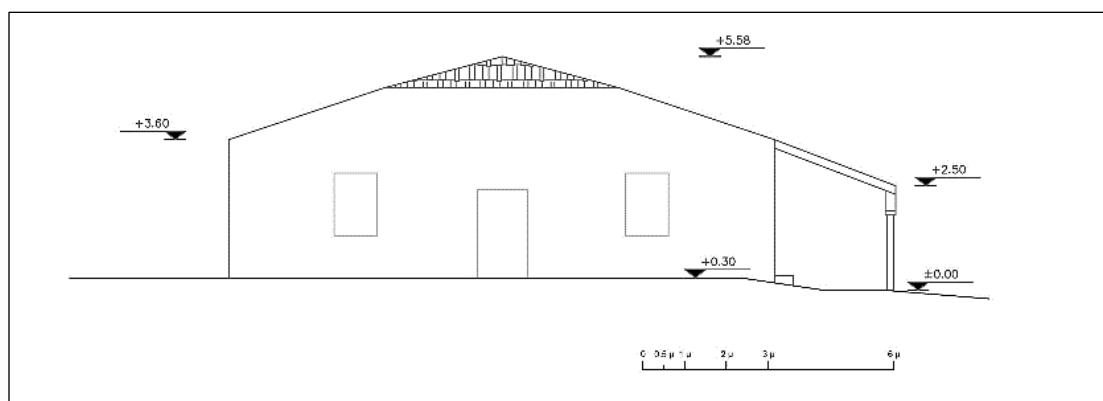
δάπεδο. Στο μέτωπο του ανατολικού τοίχου υπεράνω των κογχών της προθέσεως και του διακονικού βρίσκονται δύο ανοίγματα με διαστάσεις $0.58 \times 1.00 \mu.$ και απόσταση $2.40 \mu.$ από το δάπεδο. Επίσης, υπάρχει ένα τέταρτο παράθυρο-φωτοσχισμή στην κόγχη του Ιερού με διαστάσεις $0.30 \times 0.35 \mu.$ και ποδιά $1.32 \mu.$ από το δάπεδο. Το πέμπτο ορθογωνικό παράθυρο, διαστάσεων $0.70 \times 1.00 \mu.$, και ποδιά $2.90 \mu.$ υπάρχει στον νότιο τοίχο του διακονικού.

Εικ. 17: Ανατολική όψη.

Ο φωτισμός του νάρθηκα γίνεται με δύο ορθογώνια ανοίγματα, διαστάσεων $1.00 \times 1.50 \mu.$, και ποδιά $1.00 \mu.$ στο δυτικό τοίχο και ένα άνοιγμα στο νότιο τοίχο, διαστάσεων $0.55 \times 1.00 \mu.$ και ποδιά $1.70 \mu.$

Όλα τα παράθυρα του ναού είναι κατασκευασμένα με μεταλλικά πλαίσια και έχουν μονούς υαλοπίνακες. Δε συναντώνται μεταλλικές σιδεριές στο σύνολο των ανοιγμάτων παρά μόνο στα παράθυρα της δυτικής τοιχοποιίας του νάρθηκα (Εικ. 18).

Εικ. 18: Δυτική όψη.

Μορφολογία

Ο ναός έχει απλό περίγραμμα και μορφολογικά παρουσιάζει λιτότητα και απουσία διακοσμητικών στοιχείων. Οι όψεις του χαρακτηρίζονται από αδιαφορία στην επεξεργασία τους, ενώ οι εξωτερικές επιφάνειές του είναι στο σύνολό τους επιχρισμένες (Εικ. 19-21) με αποτέλεσμα να μη γίνεται ορατό το κατασκευαστικό του σύστημα. Η εξωτερική εμφάνιση του ναού απογοητεύει μιας και πρόκειται για ένα μονοκόμματο όγκο με επίπεδες και αδιάρθρες όψεις με μοναδικό, ίσως, ενδιαφέρον την οριοθετημένη με τοξοστοιχία και καμαρωτή απόληξη στοά (Εικ. 22).

Εικ. 19: Ανατολική όψη του ναού.

Εικ. 20: Δυτική όψη του ναού.

Εικ. 21: Βόρεια όψη του ναού.

Εικ. 22: Νότια όψη του ναού.

Η στέγη παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον με την απότμηση ανατολικά και δυτικά, η οποία προέκυψε λόγω κατασκευής (μεγαλύτερη σταθερότητα έδρασης), καθώς και λόγω της περικοπής του πλεονάζοντα τμήματός της καθαρά για λειτουργικό σκοπό.

Εικ. 23: Εσωτερική άποψη του νάρθηκα.

Εσωτερικά ο ναός παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον με εξαίρεση τον νάρθηκα (Εικ. 23), ο οποίος έχει αντιμετωπιστεί με λιτό τρόπο, κατ' αντιστοιχία των όψεων, στερημένος από οποιοδήποτε διακοσμητικό στοιχείο. Οι κίονές του είναι απλοί χωρίς κιονόκρανα, οι εσωτερικές επιφάνειες των τοιχοποιιών στερούνται τοιχογραφιών και παραστάσεων, η οροφή του είναι επίπεδη χωρίς καμία μορφολογική ιδιαιτερότητα και, τέλος, το δάπεδό του είναι απλό μωσαϊκό, χωρίς κανένα ενδιαφέρον.

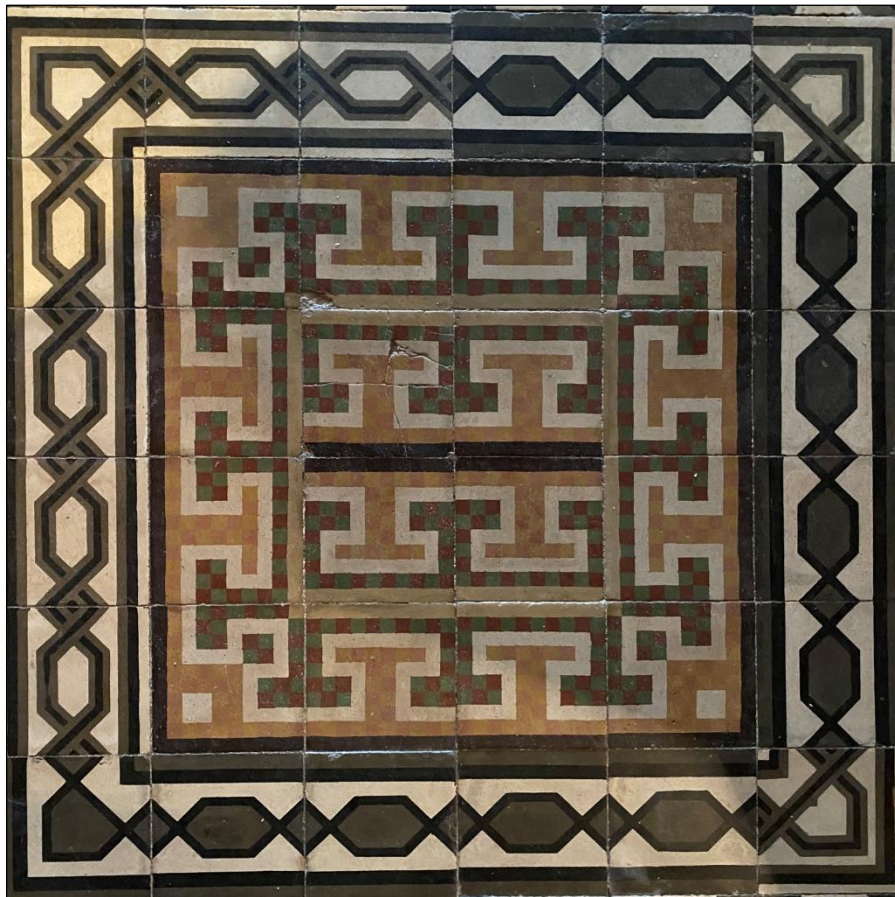
Εικ. 24: Εσωτερική άποψη του κυρίως ναού.

Παρόλο που ο ναός εξωτερικά και ο νάρθηκας στερούνται αξιόλογων διακοσμητικών στοιχείων, ο κυρίως ναός παρουσιάζει μορφολογικό ενδιαφέρον. Τόσο οι πεσσοί, εντός του Ιερού Βήματος, όσο και οι κίονες με κιονόκρανα ανθεμωτής διακόσμησης, που συνδέονται μεταξύ τους με τοξοστοιχίες, είναι ζωγραφισμένοι με θρησκευτικές και φυτικές παραστάσεις αντίστοιχα. Παραστάσεις κοσμούν και όλες τις εσωτερικές τοιχοποιίες ακολουθώντας το σύνθητες εικονογραφικό πρόγραμμα (Εικ. 24). Το δάπεδο στον κυρίως ναό, αποτελούμενο από λίθινα πλακίδια,

σχηματίζει διακοσμητικά μοτίβα (Εικ. 25 -26). Στο μέσον του κεντρικού κλίτους φέρει διακοσμητικό μοτίβο πλαισιωμένο από ταινία (Εικ. 27). Το δάπεδο του Ιερού Βήματος είναι κατασκευασμένο από κονία και φέρει υπολείμματα χρώματος. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η ξύλινη επίπεδη οροφή διακοσμημένη με γεωμετρικά μοτίβα που υπάρχει και στα τρία κλίτη και είναι τοποθετημένη κάτω από τη στάθμη των ζευκτών (Εικ. 28).

Εικ. 25-26: Διακοσμητικά μοτίβα στο δάπεδο του κυρίως ναού.

Εικ. 27: Διακοσμητικά μοτίβο στο μέσον του κεντρικού κλίτους.

Εικ. 28: Ξύλινη επίπεδη οροφή διακοσμημένη με γεωμετρικά μοτίβα.

Οι θύρες και τα παράθυρα του ναού δεν έχουν κάποιο μορφολογικό ενδιαφέρον, ενώ η διάταξη και το σχήμα τους έχει καθαρά λειτουργικό ρόλο.

Στο εσωτερικό του ναού υπάρχουν επίσης, το τέμπλο (η σπουδαιότερη ξυλόγλυπτη επιφάνεια του κυρίως ναού), ο άμβωνας, ο δεσποτικός θρόνος, το κιβώριο, το προσκυνητάρι και τα στασίδια. Όλες οι ξύλινες κατασκευές είναι χρωματικά διακοσμημένες με εξαίρεση τα στασίδια και το προσκυνητάρι.

Νοτιοανατολικά του ναού βρίσκεται το ανεπίχριστο κωδωνοστάσιο (Εικ. 29), το οποίο μαρτυρά ότι σε παλαιότερη φάση είναι αρκετά πιθανόν να ήταν ανεπίχριστος και ο ναός. Ο περιβάλλων χώρος του ναού, στον οποίο αναπτύσσεται το νεκροταφείο του χωριού, οριοθετείται με την περίφραξη από τσιμεντόλιθους, ύψους 1.20μ., πάνω από την οποία υπάρχει μεταλλικό κιγκλίδωμα.

Εικ. 29: Ανεπίχριστο κωδωνοστάσιο στα νοτιοανατολικά του ναού.

Τυπολογία

Από τυπολογικής άποψης ο υπό μελέτη ναός του Γενεσίου της Θεοτόκου που βρίσκεται στη Συκεώνα ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, στον οποίο κυριαρχεί ο κατά μήκος άξονας. Ο ναοδομικός τύπος της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής αφθονεί σε όλη τη Βόρεια Ελλάδα κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αλλά και σε άλλες περιοχές.

Πρόκειται για έναν ναοδομικό τύπο, ο οποίος επικράτησε για λόγους τόσο κοινωνικούς όσο και οικονομικούς. Η βασιλική δύναται να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του μεγέθους που ζητείται κατά περίπτωση εξασφαλίζοντας την επιθυμητή χωρητικότητα, ενώ παράλληλα χρησιμοποιώντας απλή τεχνολογία μειώνει το κόστος που εμφανίζουν άλλα είδη ναοδομίας μεγάλης κλίμακας με χρήση θόλων, τόξων, σταυροθολίων κ.λπ.¹⁵.

Στην ευρύτερη περιοχή του υπό μελέτη ναού, και γενικότερα στην περιοχή της Καρδίτσας, υπάρχουν αρκετοί ναοί με ενδιαφέρον από ιστορικής, αρχιτεκτονικής και εικονογραφικής άποψης¹⁶. Μάλιστα, κάποιοι από αυτούς ανήκουν στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, αλλά όχι της ξυλόστεγης. Ενδεικτικά αναφέρονται: ο ναός του Αγίου Γεωργίου στη Λεύκη (τρίκλιτη βασιλική με υπερυψωμένο φωταγωγό), ο ιερός ναός Αγίου Γεωργίου Μητρόπολης (τρίκλιτη θολωτή βασιλική), ο ναός Κοίμησης της Θεοτόκου (βασιλική μετά τρούλου). Ωστόσο, από την έρευνα που έγινε οι ναοί αυτοί είναι πιο επιμελημένοι σε σχέση με τον υπό μελέτη ναό και συγκεντρώνουν στην πλειοψηφία τους πιο αξιόλογα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά.

¹⁵ Όσον αφορά την καταγωγή της τρίκλιτης βασιλικής και τους λόγους επικράτησής και εξαπλώσής της βλ. Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία*, Εν Αθήναις, 1942, σελ. 494 και 500, Χ. Μπούρα, *Η Εκκλησιαστική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα μετά την Άλωση (1453-1821)*, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τόμος 3, 1969, σελ. 164-172 και Ν. Μουτσόπουλου, *Εκκλησίες του Νομού Πέλλας*, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 66.

¹⁶ <http://www.karditsa-net.gr/2014/religion/naoi.htm>, 20/09/2023.

2.1.3 Οικοδομικές φάσεις

Ο κυρίως ναός είναι κατά πάσα πιθανότητα κτισμένος σε μια οικοδομική φάση. Ο νάρθηκας προστέθηκε πιθανόν σε δεύτερη φάση. Στοιχεία που συνηγορούν στην άποψη αυτή αποτελούν το πάχος της τοιχοποιίας και η τεχνική κατασκευής, με το χαρακτηριστικό μωσαϊκό δάπεδο και τους λιτούς, χωρίς καμία διακόσμηση, κίονες.

Η στέγη, κρίνοντας από την πολύ καλή κατάσταση των γαλλικών κεράμων, πρέπει να υποτεθεί πως δέχτηκε νέα επικεράμωση κατά το πρόσφατο παρελθόν. Επίσης, πιθανόν να άλλαξε και η μορφή της στέγης, η οποία ίσως αρχικά να κάλυπτε μονάχα τα κλίτη, με τη στοά να έχει αυτόνομη χαμηλότερη στέγη.

Η αρχική αισθητική του μνημείου έχει αλλοιωθεί, με το νεότερο επίχρισμα και το χρώμα που επιλέχθηκε να καλύπτει την πλαστικότητα που θα προσέδιδε στο κτίσμα η αρχική τοιχοδομία, η οποία δεν είναι σήμερα ορατή.

2.1.4 Χρονολόγηση

Στην κτητορική επιγραφή (Εικ. 30) που βρίσκεται πάνω από τη νότια είσοδο εσωτερικά του ναού, είναι εμφανές ότι αυτός ιστορήθηκε το έτος 1836 και μάλιστα στις 21 Μαΐου του παραπάνω έτους.

Εικ. 30: Κτητορική επιγραφή.

Η επιγραφή αναφέρεται στην τοιχογράφηση του ναού (ιστόρηση), η χρονολογία της οποίας θέτει το χρονικό όριο, πριν από το οποίο έγινε η ανέγερση του ναού του Γενεσίου της Θεοτόκου.

Παρακάτω ακολουθεί η μεταγραφή¹⁷ και η μετάφρασή¹⁸ της επιγραφής.

Μεταγραφή της επιγραφής

† Ηστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς ὑπερ | ευλογημένης ἐνδόξου
δεσποίνης υμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου μαρίας | ἀρχιερατεύοντος
τοῦ πανιερωτάτου μητροπολήτου κυρίου κυρίου ἀνθ[ίμου] |
ἱερατεύοντος δὲ τοῦ ευδесиμωτάτου ἱερέος κυρίου π(α)πᾶ στέργιου,
ἐπιτροπεύοντος δὲ | κυρίου Δημητρίου Χαλκ[...]ας, καὶ διὰ συνδρομῆς
τον τημιωτάτον ἀναγνώστου σταβάρα | καὶ ἀναγνώστου γιανακούλη εἰς
μνημόσυνον αὐτὸν αἰώνιον. † Ἔλαβε τέλος †
ἰ 1836 ἰ μαΐου ἰ 21 † [...]ς [...]ρου †
[...]μ[...]ρ[...]ης [...]μουρί[...]

Μετάφραση της επιγραφής

Αγιογραφήθηκε αυτός ο θείος και πάνσεπτος ναός της υπερευλογημένης και ένδοξης δέσποινάς μας Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας, όταν ήταν αρχιερέας ο πανιερότατος μητροπολίτης κύριος Άνθ(ιμος), ενώ ιερέας ήταν ο αιδεσιμότατος κύριος παπά Στέργιος, και επίτροπος ήταν ο κύριος Δημήτριος Χαλκωματάς, με τη συνδρομή των τιμιότατων Αναγνώστη Σταβάρα και Αναγνώστη Γιαννακούλη για να μνημονεύονται για πάντα. Τελείωσε στις 21 Μαΐου 1836.

Εντός του ναού, στην κόγχη της πρόθεσης (εικ. 31), συναντώνται τα βρέβια ή παρρησίες, όπου αναφέρονται ονόματα ζώντων και κεκοιμημένων.

¹⁷ Η μεταγραφή της επιγραφής έγινε από τον διδάκτορα Θεολογίας Ευάγγελο Δάκα.

¹⁸ Η μετάφραση της επιγραφής έγινε από τη φιλόλογο Ειρήνη Μαραγκόζη.

Εικ. 31: Τα βρέβια ή παρρησίες στην κόγχη της πρόθεσης.

2.1.5 Ξυλόγλυπτα

Α. Το τέμπλο

Το Ιερό Βήμα διαχωρίζεται από τον κυρίως ναό με ξυλόγλυπτο τέμπλο (Εικ. 32-33), το οποίο σώζεται σε καλή κατάσταση. Έχοντας μήκος 10.97μ. εκτείνεται σε ολόκληρο το πλάτος της ανατολικής πλευράς του ναού και με ύψος 3.70μ. (χωρίς τον σταυρό και τα λυπηρά) απομονώνει τελείως το Ιερό Βήμα. Το τέμπλο αποτελεί ένα ενιαίο έργο, το οποίο εκτείνεται ισοϋψές σε όλο του το πλάτος μέχρι το ύψος των κεμεριών, σημείο από το οποίο παρουσιάζει κλίση γέρνοντας προς τον κυρίως ναό.

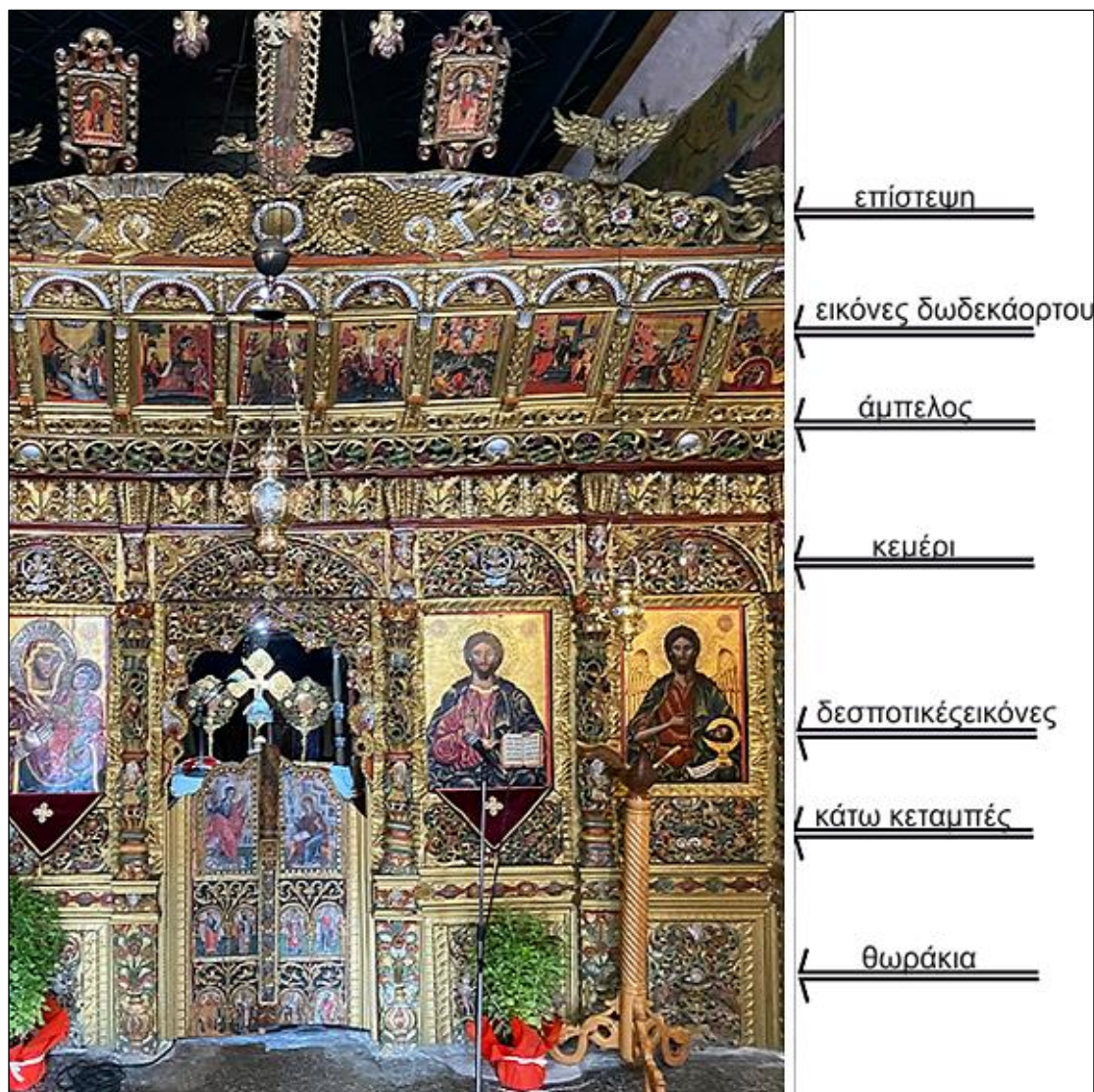
Μορφολογικά καθ' ύψος ακολουθεί την τυπική τριμερή διάρθρωση των τέμπλων της μεταβυζαντινής περιόδου¹⁹ αποτελούμενη από τη βάση, τη ζώνη του θριγκού και την επίστεψη.

Εικ. 32: Άποψη του ξυλόγλυπτου τέμπλου.

¹⁹ Κ. Καλοκύρης, *Αθως-Θέματα Αρχαιολογίας και Τέχνης*, Αθήνα, 1963, σελ. 177.

Δ. Ζήβας, *Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον ΙΣΤ' μέχρι τον ΙΘ' αιώνα*, Εκδόσεις Τ.Ε.Ε., Αθήναι, 1970, σελ. 122-127.

Εικ. 33: Διάταξη των μερών του τέμπλου.

Από τη βάση ξεκινούν, προεξέχοντας από την επιφάνεια του τέμπλου, δέκα τέσσερις πεσσίσκοι. Οι πεσσίσκοι με ανάγλυφο ξυλόγλυπτο διάκοσμο κοσμούνται με έναν αμφορέα, από το στόμιο του οποίου εξέρχονται κλάδοι με άνθη (Εικ. 34). Στα διάχωρα μεταξύ των πεσσίσκων υπάρχουν ξυλόγλυπτα θωράκια, οι ποδιές. Ως προς τη θεματολογία των θωρακίων ξεκινώντας από την αριστερή προς τη δεξιά πλευρά του τέμπλου επισημαίνονται τα εξής: κάτω από τον Άγιο Γεώργιο σχηματίζεται ένα φυτικό πλαίσιο, στο κέντρο του οποίου σχηματίζεται ερυθρός δίσκος με παράσταση ουράνιου σώματος, ενώ στις τέσσερις γωνίες υπάρχουν άνθη. Στους Αγίους Σεραφείμ Καρδίτσας και Χαράλαμπου υπάρχει πτηνό που πλαισιώνεται με φυτικό διάκοσμο,

στοιχείο που παρατηρείται και στον Άγιο Αθανάσιο. Στη Γέννηση της Θεοτόκου υπάρχει πτηνό με φίδι στο ράμφος του, το οποίο εδράζεται σε κοχύλι με περιμετρικό φυτικό διάκοσμο. Στην Παναγία Βρεφοκρατούσα εικονίζεται παράσταση όμοια με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και τον Ιησού. Στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο εικονίζεται ο δίσκος με το κεφάλι του Αγίου. Το θωράκιο του Άγιου Νικόλαου είναι όμοιο με τη Γέννηση της Θεοτόκου. Στους Τρεις Ιεράρχες, Βασίλειο, Ιωάννη και Γρηγόριο τα στοιχεία είναι όμοια με τον Άγιο Αθανάσιο. Τέλος, στον Άγιο Δημήτριο αναπτύσσεται το ίδιο θέμα με τον Άγιο Γεώργιο.

Εικ. 34: Ένα από τα δέκα θωράκια που δημιουργούνται μεταξύ πεσσίσκων με ανάγλυφο ξυλόγλυπτο διάκοσμο (πτηνό με φίδι στο ράμφος του εδραζόμενο σε κοχύλι).

Πάνω από το ύψος της ποδιάς υψώνονται σε συνέχεια των πεσσίσκων δέκα τέσσερις κιονίσκοι, με υψηλή βάση και επίστεψη από κιονόκρανο κορινθιακού τύπου, στα διάχωρα των οποίων τοποθετούνται δέκα δεσποτικές εικόνες (Εικ. 35), διαστάσεων 0.75x1.00μ. Ο διάκοσμος των ημικιώνων είναι ανάγλυφος και σε κάποια σημεία διάτρητος.

Αποδίδονται αναρριχώμενα φυτικά θέματα, φυτικά μοτίβα και ανάγλυφη άμπελος με πουλιά στο κυρίως σώμα του κιονίσκου. Πάνω από τις βάσεις των ημικιώνων υπάρχουν μορφές Αγγέλων ή της Γοργούς, όπως και στο τελείωμα αυτών προς τα πάνω.

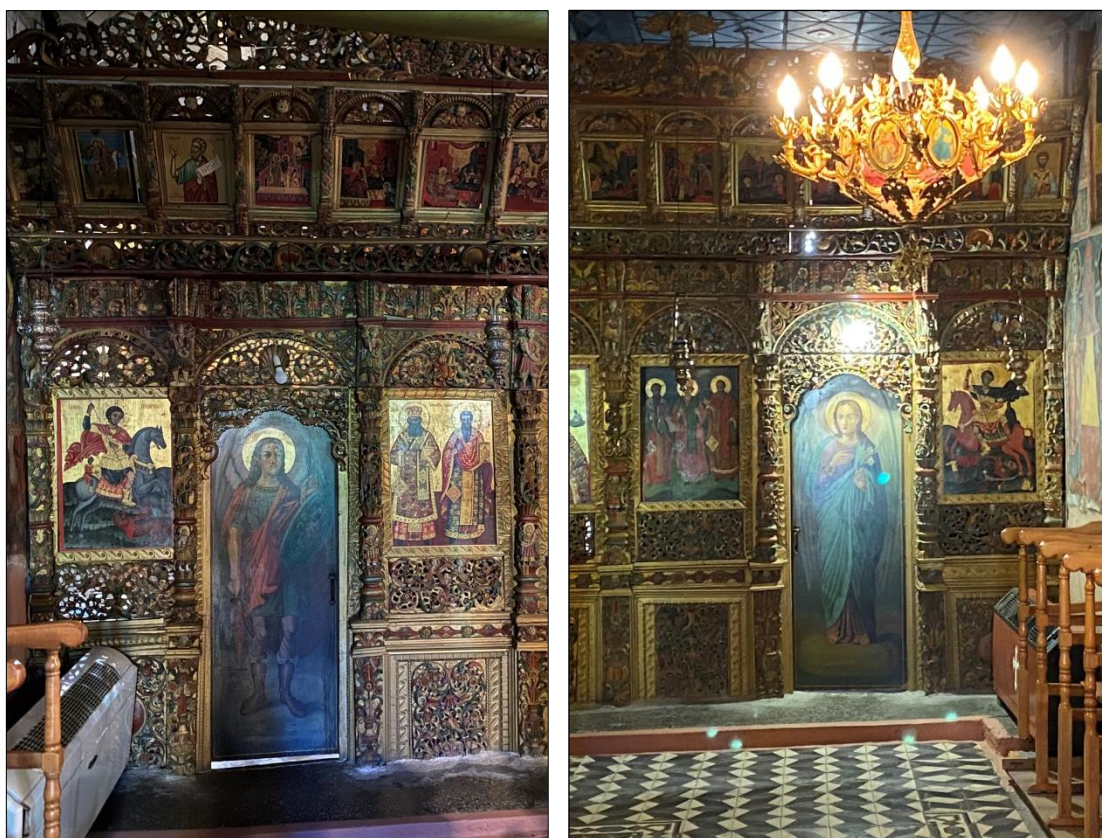
Εικ. 35: Πάνω από κάθε θωράκιο, μεταξύ ημικιώνων, τοποθετούνται οι δεσποτικές εικόνες.

Μεταξύ της ποδιάς με τα θωράκια και των δεσποτικών εικόνων παρεμβάλλεται ο κάτω κεταμπές, ο οποίος απεικονίζει διαφορετικό θέμα σε κάθε εικόνα. Σε κάθε κεταμπέ εικονίζονται τρεις Άγγελοι πάνω σε ελισσόμενους ανθοφόρους και φυλλοφόρους βλαστούς, εκτός από τον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο, στον οποίο εικονίζονται δύο πουλιά - πιθανόν φοίνικες- που κρατούν ένα πινάκιο με την προτομή του Αγίου πάνω σε βλαστούς. Τέλος, στην Παναγία Βρεφοκρατούσα και στον Ιησού εικονίζονται δύο Άγγελοι να κρατούν ένα στέμμα πάνω σε έξι βλαστούς.

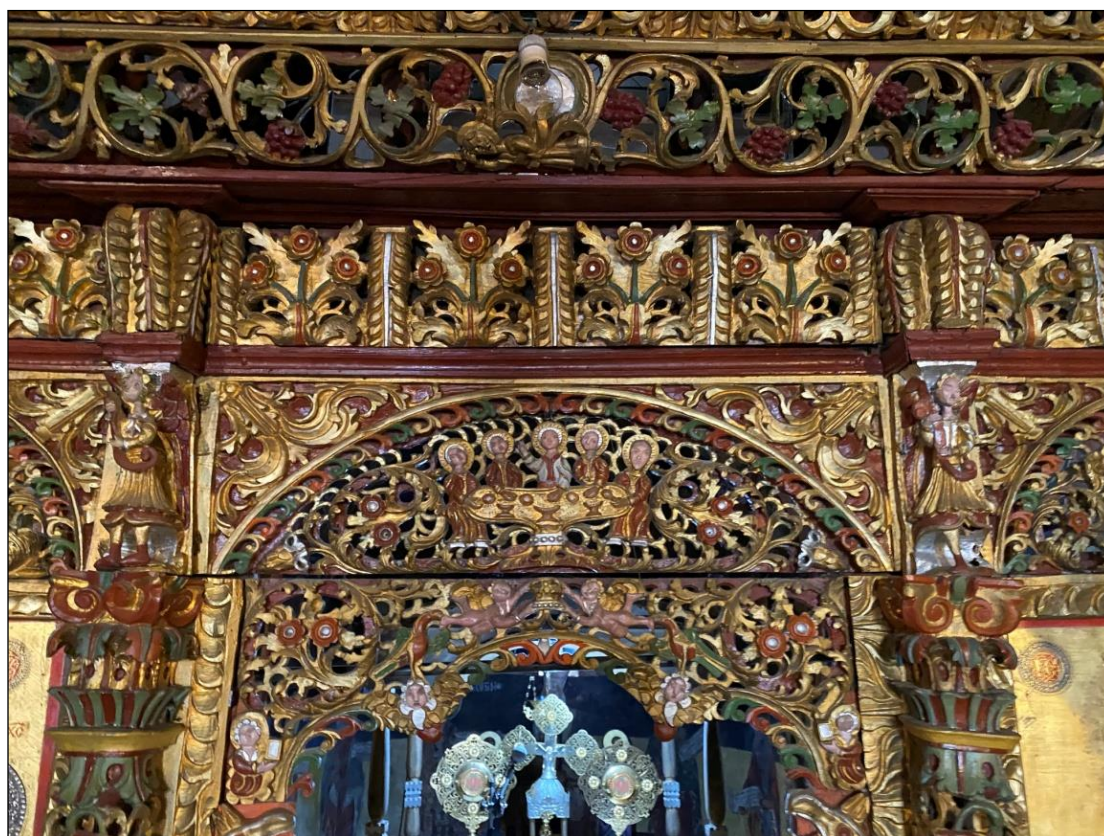
Εικ. 36: Άποψη της Ωραίας Πύλης στο κέντρο του ξυλόγλυπτου τέμπλου.

Μέχρι αυτό το ύψος (το ύψος που φθάνουν οι δεσποτικές εικόνες) στο κέντρο του τέμπλου ανοίγεται η Ωραία Πύλη (Εικ. 36), διαστάσεων 1.00x1.80μ., το υπέρθυρο της οποίας φέρει έξεργο φυτικό και ζωικό διάκοσμο. Τα βημόθυρα, αποτελούνται από δύο φύλλα, με απόληξη προς τα επάνω πολλαπλής καμπυλότητας. Φέρουν γλυπτό διάκοσμο με θέμα χρυσοποίκιλτους βλαστούς, ρόδακες και φύλλα, ενώ σε κάθε φύλλο υπάρχουν τρεις ζώνες. Από την επάνω ζώνη προς την κάτω απεικονίζονται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, οι Ευαγγελιστές και Ιεράρχες. Δύο στενότερα ανοίγματα αριστερά και δεξιά της Ωραίας Πύλης, διαστάσεων 0.80x1.80μ., που κλείνουν με ξύλινες θύρες διακοσμημένες με τους αρχαγγέλους, είναι της πρόθεσης και του διακονικού, τα οποία φέρουν τοξωτό υπέρθυρο με έξεργο φυτικό διάκοσμο. Στη θύρα της πρόθεσης απεικονίζεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ, ενώ στη θύρα του διακονικού ο αρχάγγελος Γαβριήλ (Εικ. 37-38).

Εικ. 37-38: Η θύρα της πρόθεσης (αριστερά) και του διακονικού (δεξιά).

Επάνω από τις δεσποτικές εικόνες, την Ωραία Πύλη, τη θύρα της πρόθεσης και του διακονικού υπάρχει ημικυκλική επίστεψη, τα κεμέρια, διακοσμημένα με χρυσοποϊκίλτα ξυλόγλυπτα, τα οποία κοσμούν συμμετρικά το τέμπλο με θέματα που περιβάλλονται από ανθοφόρους βλαστούς. Συγκεκριμένα, πάνω από τον Άγιο Γεώργιο και τον Άγιο Δημήτριο εικονίζεται ένα εξαπτέρυγο και στις πύλες της πρόθεσης και του διακονικού εικονίζεται ένα κοχύλι. Πάνω από τους Αγίους Σεραφείμ, Άγιο Αθανάσιο, Γέννηση της Θεοτόκου, Ιωάννη τον Πρόδρομο, Άγιο Νικόλαο και τους τρεις Ιεράρχες εικονίζεται ο Χριστός ένθρονος. Τέλος, πάνω από τη Θεοτόκο και τον Χριστό παρουσιάζεται ο Χριστός σε δόξα να κρατείται εκατέρωθεν από δύο Αγγέλους. Πάνω από την Ωραία Πύλη εικονογραφείται ο Μυστικός Δείπνος (Εικ. 39).

Εικ. 39: Κεμέρι με αναπαράσταση του Μυστικού Δείπνου.

Στο άνω τμήμα του τέμπλου, διακρίνεται στενή οριζόντια ζώνη που διατρέχει όλο το μήκος του τέμπλου, πάχους 0.12μ., με θεματολογία την

άμπελο ως συνεχή καμπύλο βλαστό που διακόπτεται από βότρυ, καρπούς αμπέλου και άδεια μετάλλια (Εικ. 40).

Εικ. 40: Στενή οριζόντια ζώνη διακοσμημένη με την άμπελο (άνω τμήμα τέμπλου).

Στη συνέχεια, εντοπίζεται η ζώνη με τις εικόνες του Δωδεκάορτου, η οποία περιλαμβάνει 27 εικόνες²⁰, διαστάσεων 0.37x0.40μ., οι οποίες βρίσκονται μέσα σε ορθογώνια πλαίσια και διαχωρίζονται μεταξύ τους με κιονίσκους που φέρουν ξυλόγλυπτη φυτική διακόσμηση (Εικ. 41).

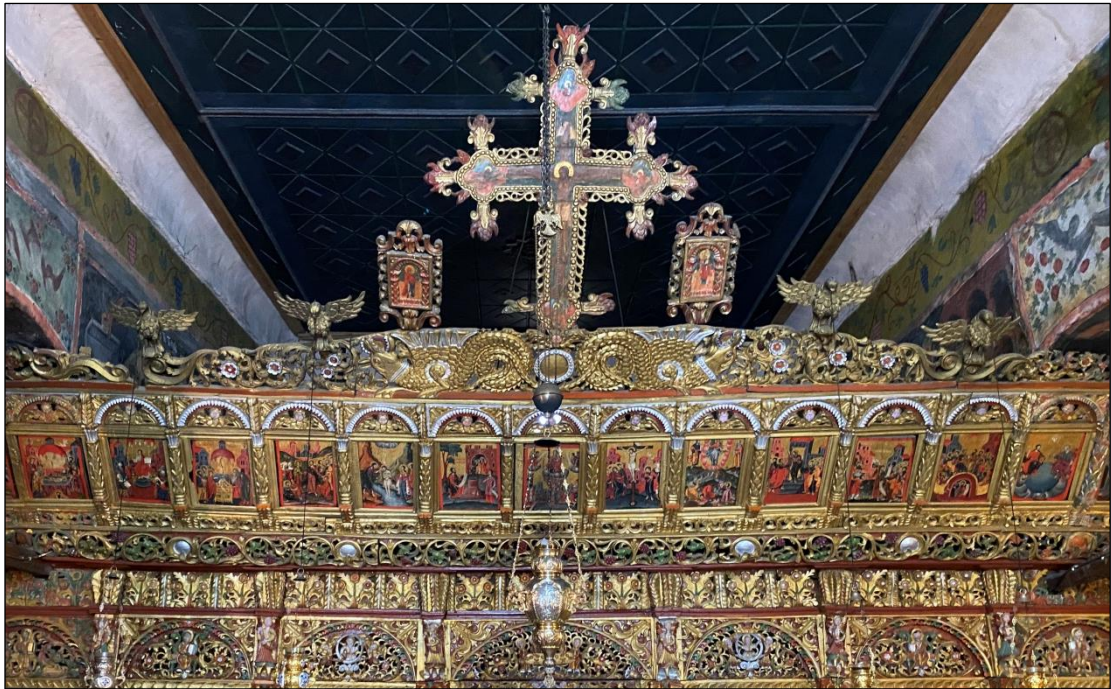

Εικ. 41: Εικόνες του Δωδεκάορτου εντός ορθογωνίων πλαισίων.

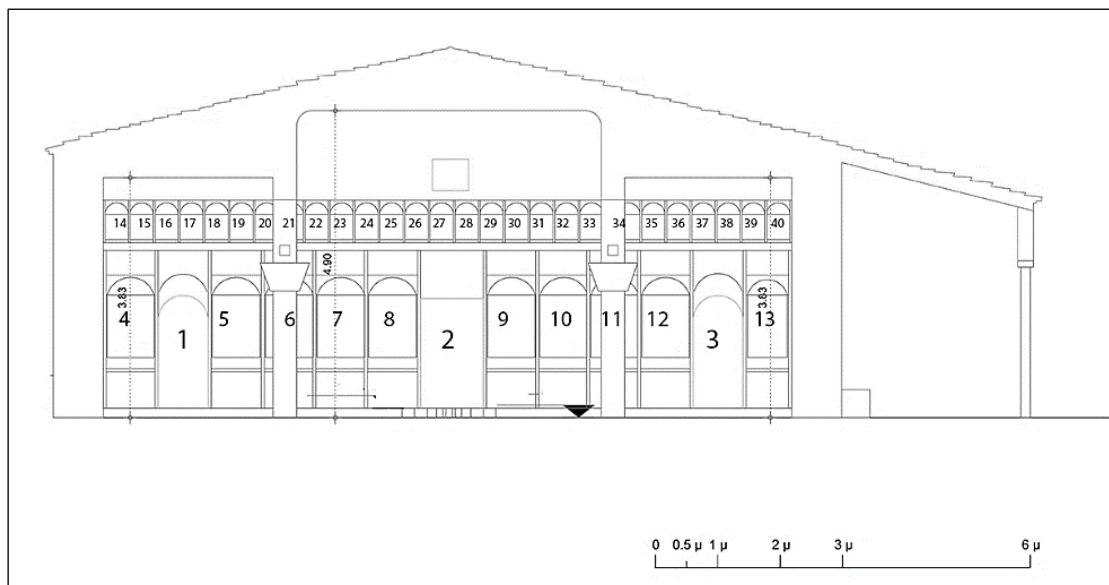
Ανωθεν της ζώνης των 27 εικόνων του Δωδεκάορτου διαμορφώνονται πάλι κεμέρια με χερουβείμ, αποδιδόμενα με βρεφικά πρόσωπα.

²⁰ βλ. στη συνέχεια το εικονογραφικό πρόγραμμα του τέμπλου (Εικ. 43).

Στην κορυφή ο θριγκός απολήγει σε κλαδί που συνίσταται από φυλλοφόρο βλαστό με ενδιάμεσα άνθη, πάνω στο οποίο κάθονται περιστέρια. Η κεντρική επίστεψη του τέμπλου πλαισιώνεται από το σύμπλεγμα των δρακόντων, κεντρικά του οποίου βρίσκεται ο σταυρός και τα λυπηρά (Εικ. 42).

Εικ. 42: Εικόνες του Δωδεκάορτου και κεντρική απόληξη με τον σταυρό και τα λυπηρά.

Εικόνα 43: Σχηματική αναπαράσταση τέμπλου

Εικονογραφικό πρόγραμμα τέμπλου (Εικ. 43)
1. Αρχάγγελος Γαβριήλ
2. Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, Ευαγγελιστές
3. Αρχάγγελος Μιχαήλ
4. Άγιος Γεώργιος
5. Άγιοι Σεραφείμ Μητροπολίτης Καρδίτσας και Χαράλαμπος
6. Άγιος Αθανάσιος
7. Γέννηση της Θεοτόκου
8. Παναγία
9. Χριστός
10. Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος
11. Άγιος Νικόλαος
12. Τρεις Ιεράρχες
13. Άγιος Δημήτριος
14. Αδιάγνωστο-άδειο,
15. Άγιοι Γεώργιος και Δημήτριος
16. Προφήτης Ηλίας (είναι σύγχρονη εικόνα)
17. Η Σύλληψη της Άννας
18. Γέννηση Θεοτόκου
19. Γέννηση Προδρόμου
20. Ευαγγελισμός
21. Γέννηση

22. Περιτομή
23. Υπαπαντή
24. Βάφτιση
25. Σαμμαρείτιδα
26. Ζωοδόχος Πηγή
27. Σταύρωση
28. Μεταμόρφωση
29. Η ψηλάφηση του Θωμά
30. Ίαση του τυφλού
31. Πεντηκοστή
32. Αγία Τριάδα
33. Αποτομή του Ιωάννη
34. Βαΐοφόρος
35. Εισόδια Θεοτόκου
36. Το Χαίρε των μυροφόρων
37. Ανάληψη
38. Ευαγγελισμός
39. Άγιος μέσης ηλικίας
40. Άγιος νεαρής ηλικίας

Β. Ο Άμβων

Δίπλα στον δεύτερο κίονα της βόρειας κιονοστοιχίας υπάρχει ξύλινος, οκτάπλευρος άμβωνας (Εικ. 44) με ελάχιστο ξυλόγλυπτο διάκοσμο. Ο άμβωνας φέρει τόσο ανάγλυφη όσο και χρωματική διακόσμηση σε ζώνες.

Η διακόσμηση του εξώστη περιλαμβάνει α. ξύλινα κατακόρυφα στοιχεία τοποθετημένα στις ακμές των 8 πλευρών, τα οποία εξέχουν από το κυρίως σώμα του εξώστη, αποτελούνται από τρεις ζώνες (βάση, κορμό-κιονίσκους και στέψη-δωρικού τύπου κιονόκρανα) και διακρίνονται μεταξύ τους ογκοπλαστικά και χρωματικά, β. οριζόντιες χρωματικές (αποχρώσεις του γαλάζιου, πράσινου, χρυσού, καστανού και λευκού) ζώνες σε άμεση σχέση με τα ξύλινα κατακόρυφα στοιχεία, γ. οριζόντια ταινία αλληλοεπικαλυπτόμενων ημικυκλίων χρυσής απόχρωσης στο χαμηλότερο σημείο και δ. ανάγλυφο περιστέρι λευκού χρώματος που συμβολίζει το Άγιο Πνεύμα, πάνω στο οποίο τοποθετείται το Ιερό Ευαγγέλιο για την ανάγνωσή του.

Εικ. 44: Ο άμβωνας του ναού.

Γ. Ο Δεσποτικός Θρόνος

Δίπλα στον δεύτερο κίονα της νότιας κιονοστοιχίας, ακριβώς απέναντι από τον άμβωνα, υπάρχει ξύλινος δεσποτικός θρόνος (Εικ. 45) με ξυλόγλυπτη διακόσμηση. Είναι βαμμένος σε καφέ-κόκκινη απόχρωση, ενώ στην ξυλόγλυπτη διακόσμησή του έχει χρησιμοποιηθεί κατά κύριο λόγο λευκό και σε ορισμένα σημεία χρυσό και γαλάζιο χρώμα.

Ο θρόνος είναι υπερυψωμένος σε σχέση με το δάπεδο του κυρίως ναού και εδράζεται πάνω σε ξύλινη βάση με δύο σκαλιά. Τα δύο μπροστινά πόδια του καθίσματος στη βάση τους διακοσμούνται με λέοντες στο ίδιο καφέ-κόκκινο χρώμα, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα τους καθ' ύψος έχουν λευκές ξυλόγλυπτες παραστάσεις. Στην πλάτη του δεσποτικού θρόνου υπάρχει η εικόνα του Χριστού ως Μεγάλου Αρχιερέως εντός λευκού ξύλινου πλαισίου, ενώ οι φυτικές ξυλόγλυπτες παραστάσεις συνεχίζονται και στην στέψη του κάνοντας χρήση και χρυσού χρώματος μαζί με το λευκό. Άξιο λόγου είναι το ξυλόγλυπτο στέμμα σε γαλάζια απόχρωση που υπάρχει άνω της στέψης.

Εικ. 45: Ο δεσποτικός θρόνος του ναού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Εικονογραφικό Πρόγραμμα Διάγραμμα Εικονογραφικής Διάταξης

Στον υπό μελέτη ναό ιστορείται πλήρες εικονογραφικό πρόγραμμα, το οποίο είναι τυποποιημένο και προσαρμοσμένο στον αρχιτεκτονικό του τύπο. Οι τοιχογραφίες σώζονται σε όλο τον ναό και βρίσκονται σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης.

Στην οροφή του κυρίως ναού εικονογραφείται με την παράσταση του Παντοκράτορα μόνο το φουρνικό, που μοιάζει με τρούλο.

Στο Ιερό Βήμα τοποθετούνται οι ευχαριστιακές σκηνές διότι εκεί τελείται το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης ιστορούνται από τον δογματικό κύκλο η Θεοτόκος - Πλατυτέρα βρεφοκρατούσα καθήμενη σε θρόνο και στο κάτω μέρος της κόγχης ο Μελισμός και οι Συλλειτουργούντες Ιεράρχες. Ανάμεσα στην Πλατυτέρα και τους Συλλειτουργούντες Ιεράρχες υπάρχει ικανός χώρος για την παράσταση της Κοινωνίας των Αποστόλων, η οποία αναπτύσσεται σε όλο το μήκος της κόγχης. Οι παραστάσεις αυτές είναι συνηθισμένες από τα Παλαιολόγια χρόνια και συμβολίζουν τις ιερότερες στιγμές της Θείας Λειτουργίας²¹. Υπάρχει, επίσης, μια ζώνη με μέταλλα Ιεραρχών Αγίων, η οποία διατρέχει και τις τρεις παρειές του Ιερού.

Τόσο το μέτωπο της κόγχης της Προθέσεως όσο και του Διακονικού διαρθρώνονται σε τέσσερις ζώνες. Στην πρώτη ζώνη, στο εσωτερικό της κόγχης της Προθέσεως, εικονίζεται η Αποκαθήλωση του Ιησού και από κάτω σε τρία διάχωρα, ονόματα ζώντων και κεκοιμημένων (βρέβια ή παρρησίες) εκατέρωθεν Αρχάγγελου με ειλητάριο. Στο εσωτερικό της κόγχης του Διακονικού εικονίζεται ένας εκ των Αρχαγγέλων. Δίπλα στις

²¹ Σ. Σδρόλια, *Οι Τοιχογραφίες του Καθολικού της Μονής Πέτρας 1625 και η Ζωγραφική των ναών των Αγράφων τον 17ο αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Τόμος Α', Ιωάννινα, 2000, σελ. 90.

κόγχες η πρώτη ζώνη συνεχίζεται με μορφές ολόσωμων Αγίων. Στη δεύτερη ζώνη, πάνω από τους ολόσωμους Αγίους, ιστορούνται Άγιοι σε μετάλλια, ενώ στις δύο ανώτερες ζώνες (τρίτη και τέταρτη) εικονίζονται παραστάσεις, όπως η Αγγελική Λειτουργία, η Κυριακή της Σαμαρείτιδος, η Ίαση του Λεπρού και αδιάγνωστες παραστάσεις.

Ο νότιος και ο βόρειος τοίχος του Ιερού διαρθρώνονται σε τρεις ζώνες. Στην κατώτερη εικονίζονται ολόσωμοι Άγιοι στον νότιο και το Όραμα του Αγίου Πέτρου Αλεξανδρείας στον βόρειο τοίχο. Στη δεύτερη ζώνη ιστορούνται μετάλλια στηθαίων Ιεραρχών και πάνω από αυτούς η συνέχεια της Αγγελικής Λειτουργίας. Η κόγχη του βόρειου τοίχου του Ιερού Βήματος διαρθρώνεται σε δύο ζώνες: στην άνω ζώνη της κόγχης εικονίζεται ο Χριστός ως Μεγάλης Βουλής Άγγελος, ενώ στην κάτω ο Μελχισεδέκ.

Στον νότιο και βόρειο πεσσό εντός του Ιερού Βήματος η εικονογράφηση έχει υλοποιηθεί σε δύο ζώνες. Στην κατώτερη εικονίζονται ολόσωμοι Άγιοι, ενώ στην ανώτερη ζώνη μετάλλια στηθαίων Ιεραρχών. Στα μέτωπα της βόρειας και νότια τοξοστοιχίας, στο Ιερό Βήμα, ιστορούνται Άγιοι και παραστάσεις που θα περιγραφούν αναλυτικά στη συνέχεια.

Στον κυρίως ναό οι σκηνές αποδίδονται ως πίνακες διαχωρισμένοι με ερυθρές ταινίες, με βάση το σύστημα που κυριαρχεί στη μεταβυζαντινή εντοίχια ζωγραφική. Η εικονογράφηση γίνεται σε τρεις οριζόντιες ζώνες: η κατώτερη εικονίζει ολόσωμους Αγίους, η επόμενη Αγίους στηθαίους σε μετάλλια, ενώ η ανώτερη ζώνη διακρίνεται από παραστάσεις, με κυρίαρχη την εξιστόρηση των οίκων του Ακάθιστου. Στον δυτικό τοίχο ανάμεσα στις παραστάσεις του Ακάθιστου ύμνου εικονίζονται και παραστάσεις του Θεομητορικού κύκλου. Επιπλέον, στα μέτωπα της τοξοστοιχίας εικονίζονται οι προφήτες, οι Ευαγγελιστές, Μαρτύρια Αγίων και θαύματα του Χριστού. Τέλος, στα εσωράχια εικονίζονται μετάλλια στηθαίων Αγίων.

3.2 Εικονογραφική ανάλυση

3.2.1 Τρούλος-Φουρνικό

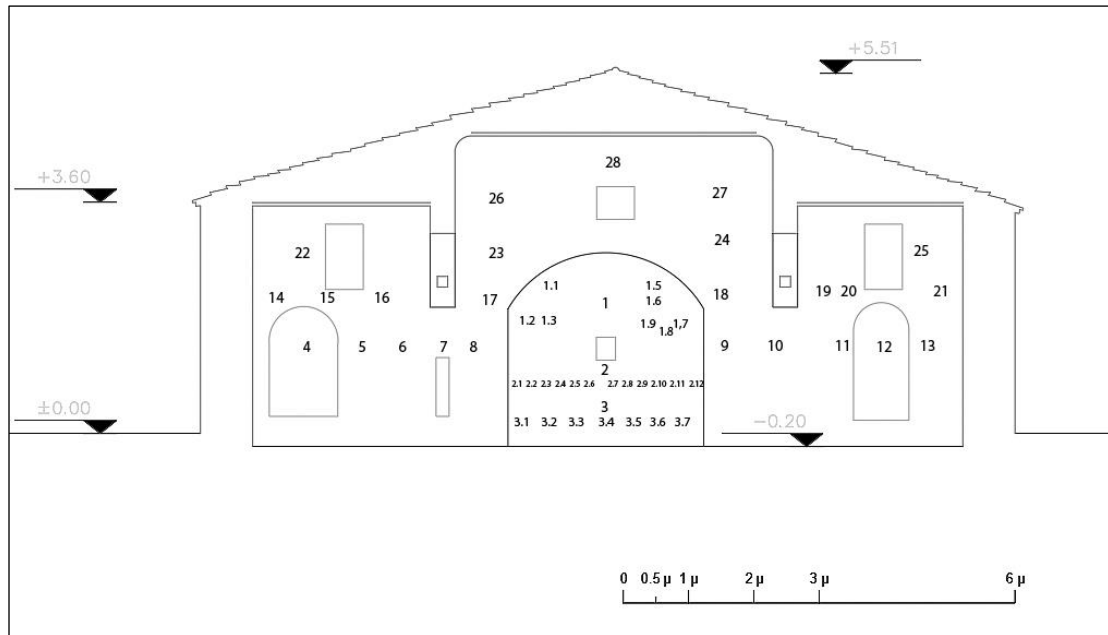
Ο Παντοκράτορας

Ο Παντοκράτορας (Εικ. 46) εικονίζεται σθηθαίος και τυλιγμένος στο ιμάτιό του, κρατά ανοικτό Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι και ευλογεί με το δεξί. Στον φωτοστέφανο σχηματίζεται ο σταυρός, στις κεραιές του οποίου υπάρχουν τα γράμματα «Ο ΩΝ». Εκατέρωθεν του φωτοστέφανου σχηματίζονται τα αρχικά του ονόματος «Ι(Η)Σ(ΟΥΣ) Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ» και από κάτω ο χαρακτηρισμός «Παντοκράτορας». Η απόδοση της μορφής δεν διαφοροποιείται από τα πρότυπα της εποχής.

Εικ. 46: Ο Παντοκράτορας

3.2.2 Κόγχη Ιερού Βήματος και Ανατολικός τοίχος

Εικ. 47: Ανατολικός τοίχος Ιερού.

Η εικόνα 47 παρουσιάζει τον ανατολικό τοίχο του Ιερού Βήματος στον οποίο έχει σημειωθεί με αρίθμηση το εικονογραφικό του πρόγραμμα. Στη συνέχεια ακολουθεί πίνακας με αναγνωρισμένες και ονοματισμένες όλες τις παραπάνω αριθμημένες παραστάσεις της εικονογράφησης, οι οποίες θα αναλυθούν κάθε μια ξεχωριστά στη συνέχεια. Αρχικά θα αναλυθούν οι παραστάσεις εντός της κόγχης του Ιερού (Πιν. 1-3) και στη συνέχεια οι παραστάσεις ανά οριζόντια ζώνη (Πιν. 4-13, 14-21, 22-25, 26-27 και 28).

1.	Η Πλατυτέρα των ουρανών, Ιησούς	2.5	Απόστολος Πέτρος	3.7	Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας	18.	Άγιος Γερμανός Κων/πόλεως
1.1	Επί σοι χαίρει Κεχαριτωμένη, (Πλατυτέρα)	2.6	Ιησούς εκατέρωθεν Κιβωρίου	4.	Αποκαθήλωση, κόγχη προθέσεως	19.	Μετάλλια – Άγ. Επιφανών Κύπρου
1.2	Πάσα η κτίσις αγγέλλω το σύστημα	2.7	Απόστολος Ιωάννης	5.	Ολόσωμος Άγιος, Στέφανος	20.	Άγιος Ιερόθεος Αθηνών
1.3	Και ανθρώπων το γένος (άνδρες, άγιοι)	2.8	Αδιάγνωστος	6.	Ολόσωμος Άγιος, Αδιάγνωστος	21.	Άγιος Πρόκλος Κων/πόλεως
1.4	Ιωάννης ο Δαμασκηνός	2.9	Αδιάγνωστος	7.	Άγιος Εύπλος	22.	Η Αγγελική Λειτουργία
1.5	Ηγιασμένε ναέ (Ναός)	2.10	Σίμων	8.	Άγιος Λαυρέντιος	23.	Η Κυριακή της Σαμαρείτιδος
1.6	Και παράδεισε λογικέ (Πρωτόπλαστοι)	2.11	Ματθαίος ή Μάρκος	9.	Ολόσωμος Άγ. Άγιος Ιγνάτιος	24.	Ίαση του Λεπρού
1.7	Παρθενικών καύχημα, (γυναίκες, αγίες)	2.12	Φίλιππος	10.	Ολόσωμος Άγιος, Αδιάγνωστος	25.	Η Αγγελική Λειτουργία
1.8	Εξ ης Θεός εσαρκώθει και παιδίον γέγονεν	3.	Μελισμός, Συλλειτουργ. Ιεράρχες	11.	Ολόσωμος Άγιος, Αδιάγνωστος	26.	Αδιάγνωστη Παράσταση
1.9	Προφητάνακτες (Ηλίας, Σολομώντας)	3.1	Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος	12.	Αρχάγγελος, κόγχη διακονικ.	27.	Αδιάγνωστη Παράσταση
2.	Η Κοινωνία των Αποστόλων	3.2	Άγιος Αθανάσιος Αλεξανδρινός	13.	Ολόσωμος Άγιος, Αδιάγνωστος	28.	Αδιάγνωστες εστεμμένες μορφές
2.1	Ιούδας	3.3	Άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος	14.	Άγιος Δονάτος Επισκ. Ευβοίας		
2.2	Απόστολος Θωμάς	3.4	Μελισμός Ιησού	15.	Άγιος Μιχαήλ Συνάδων		
2.3	Απόστολος Ανδρέας	3.5	Άγιος Βασίλειος ο Μέγας	16.	Άγιος Λεωνίδας		
2.4	Απόστολος Ιάκωβος	3.6	Άγιος Νικόλαος	17.	Άγ. Ιππόλυτος, Πάπας Ρώμης		

Κόγχη Ιερού Βήματος

Η Πλατυτέρα (Πιν. 1.)

Η Παναγία ιστορείται σε ξυλόγλυπτο αυτοκρατορικό θρόνο με υποπόδιο σαν μαξιλάρι, κρατώντας στην αγκαλιά της τον Χριστό που ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά σφαίρα στο αριστερό, καθήμενος σε μαξιλάρι (Εικ. 48). Εκατέρωθεν του προσώπου επιγράφεται «*Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ ΕΠΙ ΣΟΙ ΧΑΙΡΕΙ ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ*» (Πιν. 1.1). Δεξιά του ερεισίνωτου, εικονίζεται το πρόπλασμα του ναού με την επιγραφή «*Ηγιασμένη Ναέ*» (Πιν. 1.5). Επίσης, από κάτω εικονίζονται οι πρωτόπλαστοι γυμνοί (Εικ. 49), περικλειόμενοι σε νεφέλωμα και επιγραφόμενοι «*και παράδεισε λογικέ*» (Πιν. 1.6). Δεξιά του υποποδίου (Πιν. 1.8) εικονίζεται η Παναγία βρεφοκρατούσα, καθήμενη σε θρόνο, με την επιγραφή εκατέρωθεν της μορφής «*Εξ ης Θεός εσαρκώθει και παιδίον γέγονε*». Ακόμη, δεξιά της Παναγίας βρίσκονται οι Προφητάνακτες (Πιν. 1.9), πιθανόν οι Ηλίας, Σολομώντας και Δαβίδ, δεξιά των Προφητών εικονίζεται το «*Παρθενικόν Καύχημα*» (Πιν. 1.7) με τέσσερις ολόσωμες Αγίες δύο εκ των οποίων εστεμμένες, και τέσσερις κρυμμένες μορφές από πίσω, να ξεχωρίζουν μονάχα τα φωτοστέφανα. Αριστερά του ερεισίνωτου εικονίζονται Άγγελοι με την επιγραφή «*Πάσα η κτίσις αγγέλλω το σύστημα*» (Πιν. 1.2). Αριστερά του υποποδίου εικονίζονται Άγιοι Ιεράρχες με την επιγραφή «*Και ανθρώπων το γένος*» (Πιν. 1.3) και ο υμνωδός Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός (Πιν. 1.4), κρατώντας ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. 48: Η Πλατυτέρα.

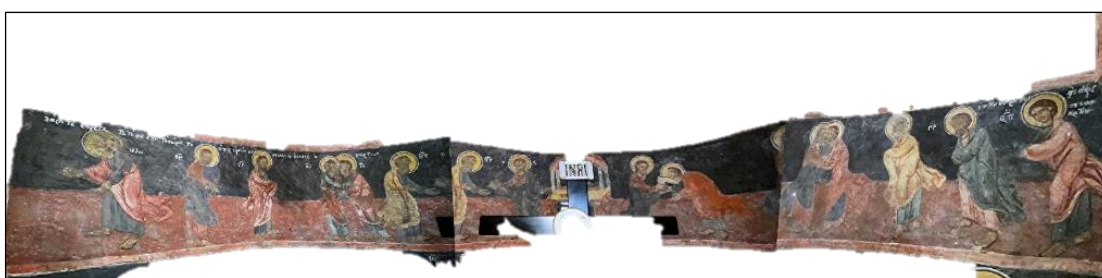

Εικ. 49: Συμπληρωματικές παραστάσεις Πλατυτέρας.

Η Κοινωνία των Αποστόλων (Πιν. 2)

Η σκηνή (Εικ. 50) κάτω από το τεταρτοσφαίριο επεκτείνεται σε όλο το πλάτος της κόγχης του Ιερού. Στο κέντρο της παράστασης απεικονίζεται η Αγία Τράπεζα καλυμμένη με κιβώριο, ενώ πλάι της στέκεται ο Ιησούς (Πιν. 2.6). Στην αριστερή πλευρά εικονίζεται ο Χριστός, προσφέροντας άρτο στον Πέτρο (Πιν. 2.5) που τείνει ευλαβικά να τον λάβει. Εν συνέχεια, εικονίζεται το ζεύγος των αποστόλων, Ιάκωβος (Πιν. 2.4) και Ανδρέας (Πιν. 2.3). Ακόμη, ο Απόστολος Θωμάς (Πιν. 2.2) και έπειτα, απομακρυσμένος, ο Ιούδας (Πιν. 2.1). Η παράσταση φέρει την επιγραφή «Λάβετε, φάγετε τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμα μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Στη δεξιά πλευρά εικονίζεται ο Χριστός να κοινωνεί τον Ιωάννη (Πιν. 2.7). Ακολουθεί αδιάγνωστο ζεύγος Αποστόλων (Πιν. 2.8, 2.9) και την παράσταση κλείνουν από δεξιά οι Απόστολοι Σίμων, Μάρκος ή Ματθαῖος και Φίλιππος (Πιν. 2.10, 2.11, 2.12). Πάνω από τον Απόστολο Φίλιππο επιγράφεται: «Ἐαχυνόμενος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Οι επιγραφές τοποθετούνται νοηματικά στην αντίστοιχη στιγμή της Θείας Κοινωνίας.

Συμβαδίζοντας με τα πρότυπα της εποχής, από την παράσταση απουσιάζουν κτίσματα, ενώ σε αντιδιαστολή με τα παλαιότερα πρότυπα βρίσκεται η απεικόνιση του Χριστού και οι κινήσεις των Αποστόλων²².

Εικ. 50: Η Κοινωνία των Αποστόλων

Οι Συλλειτουργούντες Ιεράρχες (Πιν. 3)

²² Ι. Τσιούρης, *Ο Τοιχογραφικός Διάκοσμος του Καθολικού της Μονής Αγίας Τριάδος Δρακότρυπας (1758) και η Εντοίχια Θρησκευτική Ζωγραφική του 18ου Αιώνα στην Περιοχή των Αγράφων*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα, 2004, σελ 72.

Στη βάση της κόγχης του Ιερού εικονίζονται έξι Ιεράρχες, ανά τρεις στραμμένοι προς το κέντρο, συμμετέχοντας στην παράσταση του Μελισμού (Εικ. 51). Οι Ιεράρχες κρατούν ανοικτά ειλητάρια και φέρουν αρχιερατικά ενδύματα. Από αριστερά εικονίζονται ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος (Πιν. 3.1), κρατώντας ειλητάριο στο αριστερό χέρι, όπου αναγράφεται «*Ὁ Θεός ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ὁ τρισαγίω φωνῇ ὑπὸ τῶν*»²³. Εν συνεχεία, ο Άγιος Αθανάσιος Αλεξανδρινός (Πιν. 3.2) ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά ανοικτό δυσανάγνωστο ειλητάριο που επιγράφει «...*φιλόανθρωπε...*», ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος (Πιν. 3.3) να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά ανοικτό ειλητάριο με το αριστερό, στο οποίο επιγράφεται «*Ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὸν οὐράνιον ἄρτον, τὴν τροφήν τοῦ παντὸς κόσμου*». Επίσης, στο κέντρο της παράστασης αναπαριστάται ο Μελισμός (Πιν. 3.4), ενώ μέσα από το κοίλο του δισκοπότηρου, εμφανίζεται ο Χριστός σε νεαρή ηλικία ως Ζωηφόρος Ἄρτος, με τα χέρια ανοικτά, σε στάση εναγκαλισμού, καλυμμένος με χιτώνα. Ακολουθεί, ο Άγιος Βασίλειος ο Μέγας (Πιν. 3.5) εικονιζόμενος να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά ανοικτό ειλητάριο με το αριστερό, στο οποίο επιγράφεται «*Οὐδεὶς ἅξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις*»²⁴. Ο Άγιος Νικόλαος (Πιν. 3.6) εικονίζεται να κρατά με τα δύο χέρια ανοικτό ειλητάριο, στο οποίο αναγράφεται «*ο ταις κοιναῖς ταύταις και συμφώνου ημὴν χαρισάμενος, προ/σου/χαις ὅτι δύο και τρισιμφωνουσι εν τω ὄνομά σου... Ἰησοῦς*» και τέλος, ο Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρεια (Πιν. 3.7) εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι, μετωπικός, με ανοικτό ειλητάριο στο αριστερό που αναγράφει «*Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου ὑπερευλογημένης ἐνδόξου, δεσποίνης ἡμῶν*»²⁵.

²³ Εκ του τρισάγιου ὕμνου, Σ. Σδρόλια, ὁ.π., σελ.124.

²⁴ Η αρχή του χειρουβικού ὕμνου, Σ. Σδρόλια, ὁ.π., σελ.124.

²⁵ Η ευχή μετά τον καθαγιασμό των τίμιων δώρων, Σ. Σδρόλια, ὁ.π., σελ.124.

Εικ. 51: Συλλειτουργούντες Ιεράρχες.

Ανατολικός τοίχος Ιερού Βήματος

Ολόσωμες Μορφές (κατώτερη ζώνη)

Η Αποκαθήλωση, κόγχη Προθέσεως (Πιν. 4)

Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 52) που βρίσκεται στην κόγχη της προθέσεως εικονίζεται η αποκαθήλωση του σώματος του Ιησού από τον Σταυρό, στον βράχο του Γολγοθά, με τον Ιωσήφ σε κλίμακα να έχει μόλις ξεκρεμάσει το σώμα, το οποίο συγκρατεί ο Νικόδημος, πατώντας στο έδαφος. Την παράσταση συμπληρώνουν οι γυναικείες μορφές, με κυρίαρχη αυτή που ασπάζεται το δεξιό χέρι του Κυρίου, πιθανόν η Μαγδαληνή. Από την άλλη μεριά, ο Ιωάννης με την Παναγία. Η παράσταση επιγράφεται: «ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΗ Ι(ΗΣ)ΟΥ Χ(ΡΙΣΤ)ΟΥ».

Εικ. 52: Η Αποκαθήλωση, κόγχη προθέσεως.

Ολόσωμοι Άγιοι, μέτωπο τοίχου Προθέσεως (Πιν. 5-8)

Αμέσως μετά την κόγχη της προθέσεως εικονίζονται τέσσερις Άγιοι ολόσωμοι (Εικ. 53), οι οποίοι, βάσει αυτών που μπορούν να αναγνωριστούν, είναι μεγαλομάρτυρες. Ο πρώτος από αριστερά είναι αδιάγνωστος, καθώς η επιγραφή με το όνομα του Αγίου από τα δεξιά έχει σβήσει και επιγράφεται μονάχα ως Πρωτομάρτυρας (Πιν. 5). Ο Άγιος εικονίζεται μετωπικός, φορώντας αρχιερατικό σάκο, χωρίς να σώζονται χαρακτηριστικά προσώπου, έχοντας καλυμμένο το αριστερό χέρι και κρατώντας κλειστό ευαγγέλιο. Ο δεύτερος Άγιος (Πιν. 6), επίσης, εικονίζεται μετωπικός, φορώντας αρχιερατικό σάκο, έχοντας τοποθετημένα τα χέρια στο στήθος και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι. Ακόμη, ο Άγιος Εύπλος (Πιν. 7) εικονίζεται μετωπικός, φορώντας αρχιερατικό σάκο, με το δεξί χέρι να ξεκουράζεται στο στήθος, ενώ το αριστερό είναι απλωμένο προς το έδαφος, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο. Τέλος, ο Άγιος Λαυρέντιος (Πιν. 8) εικονίζεται επίσης μετωπικός, φορώντας αρχιερατικό σάκο, έχοντας το δεξί χέρι στο στήθος και κρατώντας ανοικτό Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι.

Εικ. 53: Ολόσωμοι Άγιοι, μέτωπο τοίχου Προθέσεως.

Ολόσωμοι Άγιοι, μέτωπο τοίχου Διακονικού (Πιν. 9-11 και 13)

Μετά την κόγχη του Ιερού Βήματος ακολουθούν ολόσωμοι μετωπικοί Άγιοι (Εικ. 54). Πρώτος Άγιος από αριστερά εικονίζεται ο Άγιος Ιγνάτιος (Πιν. 9), μεσήλικας με γκρίζα κόμη και τριγωνική γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Τα δεξιά χέρι είναι προτεταμένο προς τα έξω, ενώ το αριστερό είναι ανασηκωμένο με την παλάμη να φαίνεται ως σύμβολο αντίστασης στο πονηρό και άρνηση της δόξας. Το μαρτύριο του Αγίου συμβολίζουν τα θηρία που κατασπαράζουν τους ώμους του. Στη συνέχεια, αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 10) μέσης ηλικίας με γκρίζα κόμη και τριγωνική γενειάδα εικονίζεται να ευλογεί με το δεξιά χέρι και με το αριστερό καλυμμένο κρατά στην αγκαλιά κλειστό Ευαγγέλιο. Ένας ακόμη αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 11) μεγάλης ηλικίας εικονίζεται με αραιή κόμη, γκρίζα τριγωνική γενειάδα και αρχιερατικό σάκο. Ο Άγιος φαίνεται να ευλογεί με το δεξιά χέρι, ενώ με το προτεταμένο αριστερό κρατά κλειστό Ευαγγέλιο. Τέλος, μετά την κόγχη του Διακονικού (Πιν. 12), εικονίζεται τρίτος αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 13) νεαρής ηλικίας με αρχιερατικό σάκο και πολυσταύριο ωμοφόριο. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξιά χέρι και με το αριστερό καλυμμένο να κρατά στην αγκαλιά κλειστό Ευαγγέλιο.

Εικ. 54: Ολόσωμοι Άγιοι, μέτωπο τοίχου Διακονικού.

Ο Αρχάγγελος, κόγχη Διακονικού (Πιν.12)

Στην κόγχη του Διακονικού (Πιν. 12) εικονίζεται μετωπικός αδιάγνωστος Αρχάγγελος (Εικ. 55), σε ελαφριά κίνηση, κρατώντας ζυγό ή ψυχή αμαρτωλού στο αριστερό χέρι και πιθανότατα δόρυ στο δεξί. Τυλιγμένος σε ιμάτιο, χιτώνα και μανδύα με αδιάγνωστη επιγραφή.

Εικ. 55: Αρχάγγελος, Κόγχη Διακονικού.

Στηθαίοι Άγιοι σε μετάλλια (δεύτερη ζώνη)

Αριστερά της κόγχης του Ιερού εικονίζονται σε μετάλλια τρεις Άγιοι στηθαίοι και μετωπικοί (Εικ. 56). Ο πρώτος από αριστερά είναι ο Άγιος Δονάτος Επίσκοπος Ευβοίας (Πιν. 14), ο οποίος εικονίζεται σε κυανό φόντο, σε μεγάλη ηλικία, με αραιά λευκή κόμη και μακριά γενειάδα, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι και φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ακολουθεί ο Άγιος Μιχαήλ Συναδών (Πιν. 15), ο οποίος εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ο Άγιος ιστορείται σε ερυθρό φόντο, ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό. Ακόμη, εικονίζεται ο Άγιος Λεωνίδας (Πιν. 16) ως μέσης ηλικίας σε κυανό φόντο, με γκριζα κόμη και κοντή γενειάδα. Ο Άγιος ιστορείται να ευλογεί με το δεξί χέρι, να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό και να φορά Αρχιερατικό σάκο.

Εικ. 56: Ζώνη μεταλλίων αριστερά του Ιερού.

Εικ. 57: Ζώνη μεταλλίων δεξιά του Ιερού.

Δεξιά της κόγχης του Ιερού Βήματος εικονίζονται σε μέταλλα ακόμη τρεις Άγιοι στηθιαίοι και μετωπικοί (Εικ. 57). Πρώτος εικονίζεται σε κυανό φόντο ο Άγιος Επιφανών Κύπρου (Πιν. 19), σε μεγάλη ηλικία, με αραιή κόμη και μακριά γκριζα γενειάδα. Ο Άγιος ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό, ενώ φορά αρχιερατικό σάκο. Εν συνεχεία, εικονίζεται σε ερυθρό φόντο ο Άγιος Ιερόθεος Αθηνών (Πιν. 20), σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος κρατά με τα δύο χέρια κλειστό Ευαγγέλιο και φορά αρχιερατικό σάκο. Τέλος, εικονίζεται σε κυανό φόντο ο Άγιος Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (Πιν. 21) σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος ιστορείται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό, φορώντας αρχιερατικό σάκο.

Άγιος Ιππόλυτος Πάπας Ρώμης (Πιν. 17)

Ο Άγιος Ιππόλυτος (Εικ. 58) ιστορείται σε σκούρο φόντο, στηθιαίος, με ελαφρά κλίση προς το Ιερό. Ακόμη, ο Άγιος εικονίζεται ως μεσήλικας, με καστανή κόμη, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το καλυμμένο αριστερό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η παράσταση επιγράφεται ως «Ο Άγιος Ιππόλυτος πάπας Ρώμης».

Άγιος Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως (Πιν. 18)

Ο Άγιος Γερμανός (Εικ. 59) εικονίζεται σε σκούρο φόντο, στηθιαίος, μετωπικός, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ο Άγιος ιστορείται σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη, ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με το καλυμμένο αριστερό.

Εικ. 58-59 (πάνω-κάτω): Οι Άγιοι Ιππόλυτος και Γερμανός.

Παραστάσεις (τρίτη ζώνη)Αγγελική Λειτουργία (Πιν. 22 και 25)

Η παράσταση χωρίζεται στη μέση από το Κεντρικό κλίτος και ιστορείται στο νότιο και βόρειο κλίτος, εν συνεχεία από την ανατολική τοιχοποιία προς τη νότια (Εικ. 60) και, αντιστοίχως, προς τη βόρεια πλευρά (Εικ. 61).

Στην παράσταση εικονίζεται η Αγία Τράπεζα με κιβώριο, δίπλα από το οποίο εμφανίζεται ο Χριστός ως Μεγάλος Αρχιερέας, με αρχιερατική ενδυμασία, τόσο στο νότιο όσο και στο βόρειο κλίτος. Εν συνεχεία, στα αριστερά, ο Χριστός ευλογεί με τα δύο χέρια την πομπή των Αγγέλων που απομακρύνεται, ενώ στα δεξιά τους υποδέχεται και ευλογεί με το ένα χέρι. Στον αριστερό όμιλο Αγγέλων, προπορεύονται οι Άγγελοι που φέρουν λαμπάδες και ακολουθούν αυτοί που βαστούν τον Επιτάφιο. Στον δεξιό όμιλο προπορεύονται οι Άγγελοι φέροντας τον Επιτάφιο και ακολουθούν αυτοί με τις λαμπάδες. Ακόμη, και στις δύο πλευρές ιστορούνται ιπτάμενα χερουβείμ, ενώ δίπλα από το κιβώριο επιγράφεται: «*Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ*»

Εικ. 60: Αγγελική Λειτουργία, ανατολικός και νότιος τοίχος.

Εικ. 61: Αγγελική λειτουργία, βόρειος και ανατολικός τοίχος.

Η Συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτιδα (Πιν. 23)

Στην παράσταση (Εικ. 62) εικονίζεται ο Χριστός καθήμενος σε βράχο, κρατώντας ανοικτό ειλητάριο, να συνομιλεί με την Σαμαρείτιδα. Ανάμεσα στις δύο μορφές εικονίζεται το φρεάτιο του Ιακώβ, τριών επιπέδων. Μπροστά από το φρεάτιο δύο κεραμικά αγγεία εναποθετημένα από τη Σαμαρείτιδα και στο πίσω μέρος ένα δέντρο. Η γυναικεία μορφή φέρεται να κρατά σχοινί, το οποίο συνδέεται με το φρεάτιο, ενώ στο αριστερό χέρι κρατά ανοικτό ειλητάριο. Στη συνέχεια της παράστασης, στο εσωράχιο, οι απόστολοι εικονίζονται να εξέρχονται από την πόλη. Η παράσταση επιγράφεται: «ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΙΤΙΔΟΣ»²⁶.

Εικ. 62: Η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτιδα.

Ίαση του Λεπρού (Πιν. 24)

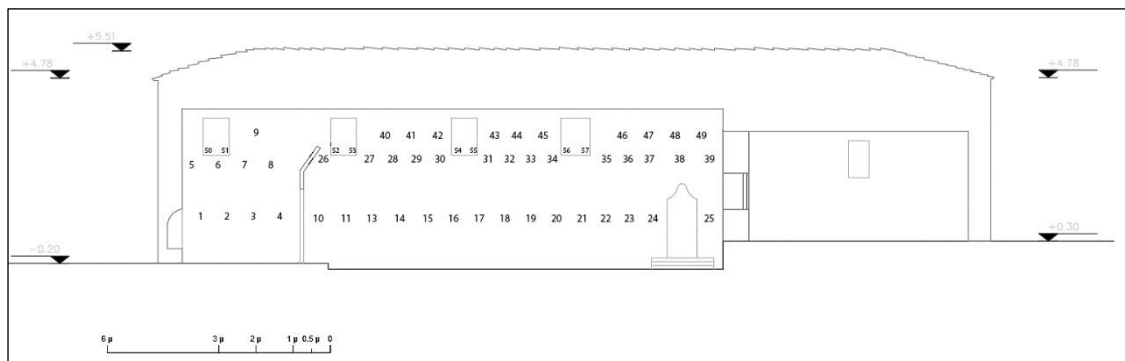
Στην παράσταση της Ίασης του Λεπρού (Εικ. 63) εικονίζεται ο Χριστός να αγγίζει τον άρρωστο, που είναι γυμνός από τη μέση και πάνω, με φόντο βραχώδες τοπίο. Η παράσταση συνεχίζεται στο μέτωπο της τοξοστοιχίας, με τους μαθητές να εικονίζονται φέροντας φωτοστέφανα. Στο φωτοστέφανο του Χριστού αναγράφεται «ΟΩΝ» και από πάνω επιγράφεται «Ο Χ(ριστο)Σ», ενώ πάνω από τους μαθητές αναγράφεται «ΙΩΜΕΝΟΣ ΤΩ ΛΕΠΡΟΝ».

²⁶ Ως όρος η Κυριακή στην ονομασία οφείλεται στο ότι τα θαύματα εορτάζονται τις επόμενες από το Πάσχα Κυριακές, (Ι. Τσιούρης, ό.π., σελ 175).

Εικ. 63: Ιώμενος τον Λεπρό.

3.2.3 Νότιος τοίχος

Εικ. 64: Νότιος τοίχος ναού.

Η εικόνα 64 παρουσιάζει εσωτερικά τον νότιο τοίχο του κυρίως ναού στον οποίο έχει αριθμηθεί το εικονογραφικό του πρόγραμμα. Με μια πρώτη ματιά γίνεται αντιληπτή η οργάνωση σε τρεις οριζόντιες ζώνες, ενώ στη συνέχεια πίνακας με ονοματισμένες όλες τις αριθμημένες παραστάσεις προσθέτει στην ανάλυση της εικονογράφησης.

Ο Ι.Ν.ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΥΚΕΩΝΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

1.	Ολόσωμοι Άγιοι, Αδιάγνωστος	15.	Άγ. Μόδεστος Ιεροσολύμων	29.	Άγιος Ευμένιος	43.	Δύναμις τοῦ Ὑψίστου 4ος οἶκος ἀκάθιστ.
2.	Αδιάγνωστος Άγιος	16.	Άγιος Ιωάννης ο Ευαγγελιστής	30.	Άγιος Αλύπιος	44.	Ἐχουσα Θεοδόχον 5ος οἶκος ἀκάθιστ.
3.	Αδιάγνωστος Άγιος	17.	Άγιος Λουκάς ο Ευαγγελιστής	31.	Άγιος Πορφύριος	45.	Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων 6ος οἶκος ἀκάθιστου
4.	Αδιάγνωστος Άγιος	18.	Άγιος Φίλιππος	32.	Άγ. Γρηγόριος Νύσσης	46.	Ἦκουσαν οἱ ποιμένες 7ος οἶκος ἀκάθ.
5.	Άγιος Πολύκαρπος Σμύρνης	19.	Άγιος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος	33.	Άγ. Γρηγόριος Καισαρείας	47.	Θεοδρόμον ἀστέρα 8ος οἶκος ἀκάθ.
6.	Άγ. Σωφρόνιος Ιεροσολύμων Χαλδαιών	20.	Άγιος Κοσμάς	34.	Άγιος Αρσένιος ο Μέγας	48.	Ἴδον παῖδες Χαλδαίων 9ος οἶκος ἀκάθ.
7.	Άγιος Μεθόδιος Κων/πόλεως	21.	Άγιος Δαμιανός	35.	Άγ. Θεοδόσιος Κοινοβιάρχης	49.	Κήρυκες Θεοφόροι, 10 ^{ος} οἶκος ἀκάθιστ.
8.	Άγιος Μόδεστος Ιεροσολύμων	22.	Άγιος Αντώνιος ο Μέγας	36.	Άγιος Ιλαρίων ο Μέγας	50. 51.	Αγγελικές μορφές
9.	Η Αγγελική Λειτουργία	23.	Άγιος Ευθύμιος ο Μέγας	37.	Άγ. Αθανάσιος εν τω Ἄθω	52.	Άγιος Στέργιος
10.	Κυρίως ναός: Άγιος Πέτρος	24.	Άγιος Σάββας ο ηγούμενος	38.	Κτητορική επιγραφή	53.	Άγιος Βάκχος
11.	Άγιος Παύλος	25.	Άγιος Στυλιανός ο Παφλαγώνας	39.	Άγιος Θωμάς εν τω Μαλέω	54.	Άγιος Ερμόλαος
12.	Άγιος Σπυρίδων Τριμυθούντος	26.	Άγιος Άνθιμος μέταλλιο-τέμπλο	40.	Άγγελος χαιρε στη Θεοτόκο, 1ος οἶκος ακαθ.	55.	Άγιος Γρατιανός
13.	Άγιος Σεραφεΐμ ο Νεομάρτυρας	27.	Άγιος Βάβυλας Ιερομάρτυρας	41.	Βλέπον Παναγία 2ος οἶκος ἀκάθιστου	56.	Άγιος Αγάπιος
14.	Άγιος Αχιλλεΐος Λαρίσης	28.	Άγιος Αθανάσιος	42.	Γνώσιν ἄγνωστον γῶναι, 3ος οἶκος ἀκάθιστου	57.	Άγιος Θεόπιστος

Παραστάσεις εντός Ιερού Βήματος**Ολόσωμες Μορφές** (κατώτερη ζώνη)

Τέσσερις ολόσωμοι αδιάγνωστοι Άγιοι (Πιν. 1-4) εικονίζονται στον νότιο τοίχο του Ιερού Βήματος (Εικ. 65). Οι Άγιοι είναι μέσης ηλικίας και εικονίζονται με καστανή κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο, ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό.

Εικ. 65: Ολόσωμοι Άγιοι, μέτωπο νότιου τοίχου Ιερού.

Στηθαιοί Άγιοι σε μετάλλια (δεύτερη ζώνη)

Στο νότιο τοίχο (Εικ. 66), πάνω από τη ζώνη των ολόσωμων Αγίων, εικονίζονται στηθαιοί, μετωπικοί και στραμμένοι στο Ιερό, Άγιοι σε μετάλλια (Πιν. 5-8). Αρχικά, εικονίζεται σε ερυθρό φόντο ο Άγιος Πολύκαρπος Σμύρνης (Πιν. 5), σε μέση ηλικία, με γκριζα κόμη και κοντή γενειάδα, κρατώντας στα δύο χέρια κλειστό Ευαγγέλιο και φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ακόμη, σε κυανό φόντο εικονίζεται ο Άγιος Σωφρόνιος Ιεροσολύμων (Πιν. 6), σε μέση ηλικία, με καστανή κόμη και μακριά γενειάδα, να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Έπειτα, σε ερυθρό φόντο εικονίζεται ο Άγιος Μεθόδιος Κωνσταντινουπόλεως (Πιν. 7), σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα γενειάδα και αραιά κόμη. Ο Άγιος ιστορείται να ευλογεί

με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Τέλος, εικονίζεται σε κυανό φόντο ο Άγιος Μόδεστος Ιεροσολύμων (Πιν. 8), σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και μακριά γενειάδα, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο και με τα δυο χέρια.

Εικ. 66: Ζώνη μεταλλίων νότιου τοίχου Ιερού.

Αγγελική Λειτουργία (τρίτη ζώνη)

Πάνω από τους σθηθαιούς Αγίους του νότιου τοίχου του Ιερού Βήματος συνεχίζεται η παράσταση της Αγγελικής Λειτουργίας (Πιν. 9 - Εικ. 67).

Εικ. 67: Η Αγγελική λειτουργία στην άνω ζώνη του νότιου τοίχου.

Παραστάσεις εντός Κυρίως Ναού

Ολόσωμες Μορφές (κατώτερη ζώνη)

Οι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος (Πιν. 10-11)

Οι ολόσωμοι Άγιοι της νότιας τοιχοποιίας (Εικ. 68), ξεκινώντας από τα όρια του τέμπλου, είναι οι Άγιοι Πέτρος («Ο ΑΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ») και Παύλος («Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ») («ΠΡΩΤΟΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ»). Εικονίζονται με ελαφρά στρέψη ο ένας προς τον άλλο, κρατώντας μικρογραφία ναού. Ο Άγιος Πέτρος στο δεξί του χέρι κρατά τρία κλειστά ελητάρια, ενώ ο Παύλος κρατά κλειστό κώδικα. Στο δεξί χέρι του Πέτρου, το οποίο υποστηρίζει τη μικρογραφία του ναού, βρίσκονται και τα κλειδιά αυτού. Η ενδυμασία τους αποτελείται από ιμάτιο και χιτώνα, ενώ εντοπίζεται ανεπαίσθητη κίνηση στο προτεταμμένο πόδι των μορφών.

Εικ. 68: Απόστολοι Πέτρος και Παύλος.

Άγιος Σπυρίδων (Πιν. 12)

Ο Άγιος Σπυρίδων («Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ο Τριμυθούντος») εικονίζεται μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με διχαλωτή γκρίζα γενειάδα. Ο Άγιος αναπαριστάται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό κώδικα στο καλυμμένο αριστερό. Η ενδυμασία του Αγίου αποτελείται από αρχιερατικό σάκκο και τη χαρακτηριστική σκούφια (Εικ. 69).

Εικ. 69: Ο Άγιος Σπυρίδωνας.

Άγιος Σεραφεΐμ ο Νεομάρτυρας (Πιν. 13)

Ο Άγιος Σεραφεΐμ (Εικ. 70) («Ο ΑΓΙΟΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ο ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑΣ Αρχιεπίσκοπος Φαναριού και Νεοχωρίου») εικονίζεται μετωπικός, σε μέση ηλικία, με καστανή κόμη και καστανή τριγωνική γενειάδα. Ο Άγιος αναπαριστάται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό κώδικα στο καλυμμένο αριστερό. Η ενδυμασία του Αγίου αποτελείται από αρχιερατικά άμφια και μίτρα στην κεφαλή.

Εικ. 70: Ο Άγιος Σεραφεΐμ ο Νεομάρτυρας.

Άγιος Αχίλλειος Λαρίσης (Πιν. 14)

Ο Άγιος Αχίλλειος (Εικ. 71) εικονίζεται μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με αραιή γκριζα κόμη και γκριζα γενειάδα. Ο Άγιος αναπαριστάται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό κώδικα στο καλυμμένο αριστερό. Ο Άγιος φέρει αρχιερατική ενδυμασία.

Εικ. 71: Ο Άγιος Αχίλλειος Λαρίσης.

Άγιος Μόδεστος (Πιν. 15)

Ο Άγιος Μόδεστος («Ο ΑΓΙΟΣ ΜΟΔΕΣΤΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ») εικονίζεται μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με αραιή γκριζα κόμη και γκριζα γενειάδα. Ο Άγιος αναπαριστάται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό κώδικα στο καλυμμένο αριστερό. Ο Άγιος φέρει αρχιερατική ενδυμασία (Εικ. 72).

Εικ. 72: Ο Άγιος Μόδεστος.

Οι Ευαγγελιστές Ιωάννης και Λουκάς (Πιν. 16-17)

Οι Άγιοι Ιωάννης («Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ») και ο Άγιος Λουκάς («Ο ΑΓΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ») εικονίζονται στραμμένοι ένας προς τον άλλον, κοιτάζοντας προς το Ιερό (Εικ. 73). Ο Ιωάννης κρατά κλειστό Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι και γραφίδα στο δεξιό. Ο Λουκάς κρατά, και με τα δύο χέρια, φορητή εικόνα της Παναγίας. Ο Άγιος Ιωάννης αναπαριστάται σε μεγάλη ηλικία, με αραιή γκριζα κόμη και γκριζα διχαλωτή γενειάδα. Ο Άγιος έχει το ένα πόδι σε προβολή. Ο Λουκάς εικονίζεται σε μέση ηλικία, με καστανή κόμη και καστανά γένια. Οι Άγιοι φορούν χιτώνα και ιμάτιο.

Εικ. 73: Οι άγιοι Ιωάννης και Λουκάς.

Άγιος Φίλιππος (Πιν. 18)

Ο Άγιος Φίλιππος (Εικ. 74) εικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος αναπαριστάται φορώντας χιτώνα και ιμάτιο, με το δεξιό χέρι σε δέηση και κρατώντας κλειστό ειλητάριο με το αριστερό.

Εικ. 74: Ο Άγιος Φίλιππος.

Άγιος Ανδρέας (Πιν. 19)

Ο Άγιος Ανδρέας («Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Ο ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΣ») εικονίζεται μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος αναπαριστάται με χιτώνα και ιμάτιο, με το δεξί χέρι ανοικτό προς τα έξω και κρατώντας ανοικτό ειλητήριο στο αριστερό (Εικ. 75).

Εικ. 75: Ο Άγιος Ανδρέας.

Άγιοι Ανάργυροι (Πιν. 20-21)

Οι Άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός («ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ, ΑΓΙΟΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ, ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ») εικονίζονται σε ώριμη ηλικία, με κοντή καστανή γενειάδα και κόμη. Οι Άγιοι παριστάνονται κρατώντας λαβίδα, κυβωτίδιο και πυξίδα αντίστοιχα. Οι Άγιοι φορούν χιτώνα και διακοσμημένο ιμάτιο (Εικ. 76).

Εικ. 76: Οι Άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός.

Μοναχοί Άγιοι (Πιν. 22-24)

Οι Άγιοι Αντώνιος ο Μέγας, Ευθύμιος ο Μέγας και Σάββας ο Ηγούμενος είναι μοναχοί Άγιοι (Εικ. 77). Ο Άγιος Αντώνιος παριστάνεται σε μεγάλη ηλικία, με καλύπτρα στο κεφάλι και γκρίζα διχαλωτή γενειάδα. Ο Άγιος Ευθύμιος ιστορείται με αραιά γκρίζα κόμη και πολύ μακριά τριγωνική γενειάδα. Ο Άγιος Σάββας εικονίζεται με αραιή γκρίζα κόμη και διχαλωτή γκρίζα γενειάδα. Οι Άγιοι εικονίζονται με ανοικτό ειλητάριο στο αριστερό χέρι, ενώ ευλογούν με το δεξί, με το οποίο κρατούν και κομποσκοίνοι. Το ειλητάριο του Αγίου Αντωνίου επιγράφει «ΜΗ ΑΓΑΠΑΤΩ Ω ΜΟΝΑΧΕ», του Αγίου Ευθυμίου «ΑΔΕΛΦΟΙ ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΕΛΕΤ ΕΣΤΙ» και του Αγίου Σάββα «ΤΟΙΧΗΣΟΝ ΤΟ ΚΕΛΛΙ ΣΟΥ Ω ΜΟΝΑΧΕ».

Εικ. 77: Οι Άγιοι Αντώνιος, Ευθύμιος και Σάββας.

Άγιος Στυλιανός (Πιν. 25)

Ο Άγιος Στυλιανός (Εικ. 78) εικονίζεται σε ώριμη ηλικία, με αραιή μαύρη κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος φέρει χιτώνα και ιμάτιο, ενώ έχει

περασμένο, στο δεξί χέρι, κομποσκοίνοι. Ο Άγιος ευλογεί με το δεξί χέρι και με το αριστερό κρατά βρέφος και ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. 78: Ο Άγιος Στυλιανός ο Παφλαγώνας.

Μορφές σε μετάλλια (δεύτερη ζώνη)

Η ζώνη μεταλλίων ξεκινά από το τέμπλο και διατρέχει όλο τον ναό. Στον νότιο τοίχο (Εικ. 79-81) εικονίζεται, σε ερυθρό φόντο, ο Άγιος Άνθιμος (Πιν. 26), στραμμένος προς τη δύση, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά ιμάτιο και χιτώνα, κρατά κλειστό κώδικα στο καλυμμένο αριστερό χέρι και ευλογεί με το δεξί.

Ο Άγιος Βαβύλας ο Ιερομάρτυρας (Πιν. 27) ιστορείται σε κυανό φόντο, στραμμένος προς την ανατολή, στηθιαίος, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Αδιάγνωστος Άγιος ή Αθανάσιος (Πιν. 28) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος, στραμμένος προς τη δύση, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Ο Άγιος Ευμένιος (Πιν. 29) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στραμμένος προς την ανατολή, στηθαίος, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Ο Άγιος Αλύπιος (Πιν. 30) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος, στραμμένος προς τη δύση, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Εικ. 79: Ζώνη μεταλλίων νότιου τοίχου.

Ο Άγιος Πορφύριος (Πιν. 31) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος, στραμμένος προς την ανατολή, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά αρχιερατική ενδυμασία και κρατά με τα δύο χέρια κλειστό κώδικα.

Ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης (Πιν. 32) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στραμμένος προς την ανατολή, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά αρχιερατική ενδυμασία, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Ο Άγιος Γρηγόριος Καισαρείας (Πιν. 33) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά αρχιερατική ενδυμασία, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά κλειστό κώδικα με το αριστερό.

Ο Άγιος Αρσένιος ο Μέγας (Πιν. 34) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος, στραμμένος προς την ανατολή, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή

κόμη και γενειάδα. Φορά αρχιερατική ενδυμασία, ευλογεί με το δεξί χέρι, ενώ κρατά σταυρό.

Εικ. 80: Ζώνη μεταλλίων νότιου τοίχου.

Ο Άγιος Θεοδόσιος ο Κοινοβιάρχης (Πιν. 35), εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος, στραμμένος προς την ανατολή, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας σταυρό με το δεξί χέρι.

Ο Άγιος Ιλαρίων ο Μέγας (Πιν. 36) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας σταυρό με το αριστερό χέρι και ευλογώντας με το δεξί.

Ο Άγιος Αθανάσιος εν τω Άθω (Πιν. 37) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας σταυρό με τα δύο χέρια.

Τέλος, ο Άγιος Θωμάς εν τω Μαλέω (Πιν. 39) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό με το, καλυμμένο, δεξί χέρι.

Εικ. 81: Ζώνη μεταλλίων νότιου τοίχου.

Παραστάσεις από τον Ακάθιστο Ύμνο (ανώτερη ζώνη)

Οίκος - Α' (Πιν. 40)

Στον πρώτο οίκο (Εικ. 82), η Θεοτόκος βρίσκεται στα δεξιά της παράστασης, καθισμένη σε θρόνο, πατώντας σε υποπόδιο και έχοντας μπροστά της ανοικτό Ευαγγέλιο. Ο Αρχάγγελος στα αριστερά, με φόντο αρχιτεκτόνημα τύπου βασιλικής και άλλα πυργόσχημα κτήρια, αναπαριστάται να κατέρχεται από τον ουρανό, πατώντας σε νέφος, κρατώντας σκήπτρο και ευλογώντας την Παναγία. Η παράσταση επιγράφεται «Άγγελος χαίρε στη Θεοτόκο».

Εικ. 82: Οίκος Α Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Β' (Πιν. 41)

Στον Β' οίκο (Εικ. 83) εικονίζεται η δεύτερη στάση του Ευαγγελισμού, με την Παναγία να στέκεται όρθια μπροστά από διώροφο, κινοστήρικτο κιβώριο. Δεξιά, η Θεοτόκος, όρθια, τείνει το δεξί χέρι με δυσπιστία απέναντι στο μήνυμα του Αρχάγγελου, ενώ κρατά στο αριστερό ανοικτό ειλητάριο. Ο Αρχάγγελος εικονίζεται να πατά σε νεφέλωμα και να έχει προτεταμένα και τα δύο του χέρια μπροστά από συγκρότημα πυργόσχημων κτηρίων. Η παράσταση επιγράφεται «Βλέπον Παναγία».

Εικ. 83: Οίκος Β' Ακάθιστου ύμνου.

Οίκος - Γ' (Πιν. 42)

Η Παναγία εικονίζεται όρθια, στραμμένη προς τα αριστερά, να κοιτάζει τον Αρχάγγελο με προτεταμένο το δεξί χέρι, ενώ με το αριστερό κρατά ανοικτό ειλητάριο. Ο Αρχάγγελος στην Τρίτη στάση του Ευαγγελισμού εικονίζεται να πατά σε νέφος, σε σκούρο φόντο, αυτή τη φορά απευθυνόμενος στην Παναγία με υψωμένο το αριστερό χέρι και κρατώντας άνθη κρίνου στο δεξί. Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 84), σε άνοιγμα των νεφελωμάτων, εικονίζονται ακτίνες φωτός που υποδηλώνουν την παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Η παράσταση επιγράφεται «ΓΝΩΣΙΝ ΑΓΝΩΣΤΟ ΓΝΩΝΑΙ».

Εικ. 84: Οίκος Γ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Δ' (Πιν. 43)

Στον Δ' οίκο γίνεται αναφορά στη Σύλληψη της Θεοτόκου²⁷. Η Παναγία ιστορείται έκκεντρα της παράστασης (Εικ. 85), με τα χέρια υψωμένα σε δέηση, καθήμενη σαν σε θρόνο στο κόκκινο πανί που κρατούν οι δύο όρθιοι, ευρισκόμενοι εκατέρωθέν της, Άγγελοι. Πάνω από την Παναγία, διαμέσου φωτεινών ακτινών, κατέρχεται το Άγιο Πνεύμα με το μορφή περιστεριού. Όλες οι μορφές πατούν σε ερυθρό νεφέλωμα. Η παράσταση επιγράφεται ως «ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΟΥ ΥΨΙΣΤΟΥ».

Εικ. 85: Οίκος Δ' Ακάθιστου Ύμνου.

²⁷ Σ. Σδρόλια, ό.π., σελ. 257.

Οίκος - Ε' (Πιν. 44)

Η παράσταση (Εικ. 86) παριστά τη σκηνή του Ασπασμού, σε δύο ζεύγη. Αρχικά, μπροστά από πυργόσχημες καμάρες, στα αριστερά της παράστασης, η Παναγία αγκαλιάζεται με την Ελισάβετ, ενώ δεξιά ο Ιωσήφ συνομιλεί με τον Ζαχαρία. Η παράσταση επιγράφεται «ΕΧΟΥΣΑ ΘΕΟΔΟΧΟΝ»²⁸.

Εικ. 86: Οίκος Έ σκηνή του Ασπασμού.

²⁸ Ι. Τσιουρής, ό.π., σελ 195.

Οίκος - Ζ' (Πιν. 45)

Η παράσταση (Εικ. 87) ιστορεί τις αμφιβολίες του Ιωσήφ. Αριστερά εικονίζεται η Παναγία, τείνοντας προς τον Ιωσήφ το αριστερό της χέρι. Ο Ιωσήφ εικονίζεται στα δεξιά της παράστασης με το δεξί χέρι να εκτείνεται προς την Παναγία και το αριστερό να κρατά βακτηρία²⁹. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΖΑΛΗΝ ΕΝΔΟΘΕΝ ΕΧΩ».

Εικ. 87: Οίκος Ζ' Ακάθιστου Ύμνου.

²⁹ Ι. Χουλιάρης, Η εντοίχια θρησκευτική ζωγραφική του 16ου και 17ου αιώνα στο δυτικό Ζαγόρι (Α' Κείμενο – Σχέδια), Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Τομέας Αρχαιολογίας, Ιωάννινα, 2006 σελ. 312.

Οίκος - Η' (Πιν. 46)

Ο οίκος Η' ιστορεί το προσκύνημα των ποιμένων και αποδίδεται με την παράσταση της Γέννησης (Εικ. 88). Στο κέντρο της παράστασης, μπροστά από το βραχώδες σπήλαιο, εικονίζεται η Θεοτόκος με τον Ιωσήφ, οι οποίοι γονατιστοί κρατούν ανάμεσά τους το Θείο Βρέφος. Πάνω από το Θείο Βρέφος, με τη μορφή λαμπερού άστρου, εικονίζεται το Άγιο Πνεύμα. Εκατέρωθεν του Ιωσήφ και της Παναγίας δύο βοσκοί, σε ελαφρά κάμψη, τείνουν προς το κέντρο της παράστασης. Πάνω από το σπήλαιο, στα αριστερά, εικονίζονται μέσα από νέφος δύο Άγγελοι κρατώντας ειλητάρια. Πάνω δεξιά, εικονίζονται οι βοσκοί, που κοιτούν με τρόμο τους Αγγέλους. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΟΙ ΠΟΙΜΕΝΕΣ».

Εικ. 88: Οίκος Η' Ακάθιστου Ύμνου.

Οι οίκοι Θ' έως Κ' παριστούν την πορεία για το προσκύνημα των μάγων και την επιστροφή στη Βαβυλώνα³⁰.

Οίκος - Θ' (Πιν. 47)

Στην παράσταση (Εικ. 89) εικονίζονται οι τρεις μάγοι έφιπποι και καθοδηγούμενοι από τον αστέρα, μέσα από βραχώδεις λόφους με δενδρύλλια. Οι μάγοι δείχνουν με το δεξί τους χέρι το άστρο της Βηθλεέμ, το οποίο ακολουθούν. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΘΕΟΔΡΟΜΟΝ ΑΣΤΕΡΑ».

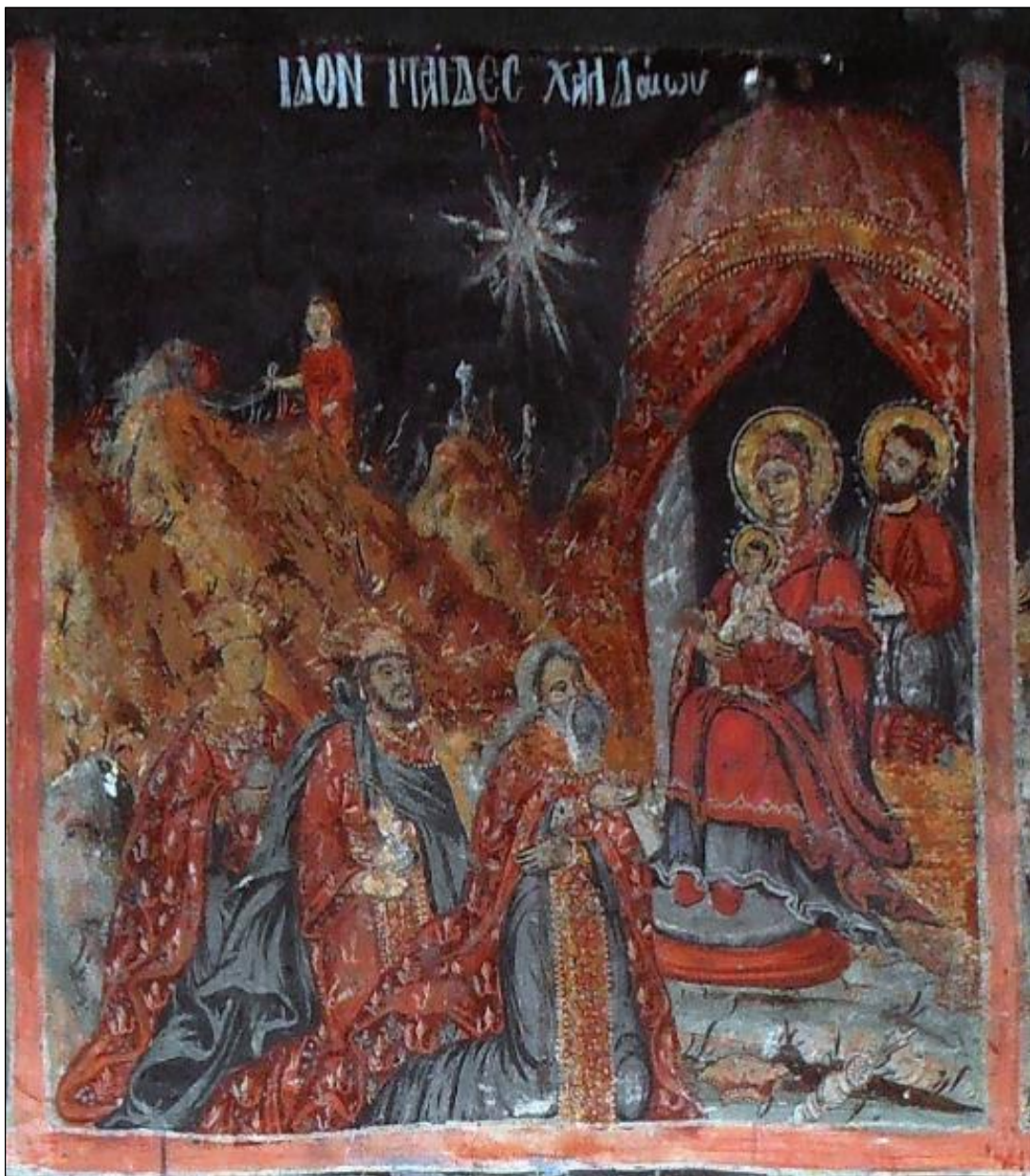

Εικ. 89: Οίκος Θ' Ακάθιστου Ύμνου.

³⁰ Σ. Σδρόλια, ό.π., σελ. 257.

Οίκος - Ι' (Πιν. 48)

Στον οίκο Ι' εικονίζεται (Εικ. 90) το προσκύνημα των μάγων. Οι μάγοι προσκυνούν γονατιστοί και προσφέρουν δώρα στην ένθρονη Παναγία, στην αγκαλιά της οποίας βρίσκεται ο νεογέννητος Χριστός. Δίπλα από τη Θεομήτορα βρίσκεται ο Ιωσήφ. Η παράσταση ιστορείται σε νυχτερινό ορεινό φόντο. Στο κέντρο της παράστασης κυριαρχεί το άστρο της Βηθλεέμ, ενώ στην αριστερή πλευρά εικονίζεται ανδρική μορφή που κρατά τα άλογα των μάγων. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΙΔΟΝ ΠΑΙΔΕΣ ΧΑΛΔΑΙΩΝ».

Εικ. 90: Οίκος Ι' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Κ' (Πιν. 49)

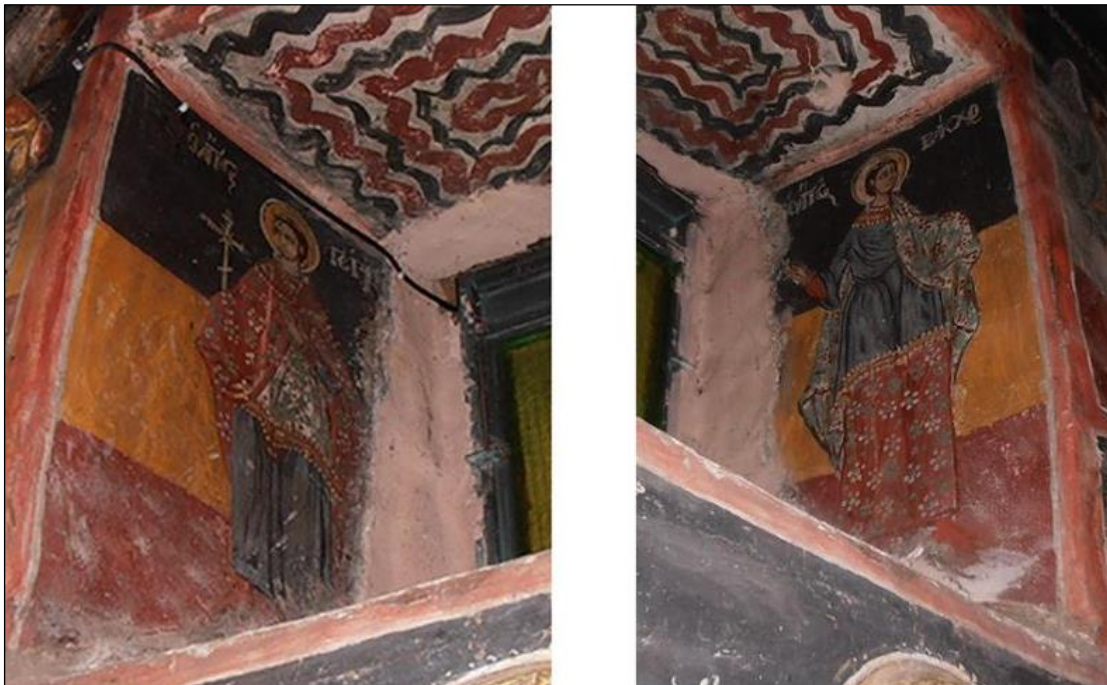
Στην παράσταση (Εικ. 91) ιστορείται η επιστροφή των έφιππων μάγων στην τοιχισμένη Βαβυλώνα με τη βοήθεια του Αγγέλου, ο οποίος βρίσκεται σε νέφος κεντρικά της παράστασης. Αξιωματούχος, πιθανόν, της πόλης τους υποδέχεται στις πύλες, με χειρονομία καλωσορίσματος. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΚΥΡΗΚΕΣ ΘΕΟΦΟΡΟΙ».

Εικ. 91: Οίκος Κ' Ακάθιστου Ύμνου.

Άγιοι στις εσοχές των ανοιγμάτων (ανώτερη ζώνη)Άγιοι Στέργιος και Βάκχος (Πιν. 52-53)

Στα μέτωπα της εσοχής του ανατολικότερου ανοίγματος του νότιου τοίχου ιστορούνται οι Άγιοι Στέργιος και Βάκχος (Εικ. 92). Ο Άγιος Στέργιος («Ο ΑΓΙΟΣ ΣΕΓΓ») εικονίζεται στραμμένος προς τον κυρίως ναό, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φέρει χιτώνα και ιμάτιο, ενώ στο δεξί καλυμμένο του χέρι κρατά σταυρό. Ο Άγιος Βάκχος («Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΚΧΩΣ») εικονίζεται, επίσης στραμμένος προς τον κυρίως ναό, σε νεαρή ηλικία. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, έχει καλυμμένο το αριστερό χέρι, ενώ στο δεξί χέρι κρατά, πιθανόν, σταυρό.

Εικ. 92: Άγιοι Στέργιος και Βάκχος.

Άγιοι Ερμόλαος και Γρατιανός (Πιν. 54-55)

Στα μέτωπα της εσοχής του κεντρικού ανοίγματος του νότιου τοίχου ιστορούνται πιθανόν οι Άγιοι Ερμόλαος και Γρατιανός (Εικ. 93). Ο Άγιος Ερμόλαος («Ο ΑΓΙΟΣ ΕΡΜΩΛ») εικονίζεται στραμμένος προς τον ναό, σε ώριμη ηλικία, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα. Στο δεξί χέρι κρατά σταυρό. Στα δεξιά εικονίζεται ο Άγιος Γρατιανός («Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΑΤΟΝΙΚΟΣ») σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα. Στο δεξί χέρι κρατά σταυρό.

Εικ. 93: Άγιοι Ερμόλαος και Γρατιανός.

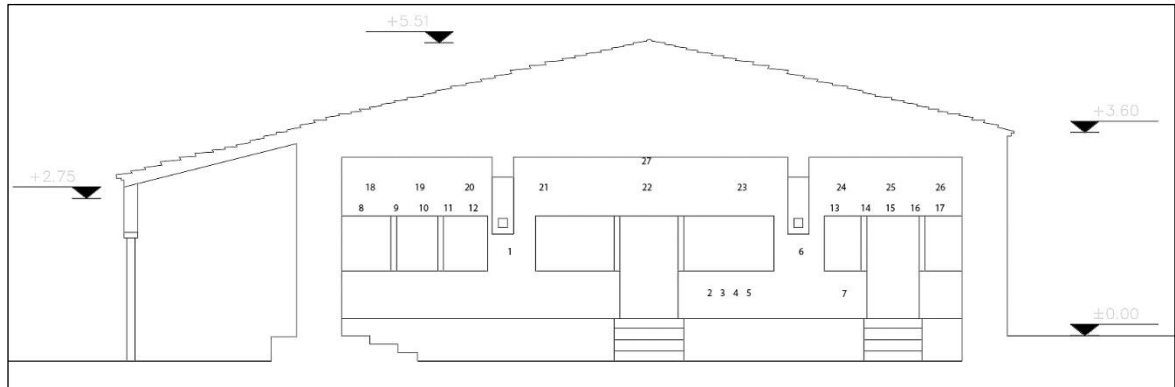
Άγιοι Αγάπιος και Θεόπιστος (Πιν. 56-57)

Στο τρίτο άνοιγμα, πλησίον του ανοίγματος της εισόδου, εικονίζονται οι Άγιοι Αγάπιος και Θεόπιστος (Εικ. 94). Ο Άγιος Αγάπιος («Ο ΑΓΙΟΣ ΑΓΑΠΙΟΣ») εικονίζεται στραμμένος προς τον κυρίως ναό, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα. Ο Άγιος στο δεξί χέρι φέρει σταυρό. Ο Άγιος Θεόπιστος («Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΠΙΣΤΟΣ») ιστορείται στραμμένος προς τον ναό, σε νεαρή ηλικία, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά σταυρό με καλυμμένο το αριστερό.

Εικ. 94: Οι Άγιοι Αγάπιος και Θεόπιστος.

3.2.4 Δυτικός τοίχος

Εικ. 95: Δυτικός τοίχος ναού.

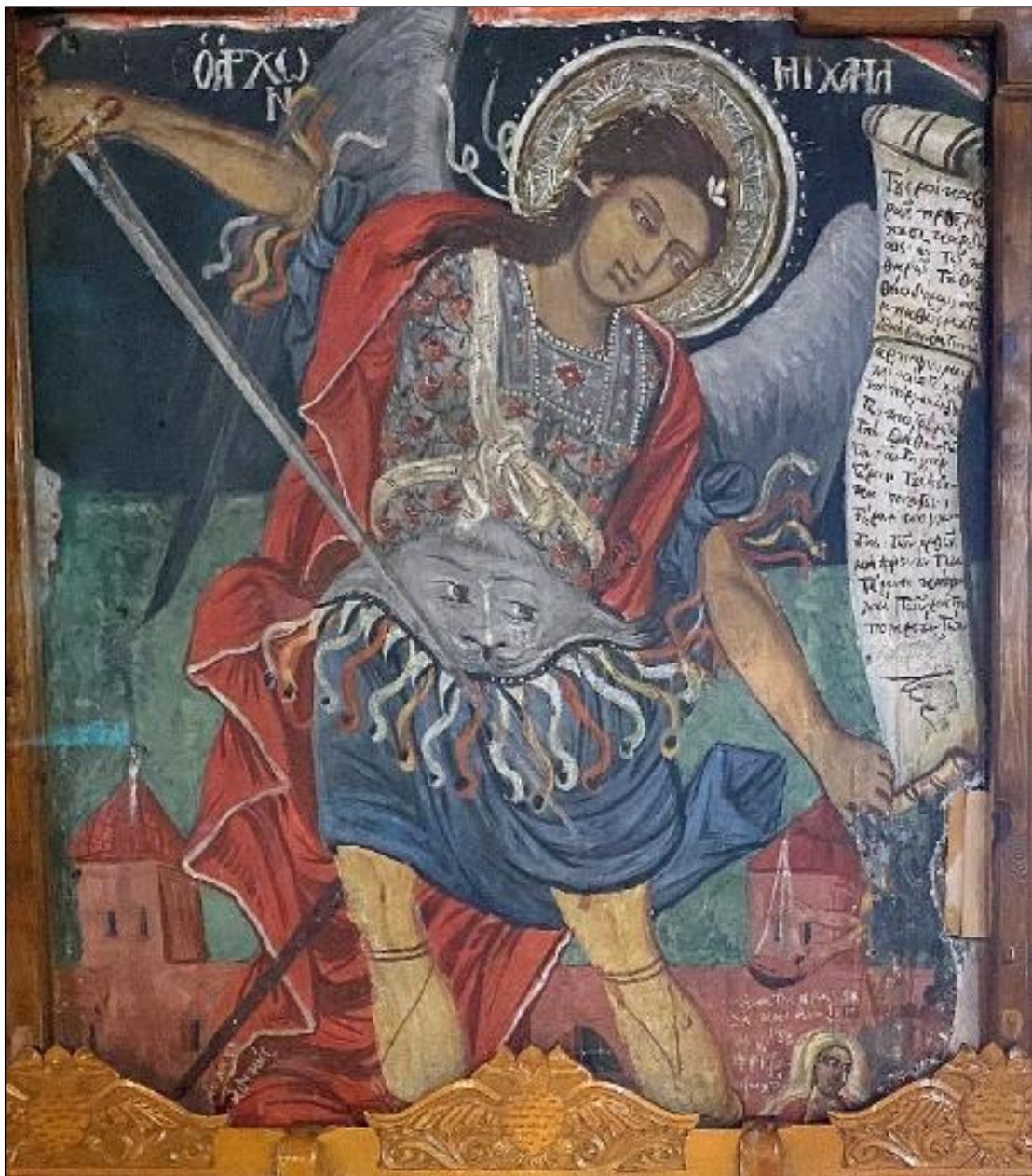
Η εικόνα 95 παρουσιάζει την αρίθμηση της εικονογράφησης του δυτικού τοίχου του κυρίως ναού, η οποία αντιστοιχίζεται με τις παραστάσεις που αναγράφονται στον παρακάτω πίνακα.

1.	Αρχάγγελος Μιχαήλ (πεσσός)	8.	Άγιος Ιλαρίων ο Θαυματουργός	15.	Άγιος Αγαθοτύχης	22.	Η κοίμηση της Θεοτόκου
2.	Ολόσωμος Αδιάγνωστος Άγιος	9.	Άγιος Παύλος ο Θηβαίος	16.	Άγιος Θεόδωρος	23.	Έχουσα Θεοδόχον 5ος οίκος ακάθιστ.
3.	Ολόσωμος Αδιάγνωστος Άγιος	10.	Άγιος Γερόντιος Μόσχας	17.	Άγιος Μαβριανός	24.	Ξένον τόκον ιδόντες, 14ος οίκος
4.	Ολόσωμος Αδιάγνωστος Άγιος	11.	Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής	18.	Η φυγή στην Αίγυπτο, 11ος οίκος	25.	Όλωσ η̅ν έν τοῖς κάτω, 15ος οίκος
5.	Ολόσωμος Αδιάγνωστος Άγιος	12.	Άγ. Θεόδωρος ο Γραπτός	19.	Υπαπαντή Μέλλοντος Συμεώνος, 12ος οίκος	26.	Πᾶσα φύσις Ἀγγέλων, 16ος οίκος
6.	Αρχάγγελος Γαβριήλ (πεσσός)	13.	Όσιος Ισιδώρος Χίου	20.	Νέαν ἔδειξε κτίσιν Γ' χαιρετισμοί, 13ος οίκος	27.	Μετάσταση της Θεοτόκου
7.	Άγιος Ιωάννης ο Καλυβίτης	14.	Αδιάγνωστος Άγιος	21.	Γέννηση της Θεοτόκου		

Ολόσωμες Μορφές (κατώτερη ζώνη)

Αρχάγγελος Μιχαήλ (Πιν. 1)

Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ («Ο ΑΡΧΩΝ ΜΙΧΑΗΛ») αναπαριστάται στο βόρειο πεσσό της δυτικής τοιχοποιίας (Εικ. 96). Ο αρχάγγελος εικονίζεται μετωπικός, πάνοπλος, έχοντας ξίφος υψωμένο στο αριστερό χέρι, ενώ με το δεξί υποστηρίζει ανοικτό ειλητάριο. Στην κάτω δεξιά γωνία της παράστασης εικονίζεται αμαρτωλή μορφή, προς την οποία είναι στραμμένη η αιχμή του ξίφους του Αρχαγγέλου.

Εικ. 96: Αρχάγγελος Μιχαήλ.

Αδιάγνωστοι Άγιοι (Πιν. 2-5)

Οι άγιοι που εικονίζονται στη χαμηλότερη ζώνη του δυτικού τοίχου (Εικ. 97) δε σώζουν επιγραφή. Παριστάνονται μετωπικοί, με χιτώνα και ιμάτιο, ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας κομποσκοίνοι. Ο πρώτος Άγιος εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και μακριά άσπρη γενειάδα, με ανοικτό ειλητάριο στο αριστερό χέρι. Ο δεύτερος Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με σταυρό στο αριστερό χέρι. Ο τρίτος Άγιος εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με λευκή μακριά γενειάδα και αραιή κόμη. Τέλος, ο τέταρτος Άγιος εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη.

Εικ. 97: Αδιάγνωστοι Άγιοι.

Αρχάγγελος Γαβριήλ (Πιν. 6)

Ο Αρχάγγελος Γαβριήλ («Ο ΑΡΧΩΝ ΓΑΒΡΙΗΛ») εικονίζεται στο νότιο πεσσό της δυτικής τοιχοποιίας και είναι στραμμένος προς τον νότο (Εικ. 98). Ο Αρχάγγελος απεικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με μακριά καστανή κόμη, φορώντας χιτώνα, ιμάτιο και μανδύα και γράφοντας σε ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. 98: Αρχάγγελος Γαβριήλ.

Άγιος Ιωάννης ο Καλυβίτης (Πιν. 7)

Ο Άγιος Ιωάννης ο Καλυβίτης (Εικ. 99) εικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, φορώντας χιτώνα και ιμάτιο, αγένειος. Κρατά Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι, ενώ ευλογεί με το δεξί, κρατώντας κομποσκοίни.

Εικ. 99: Άγιος Ιωάννης ο Καλυβίτης.

Μορφές σε μέταλλα (δεύτερη ζώνη)

Ο Άγιος Ιλαρίων ο θαυματουργός (Πιν. 8) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά σταυρό και με τα δύο χέρια, που είναι καλυμμένα.

Ο Άγιος Παύλος ο Θηβαίος (Πιν. 9) αναπαριστάται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά σταυρό και μετά δύο χέρια, που είναι καλυμμένα. Ο σταυρός έχει σχεδόν σβηστεί.

Ο Άγιος Γερόντιος Μόσχας (Πιν. 10) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος, σε ώριμη ηλικία με καστανή κόμη και γενειάδα. Φέρει χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά σταυρό και με τα δύο χέρια, που είναι καλυμμένα.

Ο Άγιος Μάξιμος ο ομολογητής (Πιν. 11) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά σταυρό και με τα δύο χέρια, που είναι καλυμμένα.

Ο Άγιος Θεόδωρος ο Γραπτός (Πιν. 12) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά σταυρό με τα δύο, καλυμμένα, του χέρια.

Εικ. 100: Ζώνη μεταλλίων δυτικού τοίχου, νότιο κλίτος.

Ο Άγιος Ισίδωρος Χίου (Πιν. 13) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό διαγώνια, με τα δύο χέρια.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 14) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα, μετωπικός και στηθαίος. Ο Άγιος φέρει χιτώνα και ιμάτιο, ενώ κρατά διαγώνια σταυρό.

Ο Άγιος Αγαθοτύχης (Πιν. 15) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό διαγώνια, με τα δύο χέρια.

Ο Άγιος Θεόδωρος (Πιν. 16) παριστάνεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό διαγώνια, με τα δύο χέρια.

Ο Άγιος Μαυριανός (Πιν. 17) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα ενώ κρατά σταυρό, διαγώνια, με τα δύο χέρια.

Εικ. 101: Ζώνη μεταλλίων δυτικού τοίχου, βόρειο κλίτος.

Παραστάσεις από τον Ακάθιστο Ύμνο (τρίτη ζώνη)

Οίκος - Λ' (Πιν. 18)

Ο οίκος Λ' αναπαριστά (Εικ. 102) τη φυγή προς την Αίγυπτο, με τη Θεοτόκο, κεντρικά της παράστασης, επάνω σε γαϊδουράκι και κρατώντας τον Χριστό αγκαλιά, να στρέφεται προς τον Ιωσήφ. Ακολουθεί ο Ιωσήφ με μπόγο στην πλάτη και, προπορευόμενος όλων, ο Ιάκωβος. Η παράσταση ιστορείται στα όρια οχυρωμένης πόλης, με την ύπαιθρο να εναλλάσσεται με το αστικό τοπίο. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΛΑΜΨΑΣ ΕΝ ΤΗ ΑΙΓΥΠΤΩ».

Εικ. 102: Οίκος Λ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Μ' (Πιν. 19)

Ο οίκος Μ' ιστορείται με την παράσταση (Εικ. 103) της Υπαπαντής, με τον Συμεών, στα δεξιά της σκηνής, να κρατά στα χέρια του τον Χριστό. Στο αριστερό μέρος ιστορείται η Παναγία, που μόλις έχει αφήσει τον Χριστό από την αγκαλιά της, και ο Ιωσήφ, που φαίνεται να συζητά με την Άννα, η οποία κρατά ανοικτό ειλητάριο. Στο φόντο φαίνεται ο ναός και η Επιγραφή «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΣΥΜΕΩΝΟΣ».

Εικ. 103: Οίκος Μ' Ακάθιστος Ύμνος.

Οίκος - Ν' (Πιν. 20)

Με τον οίκο Ν' ξεκινά το δογματικό μέρος του ακάθιστου ύμνου³¹. Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 104) εικονίζεται ο Χριστός σε ερυθρό φόντο, μέσα σε αιωρούμενο νέφος. Αναπαριστάται με ανοικτά τα χέρια, περιτριγυρισμένος από χερουβείμ, που εγγράφονται στο νεφέλωμα. Από κάτω βρίσκονται δύο όμιλοι Αποστόλων και Αγίων, με πρωτοπόρους τους Πέτρο και Παύλο, οι οποίοι συγκλίνουν προς το κέντρο της παράστασης. Η παράσταση επιγράφεται «*NEAN EΔEIEE KΤΙΣΙΝ*».

³¹ Σ. Σδρόλια, ό.π., σελ. 265.

Εικ. 104: Οίκος Ν' Ακάθιστου Ύμνου.

Παραστάσεις από τον Θεομητορικό Κύκλο (τρίτη ζώνη)

Γέννηση της Θεοτόκου (Πιν. 21)

Η παράσταση (Εικ. 105) ιστορείται στο κεντρικό κλίτος του δυτικού τοίχου, αριστερά της Κοίμησης. Στα αριστερά της παράστασης εικονίζεται η Άννα ξαπλωμένη στην κλίνη, σκεπασμένη μέχρι τη μέση και με σηκωμένο προσκέφαλο, να απλώνει το χέρι προς το τραπέζι. Στα δεξιά, κοντά στην Άννα, ο Ιωακείμ, ο οποίος γέρνει προς το μέρος της. Πίσω από τον Ιωακείμ βρίσκονται τέσσερις θεραπεινίδες, με σκοπό να φροντίσουν την Άννα. Στα πόδια της κλίνης, μια πέμπτη γυναικεία μορφή προσέχει το

βρέφος στην κούνια και γνέθει. Στο φόντο εικονίζονται δύο κτήρια, που ενώνονται με στοά. Η παράσταση φέρει επιγραφή « Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ Θ(εοτο)Κ(ου)».

Εικ. 105: Η Γέννηση της Θεοτόκου.

Κοίμηση της Θεοτόκου (Πιν. 22)

Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 106) εικονίζεται η νεκρική κλίνη με λευκό σεντόνι, πάνω στην οποία κείται το σώμα της Παναγίας. Εκατέρωθεν της κλίνης εικονίζονται δύο όμιλοι από θρηγούντες Αποστόλους, με τον

Πέτρο στα αριστερά να κρατά θυμιατό και τον Παύλο στα δεξιά να παρουσιάζει έντονη κάμψη του κορμού. Πίσω από τους κορυφαίους των Αποστόλων ακολουθούν δύο όμιλοι Αποστόλων και Ιεραρχών, από τους οποίους ξεχωρίζουν οι Ανδρέας και Ιωάννης. Μπροστά από την κλίνη ιστορείται η τιμωρία του βέβηλου Ιεφωνία από τον άγγελο. Πίσω από την κλίνη, κεντρικά, αναπαριστάται ο Χριστός σε ωοειδή, ερυθρή δόξα, κρατώντας την προσωποποιημένη ψυχή της Παναγίας αγκαλιά ως βρέφος. Εκατέρωθεν του Χριστού όμιλοι σεβίζοντων Αγγέλλων.

Εικ. 106: Η Κοίμηση της Θεοτόκου.

Εισόδια της Θεοτόκου (Πιν. 23)

Η παράσταση (Εικ. 107) εξιστορείται στα δεξιά της Κοίμησης. Από τα αριστερά της παράστασης πλησιάζει όμιλος «Εβραίων Κορασίδων», με κοντομάνικα φορέματα και κορδέλες στα μαλλιά, κρατώντας λαμπάδες. Της πομπής προπορεύεται η Παναγία, που φέρει φωτοστέφανο. Την υποδέχεται ο Ζαχαρίας, ο οποίος σκύβει ελαφρά, ενώ πίσω από της Θεραπαινίδες ακολουθούν ο Ιωακείμ, στηριζόμενος σε βακτηρία, η Άννα, με προτεταμένα χέρια, παρουσιάζοντας την Παναγία στον Ιερέα. Στο δεξιό

άκρο της παράστασης παριστάνεται η Παναγία, σε ψηλό εξώστη με κιβώριο, να δέχεται τροφή από τον Άγγελο. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ Θ(εοτο)ΚΟΥ».

Εικ. 107: Τα Εισόδια της Θεοτόκου.

Παραστάσεις από τον Ακάθιστο Ύμνο (συνέχεια - τρίτη ζώνη)

Οίκος - Ξ' (Πιν. 24)

Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 108) εικονίζεται ένθρονη η Βρεφοκρατούσα Θεοτόκος σε κλιμακωτό βάθρο. Εκατέρωθεν της Παναγίας εικονίζονται όμιλοι μοναχών που συγκλίνουν προς το κέντρο. Η παράσταση επιγράφεται «ΞΕΝΟΝ ΤΟΚΟΝ ΙΔΟΝΤΕΣ».

Εικ. 108: Οίκος Ξ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Ο' (Πιν. 25)

Στον Οίκο Ο' παρουσιάζεται ο Χριστός δύο φορές. Αρχικά, στο κέντρο της παράστασης όρθιος, μετωπικός, ευλογεί τους ομίλους Αγίων και στη συνέχεια παρουσιάζεται στο πάνω μέρος της παράστασης (Εικ. 109), σε φωτεινό ημικύκλιο, σε προτομή, μπροστά από κόκκινο φόντο. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΟΛΟΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΚΑΤΩ».

Εικ. 109: Οίκος Ο' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Π' (Πιν. 26)

Σε αυτόν τον οίκο εικονίζεται ο Χριστός ως Εμμανουήλ καθιστός και μέσα σε δόξα να περιστοιχίζεται από ομίλους Αγγέλων και Αρχαγγέλων (Εικ. 110). Οι όμιλοι των Αγγέλων διαρθρώνονται σε δύο ομάδες των δύο, τοποθετημένες εκατέρωθεν του Χριστού, σε δύο ομάδες των τριών στην κάτω πλευρά και σε δύο ομάδες των δύο Αρχαγγέλων στην πάνω πλευρά. Εκατέρωθεν της τριγωνικής δόξας σώζεται μερικώς η επιγραφή «ΠΑΣΑ ΦΥΣΙΣ ΑΓΓΕΛΩΝ».

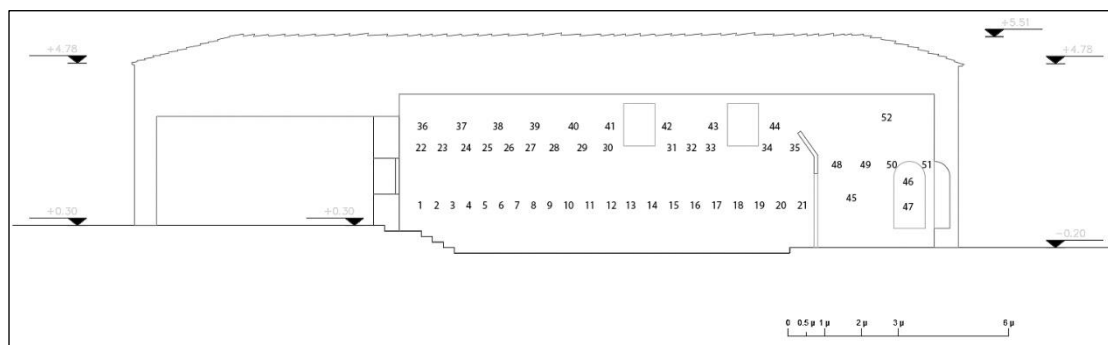
Εικ. 110: Οίκος Π' Ακάθιστου Ύμνου

Παράσταση από τον Θεομητορικό Κύκλο (ανώτερη ζώνη)Μετάσταση της Θεοτόκου (Πιν. 27)

Στο άνω τμήμα της σύνθεσης ιστορείται η μετάσταση της Θεοτόκου (Εικ. 111) και η έλευση των Αποστόλων από τα πέρατα της γης, σε νέφη. Η Παναγία βρίσκεται κεντρικά της παράστασης, τυλιγμένη σε δόξα και εκατέρωθεν αυτής δύο άγγελοι, που κρατούν τις πύλες του παραδείσου. Στην παράσταση εικονίζεται η παράδοση της τίμιας ζώνης από την Παναγία στον Απόστολο Θωμά, που βρίσκεται αριστερά, κάτω από τα πόδια της, που απλώνει τα χέρια ώστε να την λάβει.

Εικ. 111: Η μετάσταση της Θεοτόκου.

3.2.5 Βόρειος τοίχος

Εικ. 112: Βόρειος τοίχος ναού.

Η εικόνα 112 παρουσιάζει την αρίθμηση της εικονογράφησης του βόρειου τοίχου του κυρίως ναού, η οποία αντιστοιχίζεται με τις παραστάσεις που αναγράφονται στον παρακάτω πίνακα.

Ο Ι.Ν.ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΥΚΕΩΝΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

1.	Αγία Μαρίνα	14.	Άγιος Νικόλαος ο Ευγενής	27.	Άγιος Λουκάς	40.	Φωτοδόχον λαμπάδα 21ος οικ.
2.	Αγία Ιουλίττα	15.	Άγιος Αρτέμιος	28.	Άγιος Βάρσος	41.	Χάριν δοῦναι 22ος οίκος
3.	Άγιος Κήρυκος	16.	Άγ. Θεόδωρος ο Τύρων	29.	Άγιος Ανδρέας ο Στρατηλάτης	42.	23ος οίκος
4.	Άγ. Αναστασία	17.	Άγ. Θεόδωρος ο Στρατηλάτης	30.	Αδιάγνωστος Άγιος	43.	Τη Υπερμάχω τη Νίκη 24ος οίκος
5.	Άγ. Παρασκευή	18.	Αδιάγνωστος Άγιος με στρατ. ενδυμασία	31.	Αδιάγνωστος Άγιος	44.	Ιώμενος (Αδιάγνωστη Παράσταση)
6.	Αγία Κυριακή	19.	Άγιος Νέστωρ	32.	Άγιος Ελπιδοφόρος	45.	Όραμα Αγίου Πέτρου Αλεξάνδρειας
7.	Άγιος Κωνσταντίνος	20.	Άγ. Δημήτριος ο Μυροβλύτης	33.	Άγιος Αφθόνιος	46.	Ο Χριστός ως Μεγάλης Βουλής Άγγελος
8.	Άγιος Ελένη	21.	Αδιάγνωστος Άγιος με στρατ. ενδυμασία	34.	Άγιος Μάμας	47.	Μελχισεδέκ
9.	Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης	22.	Άγιος Βασιλίσκος	35.	Αδιάγνωστος Άγιος	48.	Άγιος Κύριλλος Ιεροσολύμων
10.	Άγιος Νικήτας	23.	Αδιάγνωστος Άγιος	36.	17ος οίκος	49.	Άγιος Αβέρκιος Ιεραπόλεως
11.	Άγιος Μερκούριος	24.	Άγιος Απολλώνιος	37.	Σώσαι θέλων τον κόσμο 18ος οίκος	50.	Άγιος Ιωάννης
12.	Άγιος Βικέντιος	25.	Άγιος Φιλήμων	38.	Τείχος εἴ τῶν παρθένων 19ος οίκος	51.	Άγιος Κυπριανός
13.	Άγιος Μηνάς ο Αιγύπτιος	26.	Άγιος Καλλίνικος	39.	Ύμνος ἅπας ἠπῆται 20ος οίκος	52.	Αγγελική Λειτουργία

Παραστάσεις εντός Κυρίως Ναού

Ολόσωμες Μορφές (κατώτερη ζώνη)

Αγία Μαρίνα, Αγία Ιουλίττα, Άγιος Κήρυκος (Πιν. 1-3)

Η Αγία Μαρίνα αναπαριστάται μετωπική, φορώντας χιτώνα και ιμάτιο με καλύπτρα στο κεφάλι. Η Αγία αναπαριστάται να επιτίθεται στον διάβολο, που εικονίζεται ως κυνόμορφος δαίμονας. Με το αριστερό χέρι τον κρατά και του επιτίθεται με το δεξί (Εικ. 113).

Η Αγία Ιουλίττα εικονίζεται μετωπική, φορώντας χιτώνα και ιμάτιο, με καλύπτρα στο κεφάλι. Στο αριστερό χέρι κρατά σταυρό, ενώ στο αριστερό κρατά τον Άγιο Κήρυκο και ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. 113: Αγία Μαρίνα, Αγία Ιουλίττα και Άγιος Κήρυκος.

Αγία Αναστασία και Αγία Παρασκευή (Πιν. 4-5)

Η Αγία Αναστασία («Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ») εικονίζεται μετωπική, φορώντας χιτώνα και ιμάτιο με καλύπτρα. Η Αγία αναπαριστάται με σταυρό στα χέρια, ενώ έχει καλυμμένο το αριστερό.

Η Αγία Παρασκευή («Η ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ») ιστορείται μετωπική, με χιτώνα, ιμάτιο και καλύπτρα στο κεφάλι. Η Αγία αναπαριστάται με σταυρό στο δεξί χέρι και με το αριστερό σε στάση δέησης (Εικ. 114).

Εικ. 114: Οι αγίες Αναστασία και Παρασκευή.

Η Αγία Κυριακή (Πιν. 6)

Η Αγία Κυριακή («*Η ΑΓΙΑ ΚΥΡΙΑΚΗ*») αναπαριστάται μετωπική, φορώντας βασιλική ενδυμασία και στέμμα και κρατώντας σκήπτρο (Εικ. 115).

Εικ. 115: Η Αγία Κυριακή.

Οι Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη (Πιν. 7-8)

Ο Άγιος Κωνσταντίνος («Ο ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ») εικονίζεται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα, βασιλική ενδυμασία και στέμμα. Στο δεξί χέρι κρατά σκήπτρο και στο αριστερό τον Τίμιο Σταυρό. Η Αγία Ελένη («Η ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ») ιστορείται σε προχωρημένη ηλικία, φορώντας χιτώνα, ιμάτιο, καλύπτρα και στέμμα. Στο δεξί χέρι κρατά τον Σταυρό, ενώ στο αριστερό σκήπτρο. Και οι δύο μορφές είναι στραμμένες προς τον Σταυρό, τον οποίο κρατούν σταθερά (Εικ. 116).

Εικ. 116: Οι ισαπόστολοι Κωνσταντίνος και Ελένη.

Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης (Πιν. 9)

Ο Άγιος Αναστάσιος («Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ο ΠΕΡΣΗΣ») παριστάνεται μετωπικός, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και κοντή γενειάδα. Στο αριστερό χέρι κρατά δόρι, ενώ στο δεξί ασπίδα. Ο Άγιος φορά πανοπλία με θώρακα και στέμμα στο κεφάλι (Εικ. 117).

Εικ. 117: Ο Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης.

Άγιος Νικήτας, Άγιος Μερκούριος, Άγιος Βικέντιος, Άγιος Μηνάς ο Αιγύπτιος (Πιν. 10-13)

Ο Άγιος Νικήτας («Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ») αναπαριστάται μετωπικός, σε ώριμη ηλικία, με καστανή γενειάδα και κόμη. Στο δεξί χέρι κρατά δόρυ, ενώ στο αριστερό τόξο. Ο Άγιος φέρει στρατιωτική ενδυμασία, με πλήρη θώρακα και μανδύα.

Ο Άγιος Μερκούριος («Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΡΚΟΥΡΙΟΣ») εικονίζεται σε ώριμη ηλικία, με καστανή γενειάδα, στραμμένος προς τα κάτω και δεξιά. Ο Άγιος ιστορείται με στρατιωτική εξάρτυση, κράνος, θώρακα, ξίφος ζωσμένο στη μέση, ασπίδα στον αριστερό ώμο και δόρυ στο δεξί, με το οποίο επιτίθεται στον αυτοκράτορα Ιουλιανό, που πατά με το πόδι στο επίπεδο του εδάφους³².

Εικ. 118: Άγιοι Νικήτα, Μερκούριος, Βικέντιος, Μηνάς ο Αιγύπτιος.

³² Σ. Σδρόλια, ό.π., σελ. 366.

Ο Άγιος Βικέντιος («Ο ΑΓΙΟΣ ΒΙΚΕΝΤΙΟΣ») εικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ιστορείται με στρατιωτική εξάρτηση, θώρακα, κρατώντας σταυρό στο αριστερό χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο Άγιος Μηνάς ιστορείται ελαφρώς στραμμένος προς τα αριστερά, σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φέρει θώρακα και δόρυ, ενώ με το δεξί του χέρι τραβά το ξίφος από το θηκάρι.

Άγιος Νικόλαος ο Ευγενής, Άγιος Αρτέμιος, Άγιος Θεόδωρος ο Τύρων
(Πιν. 14-16)

Ο Άγιος Νικόλαος («Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΗΣ») εικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία. Ο Άγιος ιστορείται με στρατιωτική εξάρτηση με θώρακα, κρατώντας τόξο στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό.

Εικ. 119: Οι Άγιοι Νικόλαος, Αρτέμιος, Θεόδωρος Τύρων.

Ο Άγιος Αρτέμιος («Ο ΑΓΙΟΣ ΑΡΤΕΜΙΟΣ») ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φέρει πλήρη στρατιωτική εξάρτυση με θώρακα, με ασπίδα και σταυρό στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό.

Ο Άγιος Θεόδωρος («Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ο ΤΥΡΩΝ») αναπαριστάται μετωπικός, σε ώριμη ηλικία. Ο Άγιος φέρει στρατιωτική εξάρτυση, με θώρακα και ασπίδα στην πλάτη, ενώ φέρει δόρυ στο δεξί χέρι (Εικ. 149).

Άγιος Θεόδωρος ο Στρατηλάτης, Αδιάγνωστος Άγιος, Άγιος Νέστωρ, Άγιος Δημήτριος ο Μυροβλύτης, Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 17-21)

Ο Άγιος Θεόδωρος («Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ») εικονίζεται μετωπικός, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φέρει πλούσια στρατιωτική εξάρτυση με θώρακα, ασπίδα στην πλάτη και δόρυ στο αριστερό χέρι, ενώ στο δεξί κρατά σταυρό.

Αδιάγνωστος Άγιος σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Εικονίζεται μετωπικός, με μανδύα και στρατιωτικό χιτώνιο, κρατώντας σταυρό στο δεξί χέρι.

Εικ. 120: Άγιοι Θεόδωρος, Αδιάγνωστος, Νέστωρ, Δημήτριος, Αδιάγνωστος.

Ο Άγιος Νέστωρας («Ο ΑΓΙΟΣ ΝΕΣΤΩΡ») εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φέρει στρατιωτική εξάρτυση με θώρακα, ασπίδα και δόρυ στο δεξί χέρι και τόξο στο αριστερό.

Ο Άγιος Δημήτριος («Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ο ΜΥΡΟΒΛΗΤΗΣ») ιστορείται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φέρει πλήρη στρατιωτική ενδυμασία και εξάρτυση. Φέρει θώρακα μερικώς καλυμμένο από μανδύα, ασπίδα στο αριστερό χέρι που ακουμπά στο έδαφος, ενώ στο δεξί χέρι κρατά δόρυ. Ο Άγιος καταπατά, με το δεξί πόδι, έναν σκορπιό.

Αδιάγνωστος Άγιος εικονίζεται μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φέρει στρατιωτική εξάρτυση αποτελούμενη από θώρακα και ξίφος, στη λαβή του οποίου στηρίζει το δεξί του χέρι.

Μορφές σε μετάλλια (δεύτερη ζώνη)

Ο Άγιος Βασιλίσκος (Πιν. 22) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, με το δεξί χέρι σε στάση δέησης και κρατώντας σταυρό με το αριστερό.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 23) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό διαγώνια, με τα δύο χέρια.

Ο Άγιος Απολλώνιος (Πιν. 24) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ με το δεξί χέρι κρατά τον σταυρό.

Ο Άγιος Φιλήμων (Πιν. 25) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, με το αριστερό χέρι σε στάση ευλογίας, ενώ με το δεξί κρατά τον σταυρό.

Εικ. 121: Ζώνη μεταλλίων βόρειου τοίχου.

Ο Άγιος Καλλίνικος (Πιν. 26) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς τη δύση, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, με το αριστερό χέρι σε στάση δέησης, ενώ με το δεξί κρατά τον σταυρό.

Ο Άγιος Λούκιος (Πιν. 27) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς τη δύση, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, έχοντας στο δεξί χέρι τον σταυρό και το αριστερό σε στάση δέησης.

Ο Άγιος Βάρσος (Πιν. 28) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και μακριά γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, έχοντας το δεξί χέρι σε στάση δέησης.

Ο Άγιος Ανδρέας ο Στρατηλάτης (Πιν. 29) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς τη δύση, σε μεγάλη ηλικία, με άσπρη κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φέρει στρατιωτική εξάρτυση, αποτελούμενη από θώρακα, το ξίφος που κρατά στο δεξί χέρι και δόρυ που κρατά στο αριστερό.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 30) παριστάνεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς την ανατολή, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας σταυρό με τα δύο χέρια. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί πως στη συγκεκριμένη περίπτωση εντοπίζεται για πρώτη φορά στον ναό σκουρόχρωμη αποτύπωση του σταυρού.

Εικ. 122: Ζώνη μεταλλίων βόρειου τοίχου.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 31) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά σταυρό διαγώνια και με τα δύο χέρια.

Ο Άγιος Ελπιδοφόρος (Πιν. 32) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, σε νεαρή ηλικία, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα.

Ο Άγιος Αφθόνιος (Πιν. 33) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς την ανατολή, σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος φορά χιτώνα και ιμάτιο, κρατώντας σταυρό στο δεξί του χέρι.

Ο Άγιος Μάμας (Πιν. 34) παριστάνεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και στραμμένος προς τη δύση, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Ο Άγιος φορά ιμάτιο και χιτώνα.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 35) σε κυανό φόντο. Δεν κατέστη δυνατό να αναγνωρισθεί, καθώς καλύπτεται από το τέμπλο.

Εικ. 123: Ζώνη μεταλλίων βόρειου τοίχου.

Παραστάσεις από τον Ακάθιστο Ύμνο (ανώτερη ζώνη)

Οίκος - Ρ' (Πιν. 36)

Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 124) εικονίζεται ένθρονη η Βρεφοκρατούσα Θεοτόκος, σε κλιμακωτό βάθρο, με φόντο αστικό τοπίο με κτήριο και καμάρα. Εκατέρωθεν της Παναγίας βρίσκονται δύο όμιλοι τριών εστεμμένων ρητόρων που κρατούν ιχθύες. Η παράσταση δε σώζει επιγραφή.

Εικ. 124: Οίκος Ρ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Σ' (Πιν. 37)

Ο Χριστός εικονίζεται στα αριστερά της παράστασης (Εικ. 125) όρθιος και κρατώντας σταυρό στο αριστερό χέρι, να πλησιάζει ομάδα Αγίων, που εικονίζονται γονυπετείς. Κεντρικά της παράστασης στο άνω μέρος διακρίνεται περίγραμμα αγγελικής μορφής περιβαλλόμενο από ερυθρή δόξα. Η Παράσταση φέρει επιγραφή «ΣΩΣΑΙ ΘΕΛΩΝ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ».

Εικ. 125: Οίκος Σ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Τ' (Πιν. 38)

Στο κέντρο της παράστασης (Εικ. 126) εικονίζεται η Βρεφοκρατούσα Θεοτόκος, ένθρονη, με ομίλους από Αγίες εκατέρωθεν. Η σκηνή διαδραματίζεται σε φόντο αστικού τοπίου με ψηλά κτήρια φρουριακού τύπου και τοξωτές καμάρες. Ο τονισμός της πύλης πίσω από την Παναγία συσχετίζεται με το δεύτερο στίχο «ΧΑΙΡΕ Η ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ». Στο επάνω δεξιά μέρος της παράστασης σώζεται η επιγραφή «ΤΕΙΧΟΣ ΕΙ ΤΩΝ ΠΑΡΘΕΝΩΝ».

Εικ. 126: Οίκος Τ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Υ' (Πιν. 39)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 127), στο πάνω μέρος, εικονίζεται ο Χριστός σε αιωρούμενη δόξα, με Αγγέλους εκατέρωθεν. Στο κάτω μέρος της παράστασης ιστορούνται δύο όμιλοι Ιεραρχών, οι οποίοι συγκλίνουν προς το μέσον της παράστασης, όπου βρίσκεται η Αγία Τράπεζα. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΥΜΝΟΣ ΑΠΑΣ ΗΤΑΤΑΙ».

Εικ. 127: Οίκος Υ' Ακάθιστου Ύμνου

Οίκος - Φ' (Πιν. 40)

Στα αριστερά της σκηνής (Εικ. 128) εικονογραφείται η Θεοτόκος, η οποία περιβάλλεται από δόξα που ομοιάζει με φλόγες, κρατώντας λαμπάδα στο δεξί χέρι και ευλογώντας με το αριστερό. Η Παναγία στέκεται επάνω σε πυργόσχημο κτίσμα, πλησίον του σκοτεινού σπηλαιού. Εσωτερικά του σπηλαιού εικονίζονται γονατιστοί πιστοί. Η παράσταση φέρει επιγραφή «ΦΩΤΟΔΟΧΟΝ ΛΑΜΠΑΔΑ».

Εικ. 128: Οίκος Φ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Χ' (Πιν. 41)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 129) εικονίζεται ο Χριστός, εξερχόμενος από **αιωρούμενη δόξα(;)**, να σχίζει το ένα χειρόγραφο του Αδάμ. Πίσω του εικονίζεται μια γοναπιστή μορφή μέσα σε σπήλαιο, που πιθανόν να ανήκει σε κάποιον από τους πρωτόπλαστους. Η παράσταση έχει εν μέρη καταστραφεί από τη δεξιά μεριά και δε σώζεται επιγραφή.

Εικ. 129: Οίκος Χ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Ψ' (Πιν. 42)

Αριστερά, στο άνω μέρος της παράστασης (Εικ. 130), εικονίζεται η Παναγία Βρεφοκρατούσα σε στάση δέησης, εν μέσω αιωρούμενης δόξας. Κάτω από την Παναγία βρίσκεται η Αγία Τράπεζα και από δίπλα όμιλος Ιεραρχών και ψαλτών. Πίσω από το πλήθος, στο φόντο, κτήριο με δίριχτη στέφη και καμάρα. Δεν σώζεται η επιγραφή της παράστασης.

Εικ. 130: Οίκος Ψ' Ακάθιστου Ύμνου.

Οίκος - Ω' (Πιν. 43)

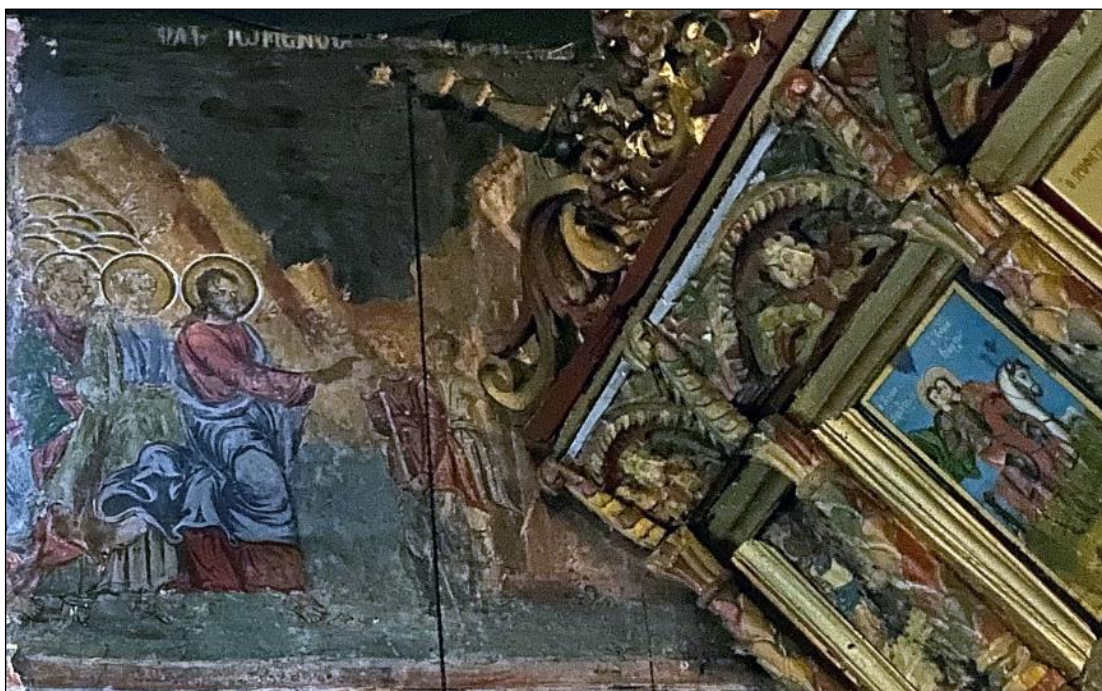
Στον τελευταίο οίκο εικονίζεται η Παναγία Βρεφοκρατούσα εντός νεφέλης. Κάτω από την Παναγία εικονίζεται πλήθος γονατιστών πιστών. Δεξιά της παράστασης, εικονίζεται πιστός, ο οποίος δείχνει το νερό και το καράβι που πλέει σε αυτό, συμβολίζοντας πιθανώς την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης. Η παράσταση (Εικ. 131) φέρει επιγραφή «ΤΗ ΥΠΕΡΜΑΧΩ ΤΗ ΝΙΚΗ».

Εικ. 131: Οίκος Ω' Ακάθιστου Ύμνου

Ιώμενος (Πιν. 44)

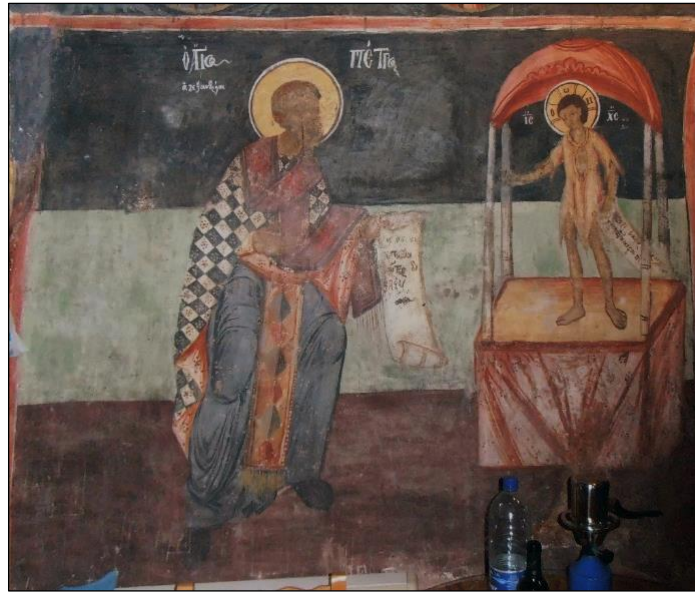
Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 132) εικονίζεται ο Χριστός, που αναπαριστάται σε κίνηση, απλώνοντας το δεξί χέρι σε ευλογία προς τον πάσχοντα, ο οποίος στηρίζει το βάρος του σε βακτηρία. Μία ακόμα μορφή εικονίζεται πίσω από τον πάσχοντα σαν να τον οδηγεί ή να τον υποστηρίζει, ενώ πίσω από τον Χριστό, οι μαθητές του. Η παράσταση φέρει επιγραφή από την οποία αναγνωρίζεται μόνο η λέξη «Ιώμενος».

Εικ. 132: Ιώμενος.

Παραστάσεις εντός Ιερού Βήματος**Ολόσωμες Μορφές** (κατώτερη ζώνη)Όραμα Αγ. Πέτρου Αλεξανδρείας (Πιν. 46)

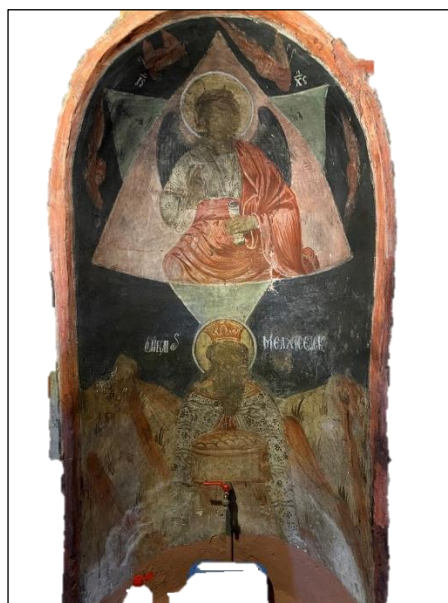
Στα αριστερά της παράστασης (Εικ. 133) εικονίζεται ο Άγιος Πέτρος Αλεξανδρείας, απευθυνόμενος προς τον Χριστό, κρατώντας ανοικτό ειλητάριο που αναγράφει «*Τίς σου τὸν χιτῶνα διεῖλεν Χριστέ*». Ο νεαρός Χριστός στέκεται σε Αγία τράπεζα καλυμμένη από κιβώριο, φέροντας διερρηγμένο χιτώνα, δείχνοντας προς τα κάτω με το δεξί χέρι και κρατώντας ανοικτό ειλητάριο με το αριστερό που επιγράφεται: «*τούτος ο παγκάκιστος Ἄρειος, Πέτρε*».

Εικ. 133: Όραμα Αγίου Πέτρου Αλεξανδρείας.

Ο Μεγάλης Βουλής Άγγελος (Πιν. 47)

Ο Χριστός, ως Μεγάλης Βουλής Άγγελος, παριστάνεται στην κόγχη του βόρειου τοίχου (Εικ. 134). Βρίσκεται σε νεαρή ηλικία και φέρει φτερούγες, ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας κλειστό ειλητάριο με το αριστερό. Περιβάλλεται από τριγωνική δόξα εγγραφόμενη σε δεύτερη ανεστραμμένη, ενώ στις γωνίες που δημιουργούνται από την τομή των δύο τριγώνων εμφανίζονται εξαπτέρυγα.

Εικ. 134: Κόγχη βόρειας τοιχοποιίας.

Μελχισεδέκ (Πιν. 48)

Ο δίκαιος Μελχισεδέκ αναπαριστάται στηθαίος με καστανή κόμη και γενειάδα. Εικονίζεται σε ορεινό φόντο, φορώντας στέμμα και ενδυμασία ιερέα και κρατώντας δίσκο προσφορών (Εικ. 134).

Στηθαίοι Άγιοι σε μετάλλια (δεύτερη ζώνη)

Στο βόρειο τοίχο (Εικ. 135), πάνω από τη ζώνη με το Όραμα του Αγίου Πέτρου, εικονίζονται τέσσερις Άγιοι στηθαίοι σε μετάλλια (Πιν. 49-52). Από αριστερά, εικονίζεται, σε κυανό φόντο, ο Άγιος Κύριλλος Ιεροσολύμων, σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Ο Άγιος ιστορείται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Έπειτα, εικονίζεται, σε ερυθρό φόντο, ο Άγιος Αβέρκιος Ιεραπόλεως σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκκο. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Επιπλέον, σε κυανό φόντο, εικονίζεται Αδιάγνωστος Άγιος σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκκο. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Τέλος, σε ερυθρό φόντο, εικονίζεται αδιάγνωστος Άγιος³³, σε μέση ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με τα δύο χέρια.

Εικ. 135: Ζώνη μεταλλίων βόρειου τοίχου του Ιερού.

³³ Άγιος Κυπριανός ή αδιάγνωστος. Το αποτέλεσμα είναι εσφαλμένης αισθητικής αποκατάστασης.

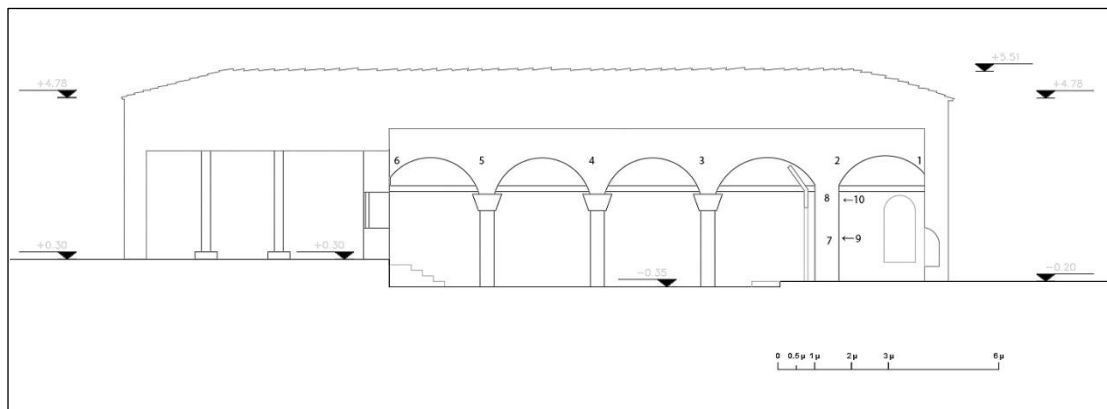
Αγγελική Λειτουργία (τρίτη ζώνη)

Πάνω από τους στηθαίους Αγίους του βόρειου τοίχου του Ιερού Βήματος συνεχίζεται η παράσταση της Αγγελικής Λειτουργίας (Πιν. 53- Εικ. 136).

Εικ. 136: Η Αγγελική Λειτουργία στην άνω ζώνη του βόρειου τοίχου.

3.2.6 Νότια τοξοστοιχία (νότιο μέτωπο)

Εικ. 137: Νότια τοξοστοιχία, νότιο μέτωπο Α->Δ.

Στην εικόνα 137 παρουσιάζεται κατά μήκος τομή του ναού στην οποία παρουσιάζεται το νότιο μέτωπο της νότιας τοξοστοιχίας με την αρίθμηση της εικονογράφησης. Στον επόμενο πίνακα η παραπάνω αρίθμηση αντιστοιχίζεται με τις παραστάσεις που θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν στη συνέχεια.

1.	Προφήτης Ελισσαίος	4.	Λιθοβολισμός του Αγίου Στεφάνου	7.	Άγιος Ιωσήφ ο Πρεσβύτερος	10.	Άγιος Αμβρόσιος
2.	Ο Ιώμενος τον Δαιμονισόμενον Κωφόν	5.	Η Μεταμόρφωση του Χριστού	8.	Αδιάγνωστος Ιεράρχης		
3.	Μαρτύριο του Αγίου Ευσταθίου	6..	Ο προφήτης Αββακούμ	9.	Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς		

Προφήτης Ελισσαίος (Πιν. 1)

Στη γένεση της νότιας τοξοστοιχίας, στο Ιερό, εικονίζεται ο προφήτης Ελισσαίος («Ο Προφήτης Ελισσαίος») σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα, στραμμένος προς τον τοίχο του Ιερού. Ο προφήτης φορά χιτώνα και ιμάτιο, έχει υψωμένο το δεξι χέρι, ενώ στο αριστερό κρατά ανοικτό ειλητάριο (Εικ. 138).

Εικ. 138: Προφήτης Ελισσαίος.

Ο Ιώμενος τον Δαιμονισόμενον Κωφόν (Πιν. 2)

Στην παράσταση της Ίασης του Κωφού (Εικ. 139), ο Χριστός, ερχόμενος από τα αριστερά και ακολουθούμενος από τους μαθητές, ευλογεί τον Κωφό, που στηρίζεται σε μπαστούνι, αγγίζοντάς Τον με το δεξί χέρι. Στην άλλη πλευρά, όμιλος Ιουδαίων παρακολουθεί το συμβάν. Στο βάθος εικονίζονται οικοδομήματα και ξεχωρίζει η επιγραφή «Ο Χ(ριστός) ΙΩΜΕΝΟΣ ΤΟΝ ΔΑΙΜΟΝΙΣΟΜΕΝΟΝ ΚΩΦΟ».

Εικ. 139: Η ίαση του Κωφού.

Μαρτύριο Αγίου Ευσταθίου (Πιν. 3)

Η παράσταση (Εικ. 140) ιστορεί το μαρτύριο του Αγίου Ευσταθίου και της οικογένειάς του με το βασανιστήριο του χάλκινου πυρακτωμένου βοδιού. Κεντρικά, μέσα στο χάλκινο βόδι κάτω από το οποίο καίει φωτιά, παριστάνονται ο Άγιος Ευστάθιος, η σύζυγός του, Θεοπίστη και οι γιοι του Θεόπιστος και Αγάπιος. Αριστερά του μαρτυρίου εικονίζεται ο βασανιστής, ο οποίος υποδαυλίζει τη φωτιά και δεξιά ένας πιστός, που παρακολουθεί, κρατώντας το κεφάλι του σε ένδειξη θρήνου. Πίσω από τον Άγιο Ευστάθιο εικονίζεται Άγγελος, ο οποίος παραστέκεται στο μαρτύριο. Δεξιά, ιστορείται ο Άγιος Ευστάθιος να κυνηγάει το ελάφι, που έφερε σταυρό στα κέρατά του, το οποίο και συνέβαλε στο να ασπαστεί

τον χριστιανισμό. Αριστερά εικονίζονται τρεις μορφές με στρατιωτική περιβολή, ξίφος και τόξο. Η παράσταση έχει φόντο κλιμακωτούς λόφους με δενδρύλλια. Η επιγραφή της παράστασης είναι «ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ».

Εικ. 140: Μαρτύριο του Αγίου Ευσταθίου.

Μαρτύριο Αγίου Στεφάνου (Πιν. 4)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 141) εικονίζεται ο Άγιος Στέφανος, ο Πρωτομάρτυρας και Αρχιδιάκονος, με ανασηκωμένο το δεξί χέρι, να βάλλεται με λίθους που ρίπτονται από τον όχλο των Ιουδαίων. Ο Άγιος εικονίζεται φορώντας απλή στρατιωτική ενδυμασία με χιτώνες. Αριστερά της παράστασης εικονίζεται το συνέδριο, ενώπιον του οποίου απολογήθηκε ο Άγιος, και εστεμμένη μορφή να κάθεται σε θρόνο. Η παράσταση φέρει επιγραφή «Ο ΛΙΘΟΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ».

Εικ. 141: Μαρτύριο Αγίου Στεφάνου.

Η Μεταμόρφωση (Πιν. 5)

Η παράσταση (Εικ. 142) λαμβάνει χώρα στην κορυφή του όρους Θαβώρ. Ο Χριστός εικονίζεται κεντρικά της παράστασης, μετωπικός, σε οβάλ ακτινωτή δόξα. Στα αριστερά του Χριστού εικονίζεται ο Μωυσής κρατώντας τις δέκα εντολές, ενώ στα δεξιά εικονίζεται ο προφήτης Ηλίας, εντός της νεφέλης που περικλείει και τον Χριστό. Στο κάτω μέρος της παράστασης εικονίζονται οι μαθητές γονυπετείς στο έδαφος. Ο Πέτρος αριστερά, ο Ιωάννης κεντρικά, χαμηλότερα από τον Πέτρο, και ο Ιάκωβος στα δεξιά, να κοιτούν προς τον Χριστό. Η παράσταση φέρει την επιγραφή «Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ Χ(ριστο)Υ».

Εικ. 142: Η Μεταμόρφωση.

Προφήτης Αββακούμ (Πιν. 6)

Στη γένεση της νότιας τοξοστοιχίας, από την δυτική πλευρά, στο νότιο κλίτος, εικονίζεται ο προφήτης Αββακούμ («Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ αββακούμ»), μετωπικός, αλλά στραμμένος προς τον δυτικό τοίχο, σε νεαρή ηλικία, αγένειος και με σκούρα κόμη. Ο προφήτης φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά ανοικτό ειλητάριο στο δεξί χέρι (Εικ. 143).

Εικ. 143: Ο Προφήτης Αββακούμ.

Άγιος Ιωσήφ ο Πρεσβύτερος και Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (Πιν. 7, 9)
 Στον νότιο πεσσό εικονίζονται ολόσωμοι μετωπικοί Άγιοι (Εικ. 144). Στο νότιο μέτωπο του πεσσού εικονίζεται ο Άγιος Ιωσήφ ο Πρεσβύτερος, ολόσωμος, μετωπικός, κρατώντας Ευαγγέλιο στο καλυμμένο αριστερό του χέρι. Ο Άγιος ιστορείται ως μέσης ηλικίας με γκρίζα κόμη και μακριά γενειάδα. Στο ανατολικό μέτωπο του πεσσού ιστορείται ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, επίσης ολόσωμος και μετωπικός, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο στο καλυμμένο αριστερό χέρι και ευλογώντας με το δεξί. Ο Άγιος εικονίζεται μέσης ηλικίας με γκρίζα κόμη και πλατιά γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο.

Εικ. 144: Ολόσωμοι Άγιοι νότιου πεσσού.

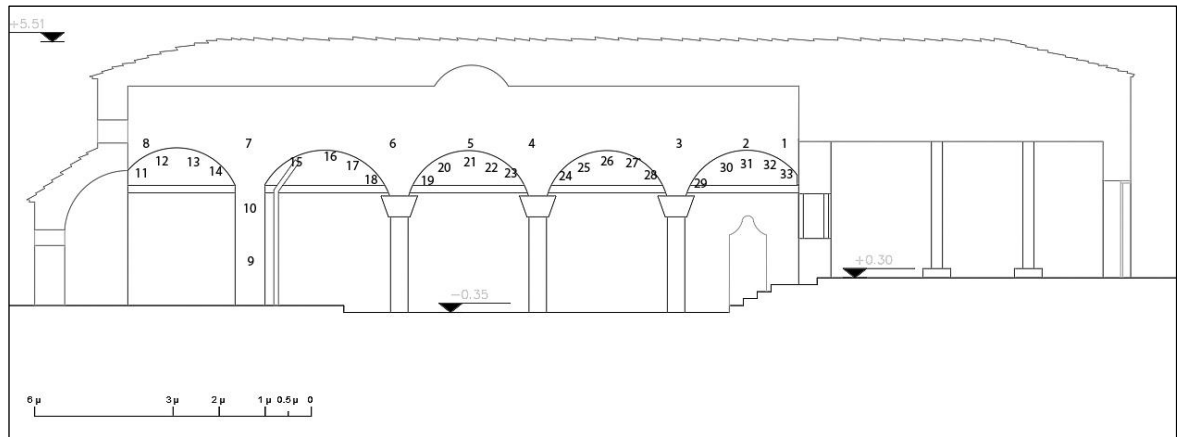
Άγιος Αμβρόσιος σε μετάλλιο (Πιν. 10)

Στους πεσσούς (Εικ. 145) πάνω από τους ολόσωμους Αγίους εικονίζονται Άγιοι στηθαίοι, προσανατολισμένοι προς το Ιερό. Στο ανατολικό μέτωπο του νότιου πεσσού, ιστορείται σε κυανό φόντο ο Άγιος Αμβρόσιος Μεδιολάνων, σε μέση ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο.

Εικ. 145: Άγιος Αμβρόσιος Μεδιολάνων.

3.2.7 Νότια τοξοστοιχία (βόρειο μέτωπο)

Εικ. 146: Νότια τοξοστοιχία, βόρειο μέτωπο Δ->Α.

Στην εικόνα 146 παρουσιάζεται το βόρειο μέτωπο της νότιας τοξοστοιχίας με την αρίθμηση της εικονογράφησης και ενώ στον πίνακα οι παραστάσεις.

1.	Προφήτης Ησαΐας	10.	Αγ. Παρθένιος Λαμφάκου	19.	Άγιος Πλάτων	28.	Άγιος Μαρτύριος
2.	Χερουβεΐμ	11.	Αγ. Αμφιλόχιος Ικονίου	20.	Άγιος Ειρήναρχος	29.	Άγιος Κέλσιος
3.	Ιωάννης ο Δαμασκηνός	12.	Άγιος Παύλος Ομολογητής	21.	Άγιος Πάμφιλος	30.	Άγιος Προτάσιος
4.	Ευαγγελιστής Μάρκος	13.	Άγιος Βασίλειος Αμάσειας	22.	Άγιος Σισίνιος	31.	Άγιος Γερβάσιος
5.	Άγιος Κεράμιος	14.	Άγ. Βούκολος Σμύρνης	23.	Άγιος Ονουσιφόρος	32.	Άγιος Ναζάριος
6.	Απόστολος Ιωάννης ο Ευαγγελιστής	15.	Αδιάγνωστος Άγιος	24.	Άγιος Πρόβος	33.	Άγιος Αναστάσιος
7.	Κυριακή του Παραλύτου	16.	Άγιος Λουκιανός	25.	Άγιος Τάραχος		
8.	Ιώμενος τον λεπρό	17.	Αδιάγνωστος Άγιος	26.	Άγιος Ανδρόνικος		
9.	Άγ. Γρηγόριος της Μεγάλης Αρμενίας	18.	Άγιος Αδριανός	27.	Άγιος Μαρκιανός		

Προφήτης Ησαΐας (Πιν. 1)

Ο προφήτης Ησαΐας («Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΣΑΙΑΣ») εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα, φορώντας ιμάτιο και χιτώνα. Στρέφεται προς τον δυτικό τοίχο και κρατά ανοικτό ειλητάριο στο δεξί του χέρι (Εικ. 147).

Εικ. 147: Προφήτης Ησαΐας.

Ιωάννης ο Δαμασκηνός (Πιν. 3)

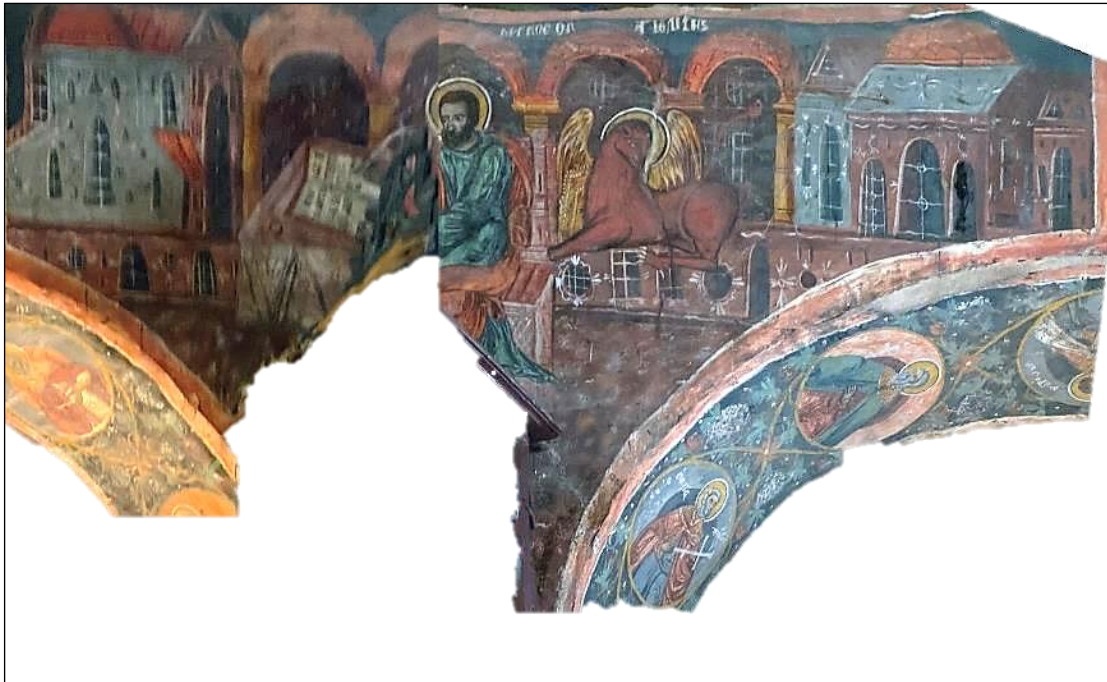
Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 148) εικονίζεται ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, με χιτώνα και καλύπτρα στο κεφάλι. Ο Άγιος, καθισμένος σε έδρανο χωρίς ερεισίνωτο και πατώντας σε υποπόδιο, γράφει με πένα σε ανοικτό Ευαγγέλιο. Απέναντί του Άγγελος, σε κάθοδο από άνοιγμα του ουρανού, φαίνεται να του υπαγορεύει. Η παράσταση ιστορείται σε αστικό τοπίο, με τρίκλιτη βασιλική, στοά και οικίες. Η παράσταση επιγράφεται «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ».

Εικ. 148: Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός.

Ευαγγελιστής Μάρκος (Πιν. 4)

Εικονίζεται κεντρικά της παράστασης (Εικ. 149), καθισμένος σε θρόνο με ερεισίνωτο, να γράφει με το δεξί χέρι σε κώδικα, ενώ συνοδεύεται από τον Λέοντα, που βρίσκεται πίσω του. Η παράσταση ιστορείται σε αστικό τοπίο, με θολοσκεπή κτήρια και τοξωτές καμάρες. Η επιγραφή της παράστασης είναι «ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ».

Εικ. 149: Ευαγγελιστής Μάρκος.

Άγιο Κεράμιο (Πιν. 5)

Το Άγιο Κεράμιο (Εικ. 150) φέρει προτομή του Χριστού με φωτοστέφανο, σε σκούρο φόντο, με ταινία διακοσμητική στο κάτω μέρος, ενώ έχει τρία πιασίματα στο άνω μέρος, σαν κρεμασμένο σε βέργα. Η επιγραφή της παράστασης είναι «ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΚΕΡΑΜΙΟΝ».

Εικ. 151: Άγιο Κεράμιο και Μανδήλιο.

Ευαγγελιστής Ιωάννης (Πιν. 6)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 152) εικονίζεται ο Ευαγγελιστής Ιωάννης σε ενόραση, να γράφει με το αριστερό χέρι σε κώδικα. Έχει την κεφαλή στραμμένη προς τα πίσω και το δεξί χέρι προς τα πάνω. Αναπαριστάται καθισμένος σε θρόνο με ερεισίνωτο, πατώντας σε υποπόδιο. Πίσω από τον Ιωάννη, ο αετός, το σύμβολό του, ενώ μπροστά του ο μαθητής του, Πρόχορος. Ως φόντο η παράσταση έχει αστικό τοπίο, με κτήρια και λιμάνι με πλεούμενα. Η παράσταση φέρει επιγραφή «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ».

Εικ. 152: Ευαγγελιστής Ιωάννης.

Κυριακή του Παραλύτου (Πιν. 7)

Στην παράσταση της Ίασης του παραλυτικού της **Βηθεσδά(;) (Εικ. 153)**, κινούμενοι από αριστερά, εικονίζονται οι μαθητές που ακολουθούν τον Χριστό. Ο Χριστός ευλογεί τον Παράλυτο, ο οποίος φέρει την κλίνη στους

ώμους του, δίπλα από ορθογωνική δεξαμενή. Η σκηνή διαδραματίζεται μπροστά από κτήριο με τρεις στοές, χωρίς σκεπή, ενώ μέσα φαίνεται ξαπλωμένη σε κρεβάτι η μορφή του Παράλυτου πριν την ίαση.

Εικ. 153: Η Κυριακή του Παράλυτου.

Ιώμενος τον λεπρό (Πιν. 8)

Η παράσταση βρίσκεται εντός του Ιερού Βήματος (Εικ. 63, σελ. 69).

Άγιος Γρηγόριος της Μεγάλης Αρμενίας (Πιν. 9)

Στο βόρειο μέτωπο του νότιου πεσσού εικονίζεται μετωπικός, ολόσωμος, κρατώντας Ευαγγέλιο στο αριστερό χέρι και ευλογώντας με το δεξί ο Άγιος Γρηγόριος της Μεγάλης Αρμενίας. Ο Άγιος ιστορείται μεγάλης ηλικίας με αραιή κόμη και πλατιά γκριζα γενειάδα.

Εικ. 154: Άγιος Γρηγόριος της Μεγάλης Αρμενίας.

Άγιος Παρθένιος Λαμψάκου (Πιν. 10)

Στους πεσσούς (Εικ. 155) πάνω από τους ολόσωμους Αγίους εικονίζονται Άγιοι στηθαίοι, προσανατολισμένοι προς το Ιερό. Στο βόρειο μέτωπο του νότιου πεσσού, ιστορείται σε ερυθρό φόντο ο Άγιος Παρθένιος Λαμψάκου με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με τα δύο χέρια.

Εικ. 155: Άγιος Παρθένιος Λαμψάκου.

Μορφές στο εσωράχιο (Πιν. 11-14)

Στο εσωράχιο της νότιας τοξοστοιχίας, μέσα στο Ιερό, εικονίζονται τέσσερις στηθαίοι Άγιοι σε μέταλλα (Εικ. 156). Όλοι φορούν αρχιερατικό σάκο, ευλογούν με το δεξί χέρι και κρατούν κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Από τα ανατολικά προς τα δυτικά εικονίζεται, σε ερυθρό φόντο, ο Άγιος Αμφιλόχιος Ικονίου (Πιν. 11) σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Έπειτα, σε κυανό φόντο, εικονίζεται ο Άγιος Παύλος ο Ομολογητής (Πιν. 12), σε μέση ηλικία, με καστανή κόμη και κοντή γενειάδα. Ακόμη, σε ερυθρό φόντο, εικονίζεται ο Άγιος Βασίλειος Αμάσειας (Πιν. 13) σε μεγάλη ηλικία. Ακολουθεί ο Άγιος Βούκολος Σμύρνης (Πιν. 14), ο οποίος εικονίζεται επίσης σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα.

Εικ. 156: Νότιο εσωράχιο.

Μορφές σε μετάλλια (Πιν. 15-33)

Στο δεύτερο εσωράχιο της νότιας τοξοστοιχίας, στον κυρίως ναό, εικονίζεται Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 15), στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος παριστάνεται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ στο δεξιό χέρι φέρει σταυρό.

Ο Άγιος Λουκιανός (Πιν. 16) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ στο δεξιό χέρι φέρει σταυρό.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 17) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο δεξιό χέρι κρατά σταυρό, ενώ το αριστερό βρίσκεται σε στάση δέησης.

Ο Άγιος Αδριανός (Πιν. 18) παριστάνεται στηθαίος και μετωπικός, σε κυανό φόντο. Ο Άγιος εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο δεξιό χέρι κρατά σταυρό, ενώ το αριστερό είναι σε στάση δέησης.

Εικ. 157: Δεύτερο εσωράχιο νότιας τοξοστοιχίας.

Ο Άγιος Πλάτων (Πιν. 19) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά διαγώνια σταυρό.

Ο Άγιος Ειρήναρχος (Πιν. 20) παριστάνεται στηθαίος και μετωπικός, σε κυανό φόντο. Ο Άγιος εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Πάμφιλος (Πιν. 21) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Σισίνιος (Πιν. 22) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, διαγώνια, σταυρό.

Ο Άγιος Ονησιφόρος (Πιν. 23) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, διαγώνια, σταυρό.

Εικ. 158: Τρίτο εσωράχιο νότιας τοξοστοιχίας.

Ο Άγιος Πρόβος (Πιν. 24) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος εικονίζεται σε μεγάλη ηλικία, με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, διαγώνια, σταυρό.

Ο Άγιος Τάραχος (Πιν. 25) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε μεγάλη ηλικία με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Ενδέχεται να κρατούσε σταυρό που δε σώζεται σήμερα.

Ο Άγιος Ανδρόνικος (Πιν. 26) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Η στάση του δεξιού χεριού είναι αυτή της δέησης.

Ο Άγιος Μαρκιανός (Πιν. 27) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε μεγάλη ηλικία με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο δεξιό χέρι κρατά σταυρό, ενώ στο αριστερό γραφίδα.

Ο Άγιος Μαρτύριος (Πιν. 28) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε μεγάλη ηλικία με λευκή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο αριστερό χέρι κρατά ζυγό, ενώ στο δεξιό σταυρό.

Εικ. 159: Τέταρτο εσωράχιο νότιας τοξοστοιχίας.

Ο Άγιος Κέλσιος (Πιν. 29) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο αριστερό χέρι φέρει σταυρό, ενώ με το δεξί κρατά το χιτώνα του.

Ο Άγιος Προτάσιος (Πιν. 30) παριστάνεται στηθαίος και μετωπικός, σε κυανό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή.

Ο Άγιος Γερβάσιος (Πιν. 31) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο αριστερό χέρι φέρει σταυρό.

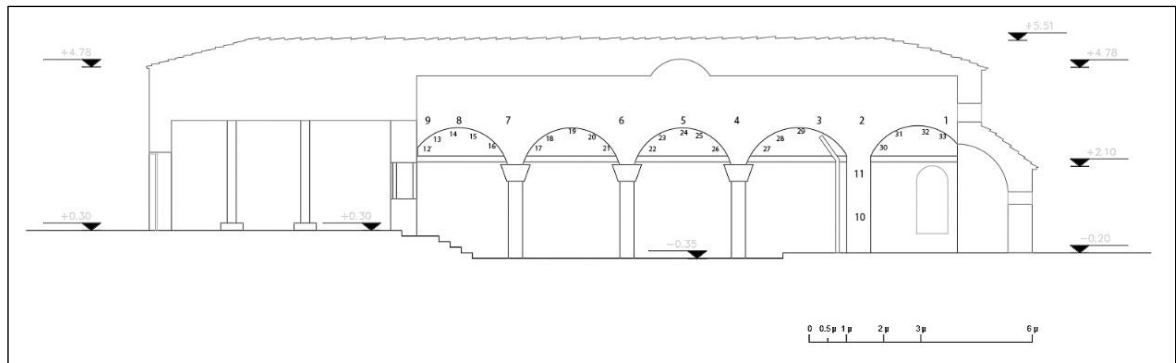
Ο Άγιος Ναζάριος (Πιν. 32) παριστάνεται στηθαίος και μετωπικός, σε κυανό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή.

Ο Άγιος Αναστάσιος (Πιν. 33) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια φέρει, διαγώνια, σταυρό.

Εικ. 160: Πέμπτο εσωράχιο νότιας τοξοστοιχίας.

3.2.8 Βόρεια τοξοστοιχία (νότιο μέτωπο)

Εικ. 161: Βόρεια τοξοστοιχία, νότιο μέτωπο Α->Δ.

Στην εικόνα 161 εμφανίζεται το νότιο μέτωπο της βόρειας τοξοστοιχίας με αρίθμηση της εικονογράφησης και στον πίνακα οι αντίστοιχες παραστάσεις.

1.	Κυριακή της Σαμαρείτιδος	10.	Αγ. Γρηγόριος ο Αναγνώστης	19.	Άγιος Λουκιλλιανός	28.	Άγιος Γόρδελος
2.	Ίαση του τυφλού	11.	Αγ. Ταράσιος Κων/πόλεως	20.	Άγιος Αγαθόνικος	29.	Άγιος Λούππος
3.	Χερουβείμ	12.	Άγιος Γόρδιος	21.	Άγιος Ευλάμπιος	30.	Αδιάγνωστος Άγιος
4.	Ευαγγελιστής Λουκάς	13.	Άγιος Νεόφυτος	22.	Άγιος Νικηφόρος	31.	Άγιος Κλήμης Άγκυρας
5.	Άγιο Μανδήλιο	14.	Άγιος Φλώρος	23.	Άγιος Ουάρος	32.	Άγιος Ιωσήφ ο Πρεσβύτερος
6.	Ευαγγελιστής Ματθαίος	15.	Άγιος Λαύρος	24.	Άγιος Μώκιος	33.	Άγιος Επιφάνειος
7.	Προφήτης Δαβίδ	16.	Άγιος Βονιφάτιος	25.	Άγιος Ονώριος		
8.	Εξαπτέρυγα	17.	Άγιος Αιμιλιανός	26.	Άγιος Μαύρος		
9.	Προφήτης Σολομώντας	18.	Άγιος Ακάκιος	27.	Αδιάγνωστος Άγιος		

Κυριακή της Σαμαρείτιδος (Πιν. 1)

Η παράσταση βρίσκεται εντός του Ιερού Βήματος και έχει αναλυθεί παραπάνω (Εικ. 62, σελ 68).

Ίαση του Τυφλού (Πιν. 2)

Η παράσταση (Εικ. 162) εξελίσσεται σε υπαίθριο χώρο με δενδρύλλια. Στο κέντρο της παράστασης εικονίζεται ο Χριστός, ο οποίος με το αριστερό χέρι κρατά ανοικτό ειλητάριο, ενώ με το δεξί χέρι ακουμπά το πρόσωπο του Τυφλού, ο οποίος στηρίζεται σε μπαστούνι και γέρνει ελαφρά προς το μέρος του Χριστού. Τον Χριστό ακολουθούν οι μαθητές, με τον Πέτρο μπροστά από τους υπόλοιπους, να κρατά ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. 162: Η Ίαση του Τυφλού.

Ευαγγελιστής Λουκάς (Πιν. 4)

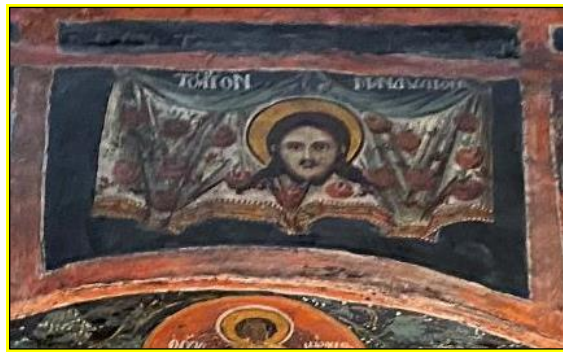
Στην παράσταση (Εικ. 163), η οποία λαμβάνει χώρα σε αστικό τοπίο, με πολυώροφα κτήρια ιστορείται ο Ευαγγελιστής Λουκάς, καθισμένος σε θρόνο με πλούσια διακοσμημένο ερεισίνωτο, πατώντας σε υποπόδιο. Ο Άγιος αναπαριστάται να ζωγραφίζει τη φορητή εικόνα της Παναγίας. Στο βάθος εικονίζεται το σύμβολό του και από πίσω άγγελος με ανοικτό ειλητάριο.

Εικ. (163): Ευαγγελιστής Λουκάς.

Άγιο Μανδήλιο (Πιν. 5)

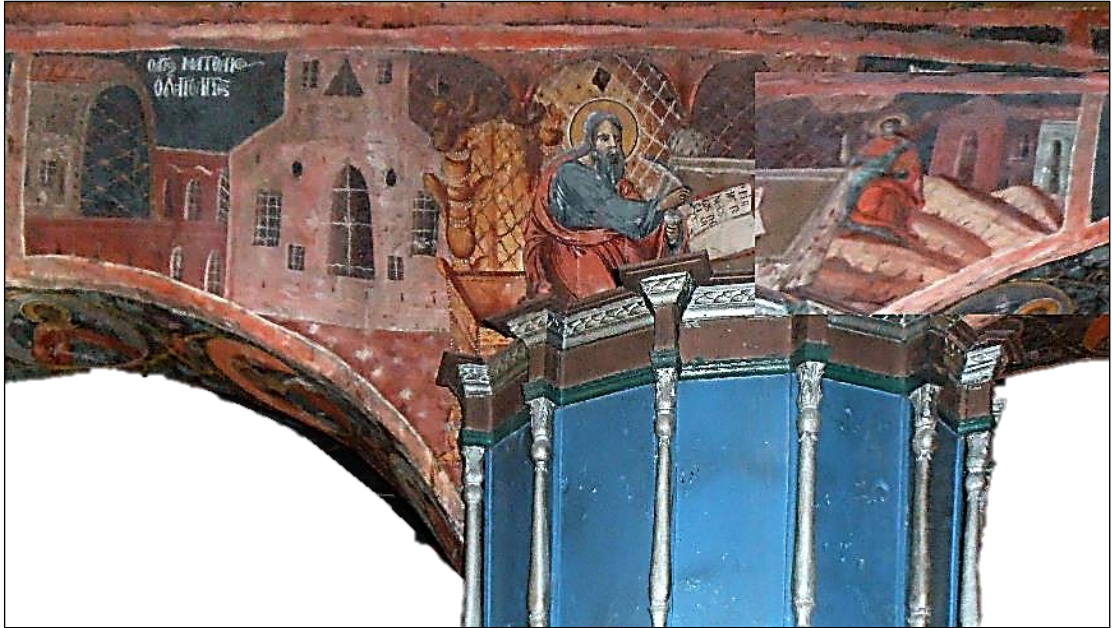
Το Άγιο Μανδήλιο φέρει προτομή του Χριστού με φωτοστέφανο, σε ανοιχτό φόντο, με καρπούς ροδιού. Η επιγραφή της παράστασης είναι «ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΜΑΝΔΥΛΙΟΝ» (Εικ. 164).

Εικ. 164: Άγιο Μανδήλιο.

Ευαγγελιστής Ματθαίος (Πιν. 6)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 165) εικονίζεται ο Ευαγγελιστής Ματθαίος, καθισμένος σε έδρανο χωρίς ερεισίνωτο. Ο Άγιος γράφει σε κώδικα, επάνω σε αναλόγιο. Μπροστά του αναπαριστάται Άγγελος με χειρονομία λόγου. Η παράσταση φέρει επιγραφή «Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ» και ως φόντο έχει αστικά κτήρια.

Εικ. 165: Ευαγγελιστής Ματθαίος.

Προφήτης Δαβίδ (Πιν. 7)

Κεντρικά της παράστασης (Εικ. 167) εικονίζεται ο Προφήτης Δαβίδ, εστεμμένος και με βασιλική ενδυμασία. Ο Προφήτης κάθεται σε θρόνο με ερεισίνωτο, πατά σε υποπόδιο και κρατά πένα, έχοντας μπροστά του ανοικτό κώδικα σε έδρα. Όπως και στην παράσταση του Αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού, Άγγελος υπαγορεύει τα γραφόμενα. Η παράσταση έχει ως φόντο αστικά κτήρια, ναούς και οικίες. Η επιγραφή της παράστασης είναι «Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΔΑΒΙΔ».

Εικ. 167: Προφήτης Δαβίδ.

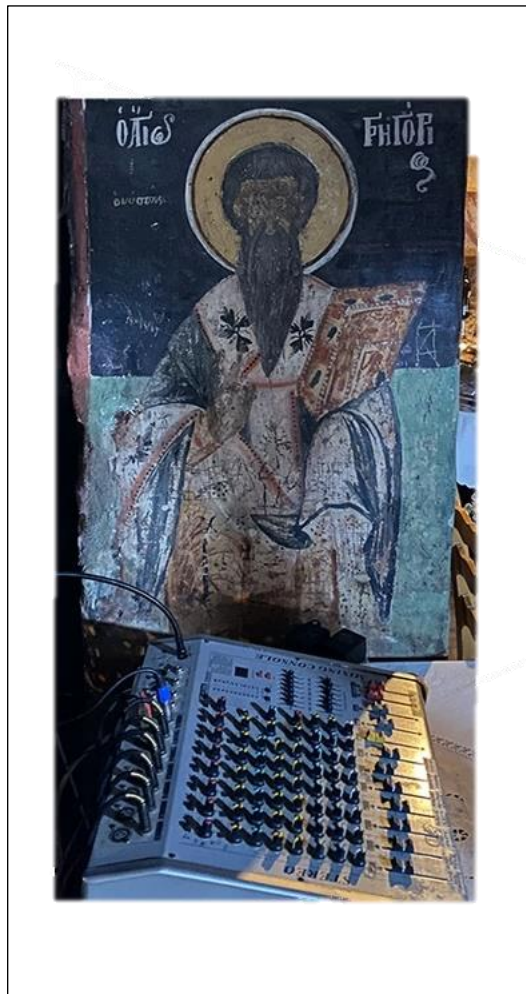
Εικ. 168: Ο Προφήτης Σολομώντας.

Προφήτης Σολομώντας (Πιν. 9)

Ο Προφητάνακτας Σολομώντας («Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΣΟΛΟΜΩΝ») εικονίζεται στραμμένος προς τον δυτικό τοίχο, σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φέρει στέμμα, ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά ανοικτό ειλητάριο με το αριστερό χέρι (Εικ. 168).

Άγιος Γρηγόριος ο Αναγνώστης (Πιν. 10)

Στο νότιο μέτωπο του βόρειου πεσσού (Εικ. 169) εικονίζεται ολόσωμος και μετωπικός ο Άγιος Γρηγόριος ο Αναγνώστης, ο οποίος ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το καλυμμένο αριστερό. Ο Άγιος ιστορείται ως μέσης ηλικίας με γκρίζα κόμη και μακριά τριγωνική γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο.

Εικ. 169: Ο Άγιος Γρηγόριος ο Αναγνώστης.

Άγιος Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως (Πιν. 11)

Στο νότιο μέτωπο του βόρειου πεσσού εικονίζεται, σε κυανό φόντο, ο Άγιος Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως (Εικ. 170), σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκο και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με τα δύο χέρια.

Εικ. 170: Ο Άγιος Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως.

Μορφές σε μετάλλια (Πιν. 12-29)

Από το δυτικό προς τον ανατολικό τοίχο, στα εσωράχια των τόξων, εικονίζονται Άγιοι σε μετάλλια. Στο πρώτο εσωράχιο, σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός, ο Άγιος Γόρδιος (Πιν. 12). Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή.

Ο Άγιος Νεόφυτος (Πιν. 13) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος εικονίζεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Φλώρος (Πιν. 14) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Το δεξί χέρι είναι σε στάση δέησης, ενώ στο αριστερό, ίσως κρατά ερυθρό σταυρό.

Ο Άγιος Λαύρος (Πιν. 15) εικονίζεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατά, διαγώνια, σταυρό.

Ο Άγιος Βονιφάτιος (Πιν. 16) ιστορείται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Το δεξί χέρι είναι σε στάση δέησης, ενώ στο αριστερό, ίσως κρατά ερυθρό σταυρό.

Εικ. 171: Πρώτο εσωράχιο βόρειας τοξοστοιχίας.

Ο Άγιος Αιμιλιανός (Πιν. 17) παριστάνεται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στο δεξί χέρι κρατά σταυρό, παράλληλα με το έδαφος.

Ο Άγιος Ακάκιος (Πιν. 18) εικονίζεται στηθαίος και μετωπικός, σε ερυθρό φόντο. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Φέρει σταυρό στο αριστερό, καλυμμένο, χέρι και έχει το δεξί σε στάση ευλογίας.

Ο Άγιος Λουκιλλιανός (Πιν. 19) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια φέρει διαγώνια σταυρό.

Ο Άγιος Αγαθόνικος (Πιν. 20) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Φέρει σταυρό στο, καλυμμένο, δεξί χέρι και έχει το αριστερό σε στάση δέησης.

Ο Άγιος Ευλάμπιος (Πιν. 21) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Εικ. 172: Δεύτερο εσωράχιο βόρειας τοξοστοιχίας.

Ο Άγιος Νικηφόρος (Πιν. 22) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Ουάρος (Πιν.23) ιστορείται σε κυανό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Μώκιος (Πιν. 24) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και

γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει σταυρό, παράλληλα με το έδαφος.

Ο Άγιος Ονώριος (Πιν. 25) ιστορείται σε κυανό φόντο. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Πιθανόν να κρατούσε διαγώνια σταυρό.

Ο Άγιος Μαύρος (Πιν. 26) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Πιθανόν να κρατούσε διαγώνια σταυρό.

Εικ. 173: Τρίτο εσωράχιο βόρειας τοξοστοιχίας.

Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 27) εικονίζεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος ιστορείται σε ώριμη ηλικία, με καστανή κόμη και γενειάδα. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Γόρδελος (Πιν. 28) ιστορείται σε κυανό φόντο. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Ο Άγιος Λούππος (Πιν. 29) παριστάνεται σε ερυθρό φόντο, στηθαίος και μετωπικός. Ο Άγιος παριστάνεται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη. Φορά χιτώνα, ιμάτιο και στέμμα στην κεφαλή. Στα χέρια κρατάει, παράλληλα με το έδαφος, σταυρό.

Εικ. 174: Τέταρτο εσωράχιο βόρειας τοξοστοιχίας.

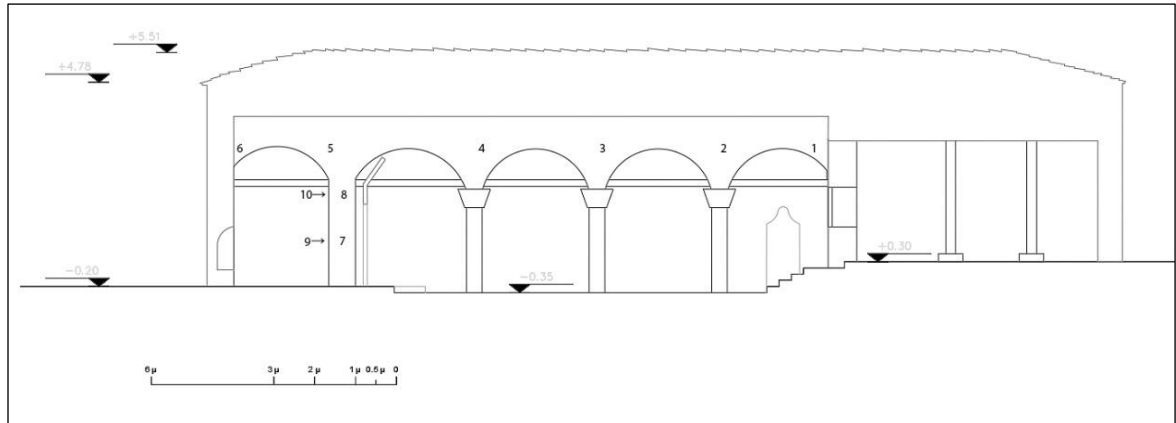
Μορφές σε μετάλλια (Πιν. 30-33)

Στο εσωράχιο της βόρειας τοξοστοιχίας, μέσα στο Ιερό, εικονίζονται τέσσερις Άγιοι στηθαίοι και μετωπικοί σε μετάλλια (Εικ. 175). Αρχικά, από τα ανατολικά προς τα δυτικά, εικονίζεται σε ερυθρό φόντο Αδιάγνωστος Άγιος (Πιν. 30), μέσης ηλικίας, με γκριζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος ιστορείται φορώντας αρχιερατικό σάκο και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με τα δύο χέρια. Έπειτα, εικονίζεται, σε κυανό φόντο, ο Άγιος Κλήμης Άγκυρας (Πιν. 31) σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και μακριά γενειάδα. Ο Άγιος ιστορείται με αρχιερατική ενδυμασία, ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Επίσης, σε ερυθρό φόντο, ιστορείται ο Άγιος Ιωσήφ ο Πρεσβύτερος (Πιν. 32), σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό, φορώντας αρχιερατικό σάκο. Τέλος, σε κυανό φόντο, ιστορείται ο Άγιος Επιφάνειος (Πιν. 33) σε μεγάλη ηλικία, με γκριζα κόμη και γενειάδα. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό.

Εικ. 175: Βόρειο εσωράχιο ιερού.

3.2.8 Βόρεια τοξοστοιχία (βόρειο μέτωπο)

Εικ. 176: Βόρεια τοξοστοιχία, βόρειο μέτωπο Δ->Α.

Στην εικόνα 176 παρουσιάζεται κατά μήκος τομή του ναού στην οποία παρουσιάζεται το βόρειο μέτωπο της βόρειας τοξοστοιχίας με την αρίθμηση της εικονογράφησης. Στον επόμενο πίνακα η παραπάνω αρίθμηση αντιστοιχίζεται με τις παραστάσεις που θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν στη συνέχεια.

1.	Προφήτης Ζαχαρίας	4.	Μαρτύριο του Αγ. Θεοδώρου Τήρωνος	7.	Αδιάγνωστος Άγιος Θεσσαλονίκης	10.	Άγιος Αντύπας Περγάμου
2.	Μαρτύριο του Αγίου Γεωργίου	5.	Ιώμενος τον δαιμονιζόμενον εν τη συναγωγή	8.	Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντινού		
3.	Μαρτύριο του Αγ. Δημητρίου	6..	Ο Χριστός Ιώμενος τον δαιμονιζόμενον τυφλών	9.	Άγιος Γρηγόριος ο Νεοκαισαρείας		

Προφήτης Ζαχαρίας (Πιν. 1)

Ο προφήτης Ζαχαρίας (« ο προφήτης ζαχαρίας») ιστορείται σε νεαρή ηλικία, με καστανή κόμη, στραμμένος προς τον κυρίως ναό. Φορά ιμάτιο και χιτώνα, ενώ κρατά ανοικτό ειλητάριο στο δεξί χέρι (Εικ. 177).

Εικ. 177: Προφήτης Ζαχαρίας.

Μαρτύριο Αγίου Γεωργίου (Πιν. 2)

Η παράσταση (Εικ. 178) ιστορεί το μαρτύριο του Αγίου Γεωργίου σε τρεις διαφορετικές φάσεις. Στην πρώτη, στα αριστερά της παράστασης, αναπαριστάται ο Άγιος απέναντι στο Διοκλητιανό, που παρουσιάζεται ένθρονος και εστεμμένος, να επιδέχεται κρίση για την πίστη του, συνοδευόμενος από στρατιώτες. Κεντρικά, χαμηλά της παράστασης, εικονίζεται ο άγιος Γεώργιος υπό κράτηση, να συνομιλεί με πιστό. Δεξιά, εικονίζεται η καρατόμηση του Αγίου, που δέχεται την ποινή από

στρατιώτη με ξίφος. Η παράσταση φέρει την επιγραφή «ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ».

Εικ. 178: Μαρτύριο Αγίου Γεωργίου.

Μαρτύριο Αγίου Δημητρίου (Πιν. 3)

Στην παράσταση αυτή (Εικ. 179) ιστορείται το μαρτύριο του Αγίου Δημητρίου. Η εξέλιξη της παράστασης έχει τρεις φάσεις. Στην πρώτη, δεξιά, εικονίζεται η κρίση του Αγίου, που συνοδεύεται από στρατιώτες, από τον Διοκλητιανό, ο οποίος εικονίζεται μπροστά από παλάτι, εστεμμένος, ένθρονος και πατώντας σε υποπόδιο. Κεντρικά της παράστασης αναπαριστάται ο Άγιος φυλακισμένος. Τέλος, αριστερά της παράστασης, εικονίζεται η εκτέλεση του Αγίου από λογχοφόρους στρατιώτες, μέσα σε καμαροσκεπές κτήριο.

Εικ. 179: Μαρτύριο Αγίου Δημητρίου.

Μαρτύριο Αγίου Θεοδώρου Τήρωνος (Πιν. 4)

Η παράσταση (Εικ. 180) ιστορεί το μαρτύριο του Άγιου Θεόδωρου του Τήρωνος και είναι χωρισμένη σε τρία διαφορετικά επεισόδια. Αρχικά, στα δεξιά, εικονίζεται ο Άγιος έφιππος, με μακριά λόγχη, να μάχεται τον δράκο μέσα σε σπήλαιο, φορώντας στρατιωτική ενδυμασία. Ακόμη, αριστερά της παράστασης, ο Άγιος, συνοδευόμενος από φρουρά, δικάζεται από τον αυτοκράτορα. Τέλος, κεντρικά της παράστασης, εικονίζεται ο Άγιος στο μαρτύριό του να κρατάται πάνω από την πυρά από τους δύο βασανιστές του. Η παράσταση επιγράφεται ως «*MARTYΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΤΥΡΩΝΟΣ*».

Εικ. 180: Μαρτύριο Άγιου Θεόδωρου Τήρωνος.

Ιώμενος τον Δαιμονιζόμενον εν τη Συναγωγή (Πιν. 5)

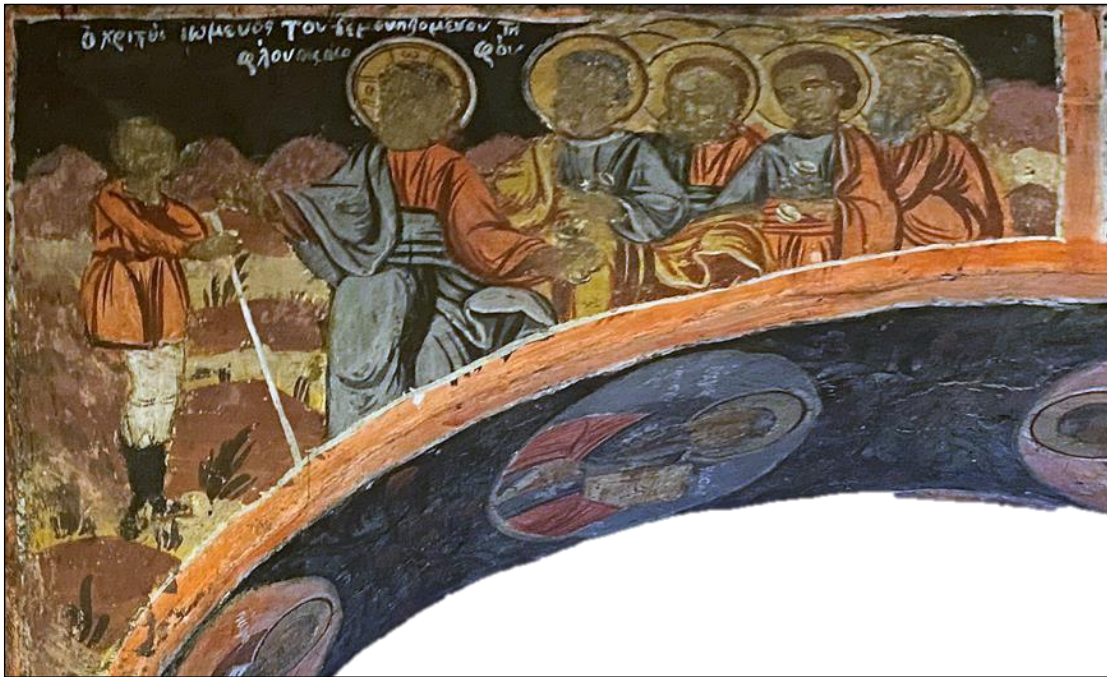
Κεντρικά στη σκηνή (Εικ. 181) ο Χριστός, με προτεταμένο το δεξί χέρι σε στάση ευλογίας, κινείται προς τον Δαιμονισμένο, ο οποίος στέκεται εκτός ισορροπίας, με μπαστούνι στο δεξί χέρι. Ο Δαιμονισμένος εικονίζεται με ιμάτιο τυλιγμένο στους γοφούς και αριστερά του όμιλος Ιουδαίων, που παρακολουθούν το θαύμα. Δεξιά του Χριστού εικονίζονται οι Απόστολοι. Η σκηνή λαμβάνει χώρα μπροστά από σύμπλεγμα κτηρίων.

Εικ. 181: Ιώμενος τον Δαιμονιζόμενον εν τη Συναγωγή.

Ο Χριστός Ιώμενος τον δαιμονιζόμενον τυφλό (Πιν. 6)

Σε πρώτο πλάνο ο Χριστός με ανοικτά τα χέρια, δεξιά του ο Τυφλός που στηρίζεται σε μπαστούνι, και αριστερά του οι μαθητές. Η παράσταση (Εικ. 182) εξελίσσεται μπροστά από βραχώδες τοπίο.

Εικ. 182: Ο Χριστός Ιώμενος τον Δαιμονιζόμενον τυφλό.

Αδιάγνωστος Άγιος και Άγιος Γρηγόριος (Πιν. 7, 9)

Στο ανατολικό μέτωπο του βόρειου πεσσού (εικ. 183), εικονίζεται ολόσωμος και μετωπικός αδιάγνωστος Άγιος εκ Θεσσαλονίκης (Πιν. 7). Ο Άγιος είναι μέσης ηλικίας, με καστανή κόμη και τριγωνική γενειάδα, εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να φορά αρχιερατικό σάκο. Ακόμη ιστορείται ολόσωμος ο Άγιος Γρηγόριος ο Νεοκαισάρειας (Πιν. 9), μετωπικός, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο με το καλυμμένο αριστερό χέρι και ευλογώντας με το δεξί. Ο Άγιος ιστορείται ως μεγάλης ηλικίας με άσπρη κόμη και μακριά γενειάδα φορώντας αρχιερατικό σάκκο.

Εικ. 183: Ο Άγιος Γρηγόριος Νεοκαισαρείας και ο Αδιάγνωστος Άγιος εκ Θεσσαλονίκης.

Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντινού και Άγιος Αντύπας Περγάμου (Πιν. 8, 10)
 Στο βόρειο μέτωπο του βόρειου πεσσού (Εικ. 184) εικονίζεται, σε κυανό φόντο, ο Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντινού (Πιν. 8), σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκκο. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό. Στο ανατολικό μέτωπο του βόρειου πεσσού, σε ερυθρό φόντο, εικονίζεται ο Άγιος Αντύπας Περγάμου (Πιν. 10), σε μεγάλη ηλικία, με γκρίζα κόμη και γενειάδα, φορώντας αρχιερατικό σάκκο. Ο Άγιος εικονίζεται να ευλογεί με το δεξί χέρι και να κρατά κλειστό Ευαγγέλιο με το αριστερό.

Εικ. 184: Ο Άγιος Αντύπας Περγάμου και ο Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντινού.

3.3 Γραπτά Κοσμήματα

Γραπτά κοσμήματα συναντώνται με τη μορφή ανάγλυφων φύλλων στα κιονόκρανα. Επίσης, στους κίονες κάτω από τα κιονόκρανα, όπου, σε ρομβοειδές μοτίβο, παρατηρούνται φυλλόσχημες διατάξεις, με ερυθρούς καρπούς ροδιού στο κέντρο και ερυθρά άνθη στις γωνίες των ρόμβων. Ακόμη, σε κάποια από τα μέτωπα των τόξων, εκεί που εικονίζονται οι προφήτες, υπάρχουν παράλληλες κυματοειδείς γραμμές σε εναλλαγές χρωμάτων, που σχηματίζουν τρίγωνα σε απομίμηση νερών μαρμάρου. Επιπλέον, επάνω από τις παραστάσεις των μετώπων της τοξοστοιχίας, εμφανίζεται ελισσόμενη άμπελος με σταφύλια. Συν τοις άλλοις, στο άνω μέτωπο των εσοχών των ανοιγμάτων, εμφανίζονται παράλληλες κυματοειδείς γραμμές, σε εναλλαγές χρωμάτων, που σχηματίζουν τρίγωνα σε απομίμηση νερών μαρμάρου. Στο μέτωπο, πάνω από κάποια ανοιγμάτα, παρατηρούνται μίσχοι με ερυθρούς καρπούς ροδιού και δύο Χερουβείμ. Στα διάκενα των μεταλλίων εμφανίζονται άνθη με συμμετρικούς φυλλοφόρους κλάδους και κρινόσχημα άνθη, κόκκινα στο ιερό και λευκά στον κυρίως ναό. Στα διάκενα των μεταλλίων, στα εσωράχια των τόξων, αναπτύσσονται έντονα τονισμένοι ανθοφόροι βλαστοί, που περνούν χιαστί από τα μέταλλα.

3.4 Τεχνοτροπικές Παρατηρήσεις

Κατόπιν της εξέτασης των τοιχογραφιών του ναού Γεννέσιου της Θεοτόκου, φαίνεται πως στην εικονογράφηση του ναού υπήρξε συμμετοχή περισσότερων του ενός ζωγράφου, δεδομένου ότι εντοπίστηκαν ανομοιομορφίες σε ορισμένες μορφές και επιγραφές.

Οι συνθέσεις του ναού, λόγω και του μήκους του, αναπτύσσονται με τονισμένη την οριζόντια ανάπτυξη σε ορθογώνιους πίνακες, που ταξινομούνται σε σειρές, μέσω διαχωριστικών κόκκινων ταινιών. Επίσης, παρατηρείται επάρκεια μορφών στις περισσότερες σκηνές, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις αφιερωμένες στη Θεοτόκο παραστάσεις, που εικονίζονται στο μεσαίο κλίτος του δυτικού τοίχου.

Το κτηριακό βάθος επιτυγχάνεται με ποικιλία αρχιτεκτονικών μορφών, άλλες μη πραγματικές, όπως τα κτήρια με τις συνεχόμενες καμάρες και άλλες ρεαλιστικές, όπως κτήρια τρουλαία, τρίκλιτες βασιλικές, διώροφα κτήρια και αμυντικά - οχυρωμένα κτίσματα.

Το φυσικό τοπίο ξεχωρίζει μέσω της χρωματικής του διαφοροποίησης, συμβάλλοντας στο να αποδοθεί το βάθος των παραστάσεων. Το μπλε χαρακτηρίζει το φόντο των συνθέσεων χωρίς κάποιο κόσμημα, με εξαίρεση τις παραστάσεις των μάγων στους οίκους του Ακάθιστου Ύμνου, στις οποίες εικονίζεται το άστρο. Χαρακτηριστικό είναι το τοπίο με της κλιμακωτές κορυφές και οι λόφοι με κυματιστή ανάπτυξη. Η βλάστηση είναι παρούσα, αλλά αραιή και χαμηλή.

Οι μορφές στις συνθέσεις αναπτύσσονται στο ίδιο συνήθως επίπεδο, ομαδοποιημένες, με την κυρίαρχη μορφή να προπορεύεται. Οι μορφές αποδίδονται πατώντας σταθερά στη γη, με φυσιολογικές αναλογίες. Τα πρόσωπα παριστάνονται ωοειδή κατά πλειοψηφία, έχοντας μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια, ελαφρώς καμπυλωτά φρύδια που ενώνονται με τη βάση της μύτης, αυτιά ως μικρά ημικύκλια και κόμη χωρίς ιδιαίτερη λεπτομέρεια. Η επιδερμίδα των μορφών έχει σκούρες καστανές

αποχρώσεις, με αυτές των περιγραμμάτων να είναι ελαφρώς πιο σκούρες. Παρόμοια απόχρωση, αν και σε μεγαλύτερη ποσότητα χρώματος, έχουν τα χείλη, τα εξέχοντα σημεία των οποίων είναι φωτισμένα. Έντονη σκίαση εφαρμόσθηκε στο κάτω μέρος της μύτης και του κάτω χείλους, προς το πηγούνι, ενώ έντονη σκίαση παρατηρείται και κάτω από τα μάτια.

Τα ενδύματα στις παραστάσεις παρουσιάζουν έντονες πτυχώσεις, σε μια προσπάθεια απόδοσης της πλαστικότητας. Κυρίαρχα ενδύματα είναι το ιμάτιο και ο χιτώνας, ο αρχιερατικός σάκος, τα πολυσταύρια ωμοφόρια και η στρατιωτική ενδυμασία, με μεταλλικούς ή φολιδωτούς θώρακες.

Η παλέτα του ζωγράφου εφαρμόζει έντονα χρώματα, σε αποχρώσεις του μπλε, του πράσινου, του κόκκινου, του ροδαλού, του κίτρινου, του βυσσινί, του λευκού και του καφέ.

Η ελλιπής μόρφωση του ζωγράφου, του αρχικού ή των επόμενων που επενέβησαν, έχει ως αποτέλεσμα πολλές επιγραφές να είναι δυσανάγνωστες ή ανορθόγραφες, αποδίδοντας τον προφορικό λόγο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.1 Αιτίες πρόκλησης φθορών των τοιχογραφιών

Οι παράγοντες μεταβολής των τοιχογραφιών ενός μνημείου, δρουν συνδυαστικά και συνίστανται σε μηχανικές καταπονήσεις, διακυμάνσεις του μικροκλίματος, νεότερες επεμβάσεις και ανθρώπινη δραστηριότητα.

α. Μηχανικές καταπονήσεις σε ένα μνημείο επιφέρει, πρωτίστως, η σεισμική δραστηριότητα της περιοχής. Οι σεισμικές δονήσεις ασκούν σ' ένα μνημείο εφελκυστικές και διατρητικές τάσεις και θέτουν, μέσω των θεμελίων, το σύνολο της κατασκευής, φέροντα και μη στοιχεία, σε κίνηση. Σεισμοί μικρής έντασης, που δε μπορούν να βλάψουν τον φέροντα οργανισμό, μπορούν να προκαλέσουν διάφορες φθορές και σε ορισμένες περιπτώσεις δύναται να οδηγήσουν έως και στην κατάρρευση του κτηρίου. Τα κονιάματα, κατ' εξοχήν ψαθυρά υλικά, εμφανίζουν μειωμένες αντοχές σε σύγκριση με τα δομικά υλικά. Οι επιπτώσεις της σεισμικής δραστηριότητας είναι προσθετικές και εξαρτώνται από την τεχνολογία κατασκευής των υλικών και την κατάσταση διατήρησής τους³⁴.

Η Ελλάδα, με βάση τα στατιστικά στοιχεία, παρουσιάζει έντονη σεισμικότητα και κατέχει την πρώτη θέση στη Μεσόγειο και την Ευρώπη και την έκτη θέση σε παγκόσμιο επίπεδο, μετά την Ιαπωνία, τις Νέες Εβρίδες, το Περού, τα νησιά Σολομώντα και τη Χιλή. Η Ελλάδα έχει 157 ενεργά σεισμικά ρήγματα, τα οποία έχουν δώσει κατά καιρούς 570 σεισμούς μεγαλύτερους των έξι (6) βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ, εκ των οποίων οι 20 σημειώθηκαν στη Ζάκυνθο, οι 17 στην Κεφαλονιά και οι 16 στη Λευκάδα, αναδεικνύοντας το Ιόνιο ως την πιο σεισμογενή περιοχή της Ελλάδας.

³⁴ Β. Λαμπρόπουλος, *Φθοροποιοί Παράγοντες, Περιβαλλοντικές Παράμετροι*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Σχολή Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Αθήνα, 2006

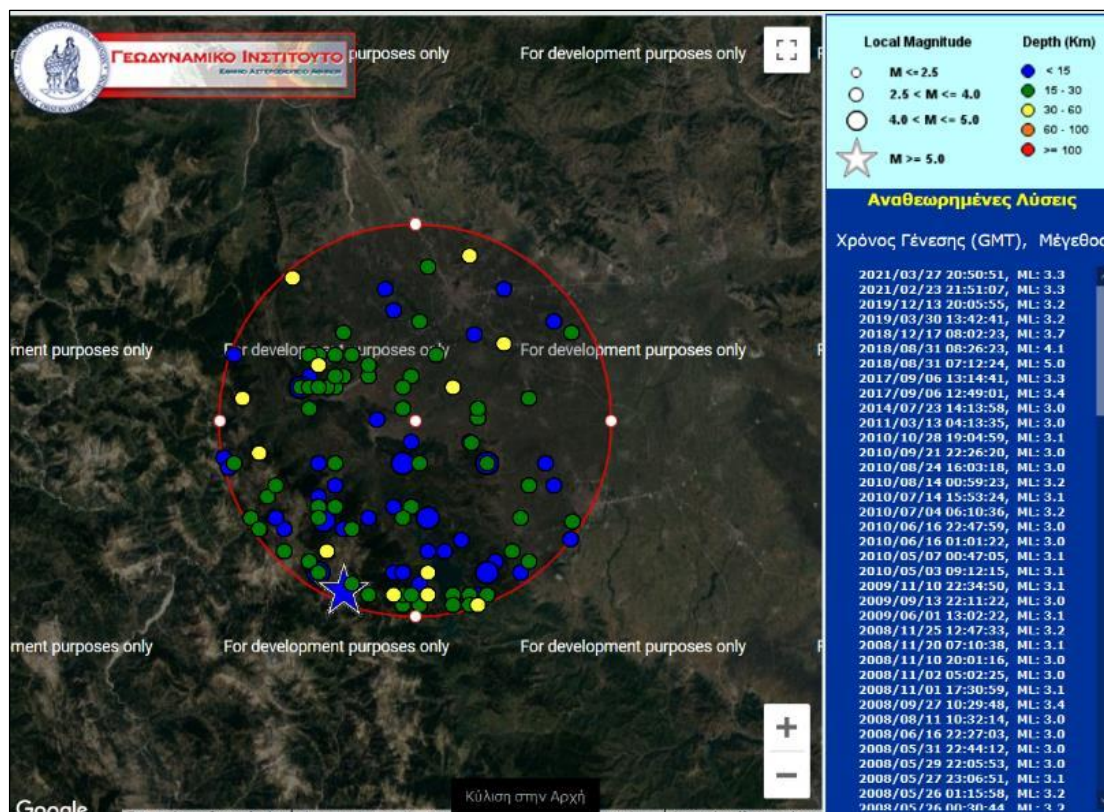
Στην ευρύτερη περιοχή του νομού Καρδίτσας, ο σεισμός του 1954 στους Σοφάδες είναι ο πιο ισχυρός που έχει καταγραφεί. Ο σεισμός των Σοφάδων (30 Απριλίου 1954, 13:02:36) ήταν λίαν ισχυρός, εκτιμώμενου μεγέθους επτά (7) Ρίχτερ, έγινε δε αισθητός σε όλη την Ελλάδα. Προκάλεσε σοβαρές βλάβες στους νομούς Καρδίτσας, Λάρισας, Τρικάλων, Φθιώτιδας, Μαγνησίας και Ευρυτανίας. Συνολικά, 25 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και 177 τραυματίστηκαν. Καταστράφηκαν ολοσχερώς 6.599 οικοδομήματα, 9.154 υπέστησαν σοβαρές βλάβες και άλλα 12.920 ελαφρές. Παρατηρήθηκαν εδαφικές διαρρήξεις σε διάφορα μέρη. Η σημαντικότερη ζώνη εδαφικών διαρρήξεων ήταν αυτή στην Εκκάρρα, η οποία είχε μήκος 5χλμ. και διεύθυνση Β-ΒΔ. Ο σεισμός του 1954 κατατάσσεται στην δέκατη τρίτη θέση της λίστας των πιο ισχυρών σεισμών στον ελλαδικό χώρο³⁵.

Στον χάρτη που ακολουθεί απεικονίζεται η σεισμική δραστηριότητα που παρατηρήθηκε μεταξύ των ετών 1966 στην περιοχή με κέντρο το Συκεώνα και σε απόσταση 20 χιλιομέτρων από αυτόν (Εικ. 185). Η συγκεκριμένη επιλογή απόστασης δεν μπορεί να αποκλείσει την πιθανότητα να έχει επηρεαστεί το μνημείο από σεισμούς που είχαν επίκεντρο πιο μακριά.

Εντοπίζονται δύο σεισμοί άνω των 5 ρίχτερ (στις 31 Αυγούστου 2018, με βάθος 10χλμ και επίκεντρο 26,5χλμ, ΔΝΔ της Καρδίτσας και στις 4 Μαΐου του 1966, με βάθος 10χλμ και επίκεντρο 31,2χλμ, ΑΒΑ της Άρτας), καθώς και ένας ακόμη, που πλησίασε τα 4.7 ρίχτερ (στις 6 Φεβρουαρίου 2020, με βάθος 10χλμ και επίκεντρο 40.6 χμ, Α της Άρτας)³⁶.

³⁵ <https://www.sofades.net/?page=4>, 10-01-2022.

³⁶ <http://www.gein.noa.gr/el/seismikotita/xartes>, 10-01-2022

Εικ. 185: Σεισμογραφικές διακυμάνσεις της εν λόγω περιοχής.

β. Οι διακυμάνσεις του μικροκλίματος ενός μνημείου επηρεάζουν σημαντικά την πορεία ωρίμανσης των υλικών κατασκευής του. Η εναλλαγή της θερμοκρασίας του εξωτερικού περιβάλλοντος ενδέχεται να προκαλέσει την αποκόλληση τόσο της ζωγραφικής επιφάνειας όσο και του υποστρώματος αυτής.

Οι πηγές υγρασίας:

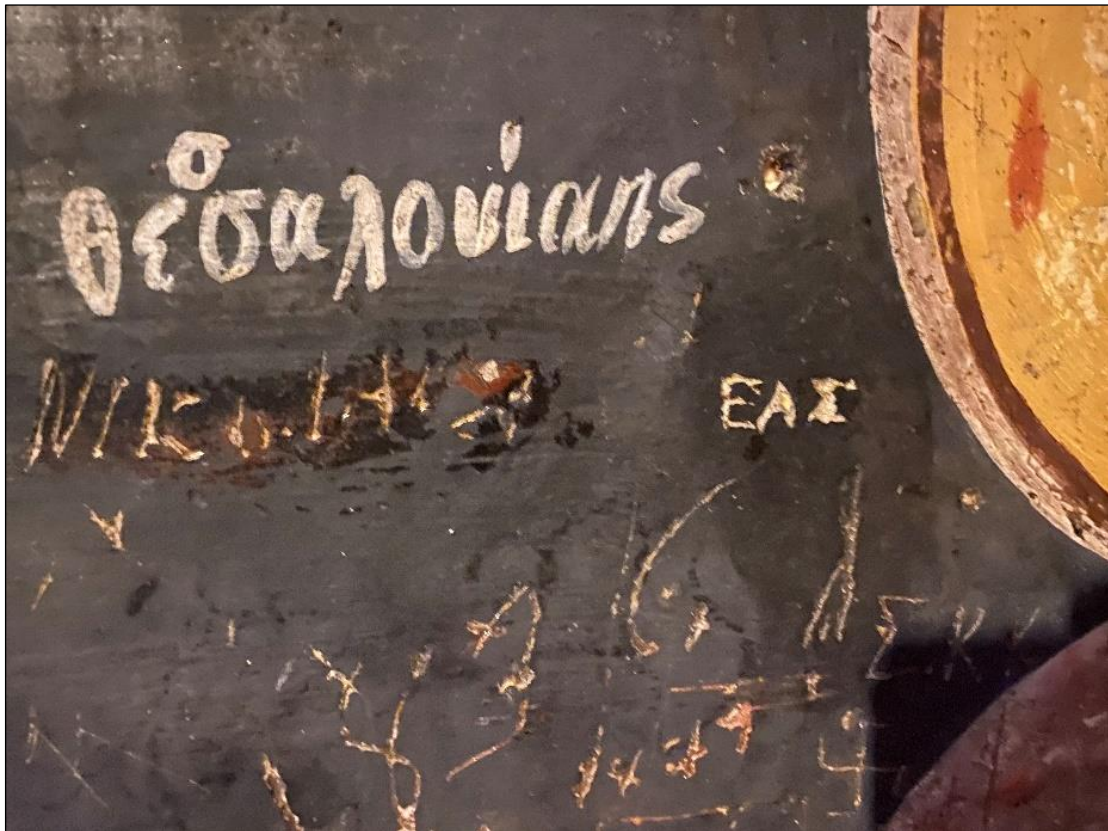
- Ανερχόμενη υγρασία μέσω τριχοειδούς αναρρίχησης από τα θεμέλια της τοιχοδομής.
- Εισροή υδάτων από τη στέγη και την τοιχοποιία.
- Συμπύκνωση υγρασίας από το μικροκλίμα που διαμορφώνεται στο εσωτερικό του ναού.

Η υγρασία, αποτέλεσμα της έκθεσης του μνημείου στο νερό της βροχής, αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα αλλοίωσης των τοιχογραφιών και των υλικών του, δεδομένου ότι ενεργοποιεί τις διαδικασίες αποσύνθεσης

ή παράγει δευτερεύουσες αντιδράσεις που επιδρούν αρνητικά στην κατάσταση της κατασκευής. Η υγρασία, κατά την εκτόνωση στις τοιχογραφίες, δημιουργεί εξάρσεις, απολεπίσεις, κονιορτοποιήσεις και λεκέδες στο ζωγραφικό στρώμα.

Γενικά, ο βόρειος και ο ανατολικός τοίχος ενός μνημείου, είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στον άνεμο και τη βροχή και, συνακόλουθα, δέχονται τη μεγαλύτερη ποσότητα βρόχινου νερού.

γ. Ανθρώπινη δραστηριότητα και νεότερες επεμβάσεις: Ο ανθρώπινος παράγοντας αποτελεί σημαντική αιτία φθοράς των τοιχογραφιών, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη χαραγμάτων στο ιερό, προϊόν βανδαλισμού (Εικ. 186).

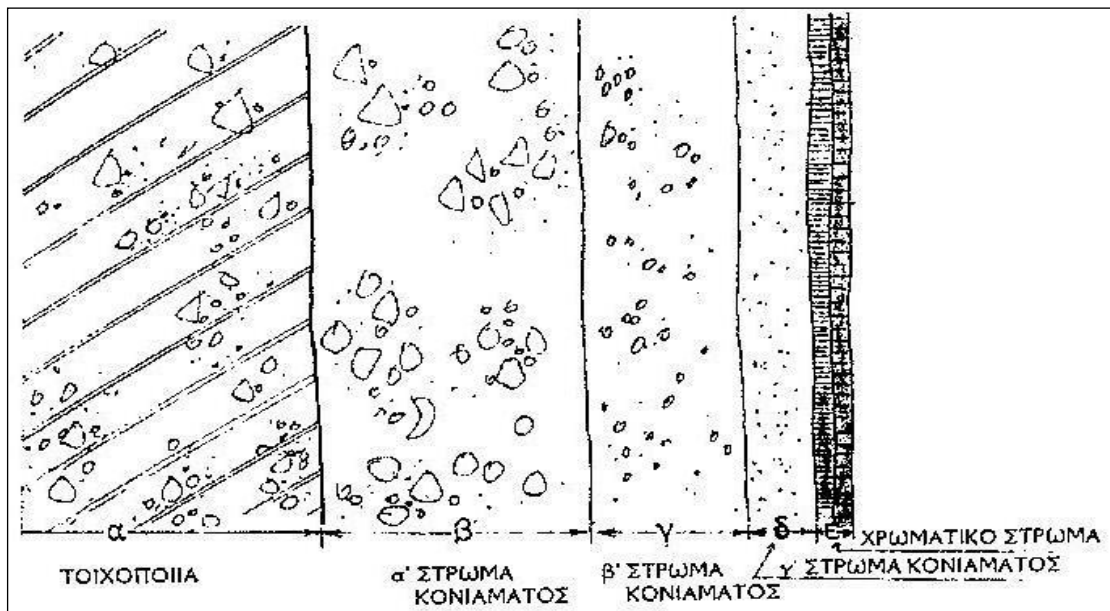
Εικ. 186: Εγχαράξεις στον πεσσό του Ιερού.

Στις αλλοιώσεις του ναού συγκαταλέγονται οι εγκαταστάσεις ηλεκτροδότησης, μικροφωνικής εγκατάστασης και θέρμανσης με θερμοπομπούς και με τον σωλήνα – απαγωγό.

4.2 Τεχνολογία κατασκευής των τοιχογραφιών

Το υπόστρωμα της ζωγραφικής επιφάνειας φαίνεται να είναι το σύνηθες υπόστρωμα των μεταβυζαντινών τοιχογραφιών. Έπειτα από μακροσκοπική εξέταση του υποστρώματος, κυρίως σε σημεία με μερικές απώλειες, συναντήσαμε τα ακόλουθα στρώματα (Εικ. 187), με σειρά εκκίνησης τα δομικά υλικά της τοιχοδομής και κατάληξη στη ζωγραφική επιφάνεια:

- Ένα πρώτο χοντρόκοκκο κονίαμα αρμολογήματος, υπόλευκου χρώματος, που χρησιμεύει για να καλύψει κενά ή ατέλειες της τοιχοδομής. Περιέχει μικρές πέτρες.
- Ένα δεύτερο στρώμα λεπτότερου κονιάματος, που, μεταξύ άλλων, περιέχει άχυρο προκειμένου να επιτευχθεί η βέλτιστη συνοχή και πρόσφυση των υλικών.
- Ένα τελευταίο λευκό, λεπτόκοκκο στρώμα, ομοιόμορφο και συμπαγές, επάνω στο οποίο τοποθετούνταν οι χρωστικές.

Εικ. 187: Σχεδιαστική απεικόνιση υποστρώματος ζωγραφικής επιφάνειας
(Β. Λαμπρόπουλος, ό.π.)

4.3 Παθολογία Τοιχογραφιών

Ο ναός όπως και οι τοιχογραφίες σώζονται σε καλή κατάσταση και έχουν αποκατασταθεί σε μεγάλο βαθμό. Όλες οι τοιχογραφίες του Ιερού παρουσιάζουν παρόμοια παθολογία. Η αναρριχόμενη υγρασία και η πιθανή εισροή υδάτων από την προηγούμενη στέγη. Τα υγροσκοπικά υλικά, από τα οποία αποτελείται το υπόστρωμα της τοιχογραφίας, απορροφούν και αποβάλλουν υγρασία ανάλογα με τις συνθήκες του περιβάλλοντος.

Οι απότομες αλλαγές της θερμοκρασίας και η συχνή παρουσία υγρασίας έχουν ως αποτέλεσμα την εξασθένηση της συνοχής του υποστρώματος των τοιχογραφιών από το υποστήριγμά τους (αποκόλληση). Επίσης επιδρούν στην εξασθένηση των συνδετικών ουσιών που συντελούν στην ενοποίηση των χρωματικών στρωμάτων, με αποτέλεσμα την απολέπιση και κονιορτοποίηση των χρωματικών στρωμάτων.

Στις τοιχογραφίες του ιερού παρουσιάζονται τα παρακάτω προβλήματα αναλόγως το κάθε υλικό κατασκευής τους.

α. Υπόστρωμα: Το υπόστρωμα των τοιχογραφιών παρουσιάζει προβλήματα στερέωσης με την τοιχοδομή και συνοχής με τα ίδια του τα υλικά, με αποτέλεσμα να εντοπίζονται μερικές απώλειες αυτού οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις έχουν συμπαρασύρει και την ζωγραφική επιφάνεια.

β. Ζωγραφική επιφάνεια. Το ζωγραφικό στρώμα των τοιχογραφιών παρουσιάζει κονιορτοποίηση χρωστικής και απώλειες αυτού κυρίως στην κεντρική κόγχη, πιθανόν λόγω αυξημένης υγρασίας.

4.4 Προτεινόμενες Εργασίες Συντήρησης

Για την εκτέλεση των εργασιών συντήρησης θα χρειαστεί να μετακινηθούν τα στασίδια κατά περίπτωση, να καλυφθεί το τέμπλο με νάιλον και το πάτωμα με γεωύφασμα.

Λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση διατήρησης των τοιχογραφιών, προτείνονται οι παρακάτω εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης, οι οποίες δεν αφορούν σε όλη την έκταση των τοιχογραφιών, αλλά θα πρέπει να γίνει επιλογή ανάλογα με την παθολογία της κάθε επιφάνειας.

α. Στερέωση σαθρού υποστρώματος. Στα σημεία όπου το υπόστρωμα είναι σαθρό και έχει χάσει τη συνεκτικότητα του επιβάλλεται η στερέωση του, για την οποία προτείνεται hydroground σε αναλογία 3%-5% σε απιονισμένο νερό και εφαρμογή με σύριγγα.

β. Στερέωση ζωγραφικού στρώματος. Στις περιοχές όπου παρατηρούνται απολεπίσεις του ζωγραφικού στρώματος θα γίνει χρήση της ακρυλικής διασποράς LASCAUX HYDROGRUND με αναλογία που θα αποφασιστεί ανάλογα με τον βαθμό διείσδυσης στο ζωγραφικό στρώμα (για την αποφυγή δημιουργίας αδιάβροχης μεμβράνης στη ζωγραφική επιφάνεια που θα έχει ως αποτέλεσμα την παγίδευση της υγρασίας, δε θα υπερβαίνει το 8%). Η εφαρμογή θα γίνει με πινέλο ή ψεκασμό.

γ. Στερέωση αποκολλημένου υποστρώματος. Εκεί όπου παρατηρούνται αποκολλήσεις του υποστρώματος του αρχικού στρώματος τοιχογράφησης από την τοιχοποιία χρειάζεται να γίνει στερέωση και πλήρωση των κενών των στρωμάτων με τη χρήση ενέματος (διοχέτευση υλικού), του οποίου τα χαρακτηριστικά και η σύσταση πρέπει να τηρεί τις παρακάτω προδιαγραφές:

- Να στερεοποιείται σε σύντομο χρόνο, δηλαδή να μην ξεπερνά τις 48 ώρες σε οποιοσδήποτε συνθήκες (υγρό ή ξηρό περιβάλλον με παρουσία ή όχι αέρα).
- Η μηχανική του αντοχή να είναι σχετική με αυτή των αρχικών υλικών κατασκευής.

- Να μην έχει μεγάλο βαθμό συρρίκνωσης από την υγρή στη στερεά κατάσταση, δηλαδή να μην ξεπερνά το 4%.
- Να είναι ατμοδιαπερατό.
- Να έχει χαμηλή περιεκτικότητα σε ιόντα Na ,K και Ca

Προτεινόμενη σύσταση του ενέσιμου υλικού είναι η εξής:
100 gr υδράσβεστου Chaux Blanche της Lafarge
150 cc απιονισμένο νερό
100 gr θηραϊκή γη ή μαρμαρόσκονη
10 cc hydroground 10%
2gr γλυκονικό νάτριο

Πίνακας 2: Σύσταση ενέματος πλήρωσης.

η οποία όμως μπορεί να μεταβληθεί αναλόγως της έκτασης της αποκόλλησης του υποστρώματος από τη λιθοδομή, αυξομειώνοντας την ποσότητα της υδράσβεστου. Έτσι στην περίπτωση μικρών κενών μειώνουμε την ποσότητα της υδράσβεστου και έχουμε ένα πιο ρευστό μίγμα με μεγαλύτερη διεισδυτική ικανότητα. Επίσης, το ενέσιμο υλικό θα πρέπει στην πρώτη του εφαρμογή να είναι αρκετά αραιό ώστε να μπορεί να εισχωρήσει σε βάθος και έπειτα να γίνει λίγο πιο παχύρρευστο για την καλύτερη πλήρωση των κενών. Πληρώνουμε από κάτω προς τα επάνω, αφού πρώτα έχει στεγνώσει η προηγούμενη εφαρμογή.

Το ενέσιμο υλικό θα διοχετευθεί με σύριγγες μεγάλης χωρητικότητας από σημεία όπου ήδη υπάρχουν φθορές. Αν σε κάποια σημεία δεν παρατηρείται κάποια εμφανή φθορά, αλλά κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή ενέματος, τότε ανοίγονται τρύπες διαμέτρου 3-4 χιλ. σε σημεία όπου θα δημιουργηθεί η όσο το δυνατόν μικρότερη ζημιά στο θέμα της τοιχογραφίας (κατά προτίμηση σε φόντο). Όπου υπάρχουν φουσκώματα από την τοιχοδομή θα ασκηθεί πίεση, παρεμβάλλοντας στο σύστημα εφαρμογής με την τοιχογραφία ελαστικά και πολυεστερικό αντικολλητικό φύλλο melinex.

δ. Στεφανώματα. Σε όλα τα εξωτερικά όρια απωλειών των τοιχογραφιών, θα πρέπει να τοποθετηθούν λωρίδες αντιστήριξης (στεφανώματα), για την επαρκή στήριξη των τοιχογραφιών. Το πλάτος του κονιάματος θα είναι το πολύ 2 εκ. Η εργασία αυτή θα πραγματοποιηθεί ταυτόχρονα και σε συνδυασμό με τη στερέωση του υποστρώματος, γιατί τα στοκαρίσματα και τα στεφανώματα των απωλειών και των ρωγμών είναι επίσης απαραίτητα ώστε να εμποδίσουν την εκροή του ενέσιμου υλικού προς την ζωγραφική επιφάνεια.

Για τη σύνθεση του νέου κονιάματος θα πρέπει να πραγματοποιηθεί αρχικά ανάλυση του υπάρχοντος κονιάματος των τοιχογραφιών, έτσι ώστε αργότερα να επιλεγθεί το νέο κονίαμα όσο το δυνατόν πιο συμβατό με το αρχικό. Ωστόσο, παρακάτω προτείνονται οι εξής αναλογίες σαν οδηγός:

2 μέρη ποταμίσις άμμο
1/2 μέρος chauxblanche
1/2 μέρος θηραϊκή γη
10% hydroground

Πίνακας 3: Σύνθεση κονιάματος για στεφανώματα.

Οι συμπληρώσεις που θα πραγματοποιηθούν θα γίνουν σε ελάχιστα χαμηλότερο επίπεδο από αυτό του ζωγραφικού στρώματος και σε μικρής έκτασης απώλειες. Δεν θα επαναληφθεί η συμπλήρωση μεγάλων εκτάσεων απωλειών, όπως ήδη έχει πραγματοποιηθεί στον κυρίως ναό, αλλά σε τέτοιες περιπτώσεις θα γίνεται αρμολόγημα στην τοιχοδομή και στεφανώματα.

Πριν την τοποθέτηση του νέου κονιάματος, οι περιοχές θα πρέπει να καταβρέχονται καλά με νερό, έτσι ώστε να υπάρχει καλύτερη πρόσφυση και να μην απορροφηθεί η υγρασία του νέου κονιάματος απότομα, με συνέπεια την απότομη ξήρανση και τη δημιουργία ρωγμών. Όπου υπάρχουν μεγάλες επιφάνειες απώλειας υποστρώματος προτείνεται να γίνει συμπλήρωση επιχρίσματος με το ίδιο κονίαμα.

δ. Αισθητική αποκατάσταση της ζωγραφικής επιφάνειας. Όσον αφορά τα σημεία όπου παρατηρείται απώλεια ζωγραφικής, που αλλοιώνουν αισθητικά το σύνολό του, καλό θα ήταν να αποκατασταθούν χρωματικά, έτσι ώστε να έχουμε ένα πιο ολοκληρωμένο αισθητικό αποτέλεσμα. Η χρωματική-αισθητική αποκατάσταση θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο διακριτική ώστε να μην αλλοιώνει την αυθεντικότητα του έργου και να διακρίνεται από κοντινή απόσταση, ενώ από μακριά να προσδίδει μία ενοποιημένη εικόνα στο σύνολο της. Γι' αυτό προτείνεται να χρησιμοποιηθεί η τεχνική της ακουαρέλας με ακρυλικά ή σκόνες αγιογραφίας με συνδετικό hydroground σε αναλογία 8-10%, μία τεχνική απλή, διαυγής και πάνω απ' όλα αντιστρέψιμη, η οποία δεν επηρεάζει τα αυθεντικά χρώματα της ζωγραφικής. Σε μεγάλες απώλειες χρωστικής προτείνεται να μην γίνει κάποια αισθητική επέμβαση.

ε. Αφαίρεση των μεταγενέστερων κονιαμάτων. Κρίνεται απαραίτητη η απομάκρυνση των στασιδίων για να διευκολυνθεί η οριοθέτηση των τοιχογραφιών και η αποτελεσματικότερη στερέωσή τους στην τοιχοδομή. Επιπλέον, θα διερευνηθεί τυχόν ύπαρξη του αρχικού στρώματος τοιχογραφίας. Η αφαίρεση μεταγενέστερων κονιαμάτων θα πραγματοποιηθεί με μηχανικά μέσα (σφυρί και καλέμι). Στα σημεία όπου θα αφαιρεθούν τα κονιάματα θα γίνουν συμπληρώσεις ή στεφανώματα, αναλόγως την έκταση.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ατέσης, Β., (Μητροπολίτης Πρ. Λήμνου), *Επισκοπικοί κατάλογοι της εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, Ανατύπωση εκ του «Εκκλησιαστικού Φάρου» Τ.ΝΣΤ' και ΝΖ' (1974 και 1975), Εν Αθήναις, 1975.*

Ζήβας Δ., *Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον ΙΣΤ' μέχρι τον ΙΘ' αιώνα, Εκδόσεις Τ.Ε.Ε., Αθήναι, 1970.*

Καλοκύρης, Κ., *Άθως-Θέματα Αρχαιολογίας και Τέχνης, Αθήνα, 1963.*

Λαμπρόπουλος, Β., *Φθοροποιοί Παράγοντες, Περιβαλλοντικές Παράμετροι, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Σχολή Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Αθήνα, 2006.*

Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου, Θ., *Από τη μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική στον κλασικισμό. Προσέγγιση στην εξέλιξη της τρίκλιτης βασιλικής κατά τον 18-19ο αι., Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2011.*

Μουτσόπουλος, Ν., *Εκκλησίες του Νομού Πέλλας, Θεσσαλονίκη, 1973.*

Μπούρας, Χ., *Η Εκκλησιαστική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα μετά την Άλωση (1453-1821), Αρχιτεκτονικά Θέματα, τόμος 3, 1969, σελ. 164-172.*

Μπούρας, Χ., *Ο αρχιτεκτονικός τύπος της βασιλικής κατά την Τουρκοκρατία και ο Πατριάρχης Καλλίνικος, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1979.*

Νικολάου, Ε., Κραβαρίτου, Σ. (επιμ.), *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας & περίοικων περιοχών, Λάρισα, 2012.*

Πασαλή, Α., *Ναοί της Επισκοπής Δομενίκου και Ελασσόνος, Συμβολή στη Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη, 1994.*

Πολεζέ, Χ., Οι Βολιώτες αδελφοί Τοπάλη, αγοραστές του τσιφλικιού του Μουσαλάρ (Συκεών) της Καρδίτσας (1899), *Θεσσαλικό ημερολόγιο*, 59ος τόμος, 2011, σελ. 198-208.

Σδρόλια, Σ., *Οι Τοιχογραφίες του Καθολικού της Μονής Πέτρας 1625 και η Ζωγραφική των ναών των Αγράφων τον 17ο αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Τόμος Α', Ιωάννινα, 2000.

Σωτηρίου, Γ., *Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία*, Εν Αθήναις, 1942.

Τσιουρή, Ι., *Ο Τοιχογραφικός Διάκοσμος του Καθολικού της Μονής Αγίας Τριάδος Δρακότρυπας (1758) και η Εντοίχια Θρησκευτική Ζωγραφική του 18ου αιώνα στην περιοχή των Αγράφων*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα, 2004.

Χατζηαγγελάκης, Λ., (1999), Ανασκαφή τύμβου στη Συκεώνα του Ν. Καρδίτσας, *Πρακτικά Α' Ιστορικού Συνεδρίου Παλαμά 2-3 Ιουλίου 1994*, L. Degiorgio (επιμ.), Καρδίτσα, 1999, σελ. 219-259.

Χατζηαγγελάκης, Λ., Νέα Δεδομένα από τον Συκεώνα. Οικιστικό Σύνολο της Μέσης Νεολιθικής, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3*, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος, 2009 σελ. 71-83.

Χουλιάρης, Ι., *Η εντοίχια θρησκευτική ζωγραφική του 16ου και 17ου αιώνα στο δυτικό Ζαγόρι (Α' Κείμενο – Σχέδια)*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας – Τομέας Αρχαιολογίας, Ιωάννινα, 2006.

Καγαρίνα, Λ., Σπανός, Κ., Οι Οικισμοί της Καρδίτσας στο Οθωμανικό απογραφικό κατάστιχο 105 (1521), *Θεσσαλικό ημερολόγιο*, 70ός τόμος, Λάρισα, 2016, σελ. 273-301.

Ιστοσελίδες

<https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/volos/karditsa-eikastiko-project-ksanagyriste-sto-fanari/>, 10/01/2022

<http://www.karditsa-net.gr/2014/religion/naoi.htm>, 10/01/2022

<https://www.sofades.net/?page=4>, 10-01-2022.

<http://www.gein.noa.gr/el/seismikotita/xartes>, 10-01-2022